

به‌شێ یه‌كە

كورتەیه‌ك له میژووێ سۆفیه‌ری به گشتی و
له كوردستانی عێراق به تایبه‌تی

بسم الله الرحمن الرحيم

سۆفیگه‌ری چییه؟

سۆفیگه‌ری باب‌ه‌تییکی دیرینی چرو به‌یه‌کا چووه، سه‌ره‌تا‌کانی بۆ په‌یدا‌بوونی ژیان ده‌گه‌ریتته‌وه له‌سه‌ر ئەم زه‌وییه‌دا، وه‌نه‌بی ته‌نیا به‌ ئیسلامه‌وه به‌ند بی و له‌وه‌وه ریتچکۆله‌ی کردبێ، به‌لکو دارتییکی هیتنده به‌ناخا چووی ژیانه ره‌گ و ریشۆله‌کانی گه‌لی شوینی گرتۆته‌وه به‌تایبه‌تی (له‌ناو ئەو گه‌لانه‌ی که خاوه‌ن ژیا‌ری کۆنن) (۱).

هه‌ر که خوای مه‌زن مرۆقی کرده جیگری خۆی و هۆشی پێ به‌خشی و داوای ئاوه‌دان‌کردنه‌وه‌ی زه‌ویی لیکرد، ئیتر می‌شکی خسته گه‌رو خۆی به‌ دۆزینه‌وه‌ی خولقی‌نه‌ری ئەم گه‌ردوونه‌وه خه‌ریک کرد. بۆ ئەم مه‌به‌سته‌ش مرۆقه هه‌لکه‌وتوه‌وه‌کان بوونه دووبه‌ش و به‌ دوو شارپه‌گه‌ دا رویشتن بۆ گه‌یشته‌نه مه‌به‌ست، به‌شیکیان له‌ ئاوه‌دانی دوورکه‌وتنه‌وه‌وه له‌ ئەشکه‌وت و جه‌نگه‌ل و ده‌روده‌شتدا ده‌ژیان و به‌شوین دا‌هیتنه‌ری گه‌ردووندا ده‌گه‌ران و هه‌ندیکیان به‌ هۆی پرته‌وه‌وه گه‌یشته‌نه ئامانجی خۆیان و هه‌ندیکیشیان نه‌گه‌ینه مه‌به‌ست، به‌شه‌که‌ی تریش ویستیان به‌ هۆی ژيرو بیرو لیکۆلینه‌وه به‌گه‌نه ئاوات، ئەمانه‌ش فه‌یله‌سوفه‌کان بوون که هیتستان به‌پوخته‌یی ئامانجیان نه‌پیتکاوه (۲).

به‌م پتیه‌ چینی یه‌که‌م به‌ ریتگای سۆفیگه‌رییه‌وه رووانییانه گه‌ردوون و سۆفیگه‌ری لای ئەوان (بریتیه‌ له‌ روانینیکی دینی بۆ جیهان... بنه‌ره‌تی ده‌گه‌ریتته‌وه بۆ ئەو تقووسه نه‌پینیانه‌ی کۆمه‌له‌ ئایینه‌کان له‌ کۆندا له‌ رۆژه‌لات و رۆژئاوا‌دا ده‌یان کرد، مه‌به‌ست له‌و تقووسانه‌ش په‌یدا‌کردنی په‌یوه‌ندی له‌ نیوان ئاده‌میزاد و خواداو یه‌ک‌گرتن له‌گه‌ل یه‌زانداندا له‌ ریتگه‌ی وه‌جد و که‌شف) (۳). وه‌یه.

له‌لایه‌کی تره‌وه ده‌توانین بلتین سۆفی تینووی حه‌قیقه‌ته‌وه به‌دوای بنه‌چه‌ی خۆیدا ده‌گه‌ری و به‌ تیکرایبی (کاری که‌سینکه ده‌یه‌وی خۆی بناسی، چی هیتناویه؟ بۆ هاتوه‌وه؟ بۆ کوی ده‌چی؟ ده‌بی چیکا؟) (۴).

سۆفیگه‌ری ئەندیشه‌یه‌کی بی‌هه‌وده نییه به‌لکو زانستیکه مرۆف له‌ سایه‌یدا ده‌گاته راستی و له‌ ژیا‌نیکی راسته‌قینه‌دا ده‌ژی، ئەو ژیا‌نه‌ی ئەوه‌ی نه‌یدی‌بی و نه‌یجی‌شتبێ ناتوانی وه‌سفی بکا. ریتواری سۆفیگه‌ری مرۆقی‌کی هه‌ست ناسکه‌وه به‌ شوین کانگای جوانی و راستیدا عه‌ودال و ویتله‌وه ئەو کانگایه به‌لای ئەوه‌وه هه‌موو شتی ده‌گه‌یه‌نی چونکه (ئەو جوانیه‌یه له‌ جوانیه‌ی هه‌موو هونه‌رمه‌ندی‌ی بالاتره‌و نایه‌ته ناسین و سنووردار‌شتن، به‌هیچ زمانێ گۆنا‌کری و ته‌نیا چهند که‌سانیک به‌ دیی ده‌که‌ن، ئەو جوانیه‌ش پیتوستی به‌ بالا‌چوونی گیانه‌به‌ره و سه‌رچاوه‌ی بوون و ده‌سه‌لات و هیتزه‌که خودایه) (۵).

بیتگومان هه‌ر بۆ چوونیتیکی بی‌ری که‌ بیگری، چ ئایینی بی یا زانستی، ده‌بی له‌سه‌ر چهند بنه‌مایه‌ک دامه‌زرا‌بی و سه‌رسه‌ده‌ی دیاری، سۆفیگه‌ریش له‌گه‌وه‌ه‌ری خۆیدا له‌سه‌ر ئەم دووبه‌نمایه دامه‌زراوه:

(یه‌که‌م: ئەو تاقیکردنه‌وه ده‌روونیه‌ راسته‌وخۆیه‌ی که‌ یه‌کسه‌ر په‌یوه‌ندی له‌ نیوان ریتواری (سالک) خودا په‌یدا ده‌کا. دووه‌م: توانای یه‌کبوون له‌ نیوان ریتواری خوادا) (۶). ئەم بنه‌مایه بۆ بیرو‌که‌ی سۆفیگه‌ری زۆر گرنگه چونکه ئەگه‌ر ئەمه‌ی لی‌ دارنی ئەوا ده‌بیتته چهند ئاکارو ره‌وشتیکی ئایینی.

ئەو زانسته‌ی که‌ ریتواری سۆفیگه‌ری ده‌گه‌یه‌نیتته خوا پیتی ده‌لین زانستی ده‌روون (علم الباطن) یا زانستی دل، یاخود زانستی سۆفیگه‌ری، ئەمه‌ش زانستیکی پایه به‌رزوه له‌سه‌رووی هه‌موو زانسته‌کانی تره‌و ش‌ه‌رع هانی داوه له‌ قورئان و حه‌دیسدا داوای کردوه، چونکه ریتگای گه‌یشته‌نه خوایه و به‌سایه‌یه‌وه به‌ختیاری هه‌میشه‌یی وه‌ده‌ست دیت (۷).

زانستی ده‌روون له‌ دا‌هینانی سۆفییه‌کان نییه و ریشه‌یه‌کی له‌میتزینه‌ی هه‌یه‌وه قورئان له‌ چهند شوینی‌کدا ئامازه‌ی بۆ کردوه (والذین جاهدوا فینا لنه‌دینهم

سبلنا^(۸)، (ومن يتق الله يجعل له مخرجا ويرزقه من حيث لا يحتسب)^(۹)، لهم ثابتهدا (استنباط) زانستی دهر وونه (ولو رده الى الرسول والى اولى الامر منهم لعلمه الذين يستنبطونه منهم)^(۱۰)، (اتقوا فراسة المؤمن فانه ينظر بنور الله)^(۱۱)، به لئی زانایانی ئیسلام له وانه ش غه زالی ده فهرموئ (زانستی دهر وون نه ئینییه کی خواییه و دهیخاته دلئی خوشه ویسته کانییه و به جوړتیکی وا که فریشته و مرؤقی ئاسایی لیتی بی به شن)^(۱۲) که واپو سو فیگه ری خوشه ویستییه و له ئایینه وه ریچکوله ی به ستووه و (له چوار چیوه ی ئایینی مه نگدا دهر چووه به ره و ئه خوشه ویستییه مه زنه ی ده با که هه موو گه ردوون و مرؤقیه تی ده گریته وه)^(۱۳)

ده بی ئاگاداری ئه وه ش بین که (سو فیگه ری به زانست و کرده وه ئه نجام دهر دئی، کورته ی زانسته که یان بریتییه له برینی کوسپه کانی نه فس و خو دوور خستنه وه له ئاکاره به ده کانی تا ده گاته ئه و پایه ی که دلئی جگه له خوا له هه موو شتی چۆل ده کات)^(۱۴).

به م پییه سو فیگه ری گه رانه به دوا ی شتی نادیاردا- ئه وه ی له چاوی که مبینی ئیمه وه نادیاره- هه رچه ند ما کپه رسته کان له و با و ره دانه که ئه م جوړه گه رانه مرؤف به ره و پاش ده باته وه، به للام له راستیدا دوا که وتنی ئه م نه ئینییه خو ی هه ویننی سه رکه وتنه چونکه وه ده ست هینانی شتی مادی وا له مرؤف ده کات که له شویننی خو ی بوه ستی، به للام که وه ری بوون به شوین نادیاردا هینده ی تر ته و ژمان پی ده به خشئ^(۱۵).

دوا ی ئه مه بازانین سو فیگه ری له چ خاکیتکدا سه رده ردیننی و له ناو باخی چ بابایه کدا چرۆ دهر ده کا و بوئی په خش ده کا؟ مرؤف له بنه چه دا گیانه له به ریکی درنده یه و ئه گه ر سنووریکی بۆ دانه نری له جیاتی ئاوه دان کرده وه جیهان ویران ده کا، له بهر ئه وه هه ر له سه ره تا وه خوا ی مه زن پیغه مبه رانی بۆ ئاده میزاد نار دووه و ئایینی به سه را سه پاندوون، ئاینیش له خودی خویدا جوړه سو فیگه رییه که چونکه جوړتیکه له بی توانایی به رامبه ر خوا، بی تواناییش دهر گایه که بۆ

سو فیگه ری.

که واته (سو فیگه ری له سیبه ری بی تواناییدا گه شه ده کا، له و چرکه ی که مرؤف هه ست ده کا هه موو هیزی به ره و کزی ده چی و هه موو ژیانی به ره و مردن دهر و ا)^(۱۶).

به رزترین ئامانجه کانی ژیانی مرؤقیه تی له وه دایه که مرؤف له ماده رزگاری بی، چونکه نه فس له بنه رته دا خودان پایه یه کی به رز بووه و له جیهانی گیاندا له شه قه ی بالی داوه، به للام که هاتوته ناو له ش ئه و بالاییه ی له کیس چووه (چونکه له ش به ندیخانه و گوړستانی نه فسه، جیهانیش وه کو ئه شکه وتی وایه)^(۱۷). به ختیاری نه فسیش له وه یه که به ره و کانگای خو ی بچیته وه.

ئو گه شته ی که نه فس پییدا دهر و ا، خو ی له خویدا بریتییه له راسته شه قامی سو فیگه ری، چونکی پیوستی به وه رز شیکی له شی و گیانی زور هه یه تا ده توانی مالی بکری و له ئه نجامدانی زور کاری قورسدا رابه ئیری بی ئه وه ی له چوار چیوه ی له ش بچیته دهر وه و بتوانی ئه و په یوه ندییه مه زنه له گه ل داهینه ری گه ردووندا پییدا بکات. جا ئه وه ی ده یه وئ ها و به شی ئه و گه شته قورسه بکا، چاکی لی بکا به لادا و ریشمه ی نه فسی نگرسی بگری، چونکه (ئو وه ی ئاره زوی نه فسی به سه ر هوشیدا زال بی چوار پی له و باشتره و ئه وه ی هوشیشی به سه ر نه فسیدا زال بی ئه و له فریشته کان چاکتره)^(۱۸).

به گشتی ده توانین بلین سو فیگه ری شوړشیکی به رفراوانی گیانه له سه ر هه موو ئه و کو ت و زه نجیره مادبیانه ی که ژیار (حضارة) به درئیایی میژوو له ده ست و پی مرؤقی هه ست نرمی کردووه.

ریبوری راسته قینه سی به سی کالای جیهانی مادبی ته لاق داوه و له هه لس و کهوت و ئاکار له پوپه دایه و (هه موو جولانه وه و هه لویتستیکی دیار و نادیا ری له فنه ری نووری پیغه مبه رایه تییه وه و هر گراوه که له سه ر زه ویدا جگه له م کانه نووری نییه رو شنایی لی وهر بگیری)^(۱۹).

که واته ده توانین بلین که سو فیه کان چینتیکی هه لبراره ی خوانه و له

پیتغهمبهران نه بئ له ههموو چینی بهرزترن و دلیان بۆته کانگای نهپنیهکانی خوا و راستییهکانی یهکتاپهرستیان له لاروونه و خوا لهسهر جیبهجیکردنی ئهرکی بهندایهتی یارمهتی داو(۲۰).

بهم پیتییه ئهوهمان بۆ روون دهبیتتهوه که سۆفیگهه ریبازیکی تایبهتی نییه به لکو ههست و ئارهزوویهکی خودییه که متمانه دهکاته سهر ئه ندیسه و تاقیکردنهوه، ئهمهش له یهکیکهوه بۆ یهکیکی تر دهگۆری.

لهم بۆ چوونانهی سهرهوه دهگهینه ئه و ئه نجامه که (سۆفیگهه بیینی گهردوونه به چاویکی کهم و کووری، به لکو چاوانوو قاندنه له ههموو کهم و کوورییهک تا به شتویهی بیینی که له ههموو کهم و کوورییهک دووره) (۲۱).

دوای ئهوهی چهند زانیارییه کمان له بارهی سۆفیگهه ریبهوه تومار کرد و به کورتی له مه بهست و ئامانجی گهیشتهی ئیستا دهمانهوی بزانیان ئایا وشه (سۆفی) له چیهوه هاتوه؟

وشه‌ی سۆفی

سۆفی زاراوهیه که بۆ ئه و کهسهی دهبیتته ریباری ریگهی سۆفیگهه، و توویژیکی زۆری له سهرهوه نهک ههر نووسهره موسلمانانهکان به لکو بیگانه و رۆژهه لاتناسه کانیس خۆیان پتوه خه ربیک کردووه و هه ندیکیان ئه نجامی ووردیان به دهست هیناوه.

ئیمهش و له ژیر سایه‌ی نووسینه کانیان ماوهی دههستین و به قه‌د توانا چهند زانیارییهک له و دریا بی پایانه هه لدههینجین.

یه کهم نووسهری عه ره ب که وشه‌ی سۆفی له نووسینه کانییدا به کارهیناوه (جاحظ ۲۵۵ ه) که ده لیت (الصوفیة من النساك) ههروه ناوی (ابو هاشم الصوفی) (۲۲) دینیت. به لام یه که مین سهرچاوهی ئیسلامی که له سهر سۆفیگهه ری نووسرابی (اللمع) ی سهرچا (۲۳) ۳۷۸ ک، له باره‌ی وشه‌ی سۆفییه وه ده لئ (به هۆی له بهر کردنی بهرگی خوری ناویان به (سۆفی) هاتوه، چونکه له بهر کردنی جل و بهرگی خوری رهوشتی پیتغهمبهرهکان و دروشمی وهلی و پیاو

چاکانه) (۲۴)، ههروه ها سهرچا بهر په رچی ئه وانه ده داته وه که ده لئین وشه‌ی سۆفی تازه داهاتوه (له کاتی حه سه نی به سهری ئه م ناوه هه بووه و لییان بیستوهه گوتیتی سۆفییه کم له ده وری که عبه بیینی هه ندی خه رجیم دایی و وه ری نه گرت و گوتی: چوار دانیقم لایه و به سمه) (۲۵) ههر له م باره یه وه سهرچا به ووردی بۆ (سۆفی) چوه و باوه ری وایه که وه کو زاراوه کانی تر نییه تایبهت بی به زانستی یا به حالیکه دیاری کرا، وه کو نیسه ته (فقهاء) بۆ (فقه) و (زه اد) بۆ (زه د) چونکه سۆفییه کان سهرچا وه ی ههموو زانسته کان و تایبهت نین به زانستیکی دیاری کرا و له بهر ئه وه نیسه تیان به و بهرگه دراوه که له بهریان کردووه ههر وه کو خوا له قورئاندا که باسی یارانی حه زره تی عیسا ده کا نیسه تیان به و بهرگه سپیه ده دا که له بهریان ده کرد یا پیشه یان سپیکردنی جل و بهرگ (۲۶) بو (اذ قال الحواریون یا عیسی ابن مریم) (۲۷).

ئیمه بۆ گه یشتنه ئه نجامیکه له بار له باره‌ی وشه‌ی (سۆفی) یه وه، ده بی پشت به لایه نی ریزمانییه که یه وه به ستن نهک و اتا، چونکه لایه نه و اتاییه که ی له گه ل زۆریه ی بۆ چوونه کان ده گونجیت (هه ندی له و باوه رهن که (سۆفی) له (صفا) وه هاتوه و به لگه شیان ئه م حه دیسه یه (ذهب صفو الدنيا وبقی الکدر) به لام له لایه نی ریزمانییه وه راست نییه، هه ندی ده لئین له (صوفی) وه هاتوه و به پیتی نیسه ته بووه ته (صوفی)، ئه مه رتی تیده چی له لایه نی زمانه وه، به لام سۆفییه کان خوریان نه کردۆته بهرگی تایبه تی خۆیان، ئه وه ی ده لئ له (صفه) ه مزگه وتی پیتغهمبهره وه (د.خ) هاتوه دارشته که ی گونجاو نییه، ئه وه ی ده لئ له وشه‌ی (صف) دارپژراوه و اتا به دل له ریزی پیشه وه ن بۆ خوا په رستی، له باره‌ی و اتاوه ده گونجی، به لام له رووی ریزمانه وه نا قولایه (۲۸).

له مه وه بۆ مان ده رده که وی که له لایه نی ریزمانی زمانی عه ره بییه وه راستییه که ی ئه وه یه که (صوفی) له (صوف) وه هاتیب (زانایانی وه کو نیکلسون و نۆلدکه و ئیبن خه لدوون و یافیعی و سه هره وه ردی له و باوه ره دانه که (تصوف) له (صوف) وه هاتوه و گوایه پیتغهمبهر د.خ جل و بهرگی خوری له بهر

کردووه، بهلام حهزرتی عائیسه فهرموویه تی که بونی ئارهقهی لیدههات دای دهکهند) (۲۹).

ههر بۆ پالپشتی کردنی ئەم بۆ چوونه که (صۆفی) له (صوف) هوه هاتووه، له کاتی وهفات کردنی پیغه مبهردا د.خ حهزرتی عومهر بهچه ند وشه یی لاواندیه وه له کۆتاییدا گوتی (... ولبست الصوف و رکبت الحمار) (۳۰)، که واته سۆفییه کان ده بی چاویان له پیغه مبهردا د.خ کرد بی نهک له ره به نهکانی دیری.

جگه لهم بۆ چوونانی سهر وه ده گونجی (وشه ی صۆفی) له (صوفه) هوه هاتی - که تیسکه خوری بی که لکی تیه له دراوه - ههروهک (کوفی) له (کوفه) هوه هاتووه ئەمه ش نهک ههر له لایه نی زمانیه وه رتی تیده چی به لکو لایه نه واتاییه که شی فهاوش نه کردووه، چونکه سۆفییه کان له خودی خۆیان وه حه زیان له بی فیزی و گۆشه نشینی و خۆشکاندنه وه یه و دوور نییه خۆیان کرد بیته هاوشانی (صوفه) له بی نازیدا) (۳۱).

که و ابوو تا ئیستا ته نیا دوو بۆ چوونمان لا راسته که سۆفی له (صوف، صوفه) وه هاتی له بهر دوو هۆکار:

۱- له لایه نی زمانیه وه ده گونجین.

۲- ئەوانه ی وازیان له جیهانی مادی ده هینا بهرگی خوریان له بهرده کرد.

ههر لهم باره یه وه حه سه نی به سری ده لئ: (حه فتا که سی به دریم بینی که جل و بهرگیان خوری بوو) (۳۲).

ئوه ی زیاتر هانمان ده دا له سه ره وه ی که پی دابگرین سۆفی له (صوف) هوه یه (له ئیراندا به سۆفی ده لئین (پشمینه پوش) و اتا ئه وه ی بهرگی خوری له بهر ده کا) (۳۳).

دوای تومار کردنی کۆمه له بیرو بۆ چوونی، ئیستا ده مانه وی به خیریایی ئاوړی له بیرو بۆ چوونه کانی تر بدهینه وه تا بزانیان تاج سنووی راستییان پیکاه و جیی باوه رن.

هه ندی له و باوه رن که سۆفی له (صوفه القفاء) هوه هاتووه که بریتیه له و

مووانه ی که له کۆتایی پشتی سه ر دین به به لگه ی ئه وه ی سۆفی پشت له خه لک و روو له خوایه، یا خود له سۆفیای یۆنانیه وه بیت که زانست و فه لسه فه ده گه یه نیته (۳۴)، یان له (صفوانه) هوه وه رگیراوه که جوړیکه له رووه که پاقله مه نییه کان (۳۵).

ئیستا ئەوا به تیرو ته سه لی زۆریه ی بۆ چوونه کائمان بۆ ده ست نیشان کردن و ئاماژه مان بۆ گونجان و نه گونجانیان کرد بۆیه ئەو رایانه ی که زۆریه ی نووسه ران به راستی ده زانن به کورتی دیاریان ده که یین:

۱- کۆمه لئ له نووسه ران له سه ره ئەو باوه رن که زاواوه ی سۆفی له (صوفه) هوه هاتووه، (صوفه) به کوری (غوٹ ابن مر) یان ده گوت چونکه دایکی (صوفه) مندالی بۆ نه ده ما له سه ره خۆی نه زرکرد ئەگه ر خوا کوریکه پی بدا، و بیکاته مجیوری (خادم) که عبه، ههر که ئەم کوریه ی بوو تیسکه خورییه کی له قژی به ند کرد و ئیتر خۆی و نه وه کانی به م ناوه ناوبانگیان ده رکرد (۳۶).

۲- هه ندی له زانایانی عه ره ب و رۆژه له لاتنسه کان وه کو «بیرونی، محمد لطفی جمعه، جورجی زیدان، جوژیف فون هامری له و باوه رن که سۆفی له (سۆفیای یۆنانیه وه بی)» (۳۷).

۳- زۆریه ی زانا موسولمانه کانی وه کو «السراج، کلابادی، السهروردی، ابن الجوزی، ابن تیمیه، ابن خلدون و گه لئ له رۆژه له لاتنسه کانی وه کو (فون گریر، نولدکه، گولدزیهر، نیکولسون، ماسینیون، آربری) له و باوه رن که سۆفی له (صوف) هوه هاتووه به گویره ی دارشتنی ریزمانی و گونجانی و اتا بۆی ده لئوت» (۳۸).

ئیستاش ده مانه وی بزانیان وشه ی سۆفی له چ سه رده میکه وه په یدا بووه و بووه ته زاواوه یه کی تاییه ت به کۆمه له خه لکی؟

له پیشه وه باسی به کاره ی تانی وشه ی سۆفیمان کرد له لایه ن (جاحظ و حسن البصری) یه وه، به لام وه کو زاواوه یه ک له سالێ ۱۹۹ ک په یدا بووه، به و قوتابخانه یه ده گوترا که له کوفه بنیات نراو تاییه ت بوو به (نساک) ه کان و دوا

سه‌رۆکی (عابدك النباتي ت ۲۱۰هـ- ۸۲۵م) بو، دوایی ئەم زاراوه‌یه به (متنسکة)ی عیراقییان ده‌گوت بۆ ئەو‌هی له (ملامتیة)^(۳۹)ی خوراسان جیا بکرتینه‌وه^(۴۰).

بەم پتیه‌ له‌باره‌ی سه‌رده‌می پیدابوونی زاراوه‌ی سۆفیه‌وه‌ رای هه‌مه‌ جوړ له ئارادایه، «هه‌ندی بۆ سه‌ده‌ی دووه‌می کۆچی ده‌گرتنه‌وه‌وه‌ هه‌ندی به‌ پیش‌ ئەو سه‌رده‌می ده‌خه‌ن و هه‌ندی‌کیش ده‌لێن: وشه‌ی سۆفی له‌سه‌رده‌می جاهیلی هه‌بووه‌ له‌پیش ئیسلامه‌تی به‌کاربان هیناوه‌»^(۴۱).

پێناسه‌کانی سۆفی و سۆفیگه‌ری

سۆفیگه‌ری به‌ گشتی فه‌لسه‌فه‌ی ژبانیکی تایبه‌تیه‌ و پتیه‌یه‌کی دیار بکراوه‌ له‌ ئاکارو هه‌لس و که‌وتی ریبوار بۆ گه‌یشتنه‌ ترۆپکی ئەو ره‌وشته‌ی خوا شایانی پتیه‌مبه‌ری د.خ دیوه‌ «وانك لعلى خلق عظیم»^(۴۲)، و «لاتستوي الحسنه‌ ولاالسیئة اذفع بالتی هی احسن فاذا الذی بینک و بینه‌ عداوة‌ کأنه‌ ولی حمیم»^(۴۳) تاکو ده‌گاته‌ ئەو حه‌قیقه‌ته‌ی که‌سه‌رچاوه‌ی به‌ختیاری هه‌ردوو ژبانیته‌.

له‌به‌ر ئەوه‌ی سۆفیگه‌ری په‌یوه‌ندی به‌خودی ریبواره‌وه‌ هه‌یه‌ و که‌سیته‌ی وه‌ست و ئاره‌زووی کاری تیده‌کا وه‌ک گوتراوه‌ «ان عدد الطرق الی الله بعدد الانفس»^(۴۴) بۆیه‌ هه‌ر سۆفیه‌ک به‌گویره‌ی بۆ چوونی خۆی پێناسه‌ی کردووه‌ و «پێناسه‌کانی سۆفیگه‌ری به‌گشتی له‌ نیوان سالانی ۲۰۰- ۴۰ ک دارپژراون، (معروف الکرخي)^(۴۵) یه‌که‌م پێناسه‌ی کردووه‌ (ابو سعید بن ابی الخیر)^(۴۶) دوا پێناسه‌ی کردووه‌ له‌ ۴۰ کۆچیدا، پێناسه‌کانیش هه‌ندیکیان په‌یوه‌ندیان به‌حالی سۆفیه‌کانه‌وه‌ هه‌یه‌ و هه‌ندیکی تریشیان به‌ره‌و یه‌کیته‌ی بوون و ئاکاری و زمانی و په‌ند ده‌چن»^(۴۷). به‌لام به‌گویره‌ی پشکنینی پێناسه‌کان بۆمان ده‌رکه‌وت که‌ هه‌ندیکیان بۆ لایه‌نی خۆشه‌ویسته‌ی خوایی هه‌نگاو ده‌هاوین.

ئیمه‌ له‌ کاره‌که‌ماندا نامانه‌وی زۆر درپژه‌ به‌تۆمارکردنی پێناسه‌کان بده‌ین و به‌ گویره‌ی بابه‌ته‌کانی سه‌روه‌ پۆلێنیان بکه‌ین، به‌لکو ته‌نیا ئاماژه‌ بۆ لایه‌نه‌

هه‌ره‌ گرنگه‌که‌یان ده‌که‌ین و له‌سه‌ر هه‌ر بابه‌ته‌ی دووسی نمونه‌ دینینه‌وه‌ بۆ سه‌لمانندی راستیی ئەو دابه‌شکردنه‌.

ئەوه‌ی راستی بی له‌ پشکنینی سه‌رچاوه‌کاندا خه‌رمانی به‌رچاو که‌وت و دوا‌ی وردبوونه‌وه‌ لێیان توانیمان بریاری ئەوه‌ بده‌ین که‌وا رپژه‌ی هه‌ره‌ گه‌وره‌ی پێناسه‌کان به‌ر لایه‌نی ئاکاری ده‌که‌ویت، ئەمه‌ش شتیکی سه‌رسوره‌پتیه‌ر نییه‌ چونکه‌ سۆفیه‌کان پتیه‌مبه‌ر به‌پیشه‌وای خۆیان ده‌زانن و هه‌ول ده‌ده‌ن له‌سه‌ر ره‌وشتی پرۆن، ئەو پتیه‌مبه‌ره‌ی که‌ خوا به‌ئاکاری به‌رز وه‌سفی کردووه‌ بۆیه‌ ده‌بینن که‌وا «سۆفیه‌کان پێ له‌سه‌ر ئەوه‌ داده‌گرن که‌ سۆفیگه‌ری هه‌مووی ئەده‌به‌، مه‌به‌ستیشیان له‌و ئەده‌به‌ هه‌لس و که‌وتی کۆمه‌لایه‌تی و فه‌رمانه‌کانی شه‌رعی نییه‌، چونکه‌ سۆفیه‌کان ئەمانه‌ به‌ داب و نه‌ریتی خه‌لکی گشتیی (عوام) له‌قه‌لم ده‌ده‌ن و مرۆقی ئاسایی به‌ گوپراه‌لی شه‌رع ده‌گاته‌ به‌هه‌شت، به‌لام سۆفی ته‌نیا به‌ئه‌ده‌بی خواپه‌رستی ده‌یگاتن»^(۴۸).

جیه‌ جیکردنی خوا په‌رسته‌کان و هه‌نگاوانان به‌ره‌و سونه‌ته‌کان (نوافل) جوړه‌ خو ره‌وشتی دینیه‌ ئاراوه‌ له‌وه‌رزشی نه‌فس و به‌ند کردنی و سنوور بۆ دانانی، چونکه‌ سۆفی زۆر به‌ قوولی و به‌ئه‌ده‌به‌وه‌ به‌ره‌و ناخیان ده‌پراو تاوا‌ی لی ده‌کا په‌رسته‌کان خۆیان ده‌بنه‌ جوړیک له‌ئه‌ده‌ب بۆ سه‌لمانندی ئەمه‌ش (سه‌روردی)^(۴۹) له‌باره‌ی نوپژه‌وه‌ ده‌لێت: «پتیه‌سته‌ نوپژه‌ر له‌ کاتی نوپژه‌که‌یا دلی له‌میحراب بی و به‌هۆشی خوا به‌دی بکا و نوپژه‌که‌ی به‌وردبوونه‌وه‌ و خشوع بکا و له‌هه‌موو بنه‌ماکانی نوپژدا بی فیزی بنوینتی و بچیتته‌ ناخی په‌رسته‌که‌یه‌وه‌ و په‌یوه‌ندی له‌گه‌ل خواپه‌یدا بکا»^(۵۰). جا بۆ ئەوه‌ی بزانیان زاناکانی سۆفیگه‌ری چۆن پێناسه‌ی سۆفیگه‌رییان کردووه‌ و له‌خواره‌وه‌ به‌چه‌ند پێناسه‌یه‌ک ئاشناتان ده‌که‌ین:

ئەو پێناسانه‌ی به‌ره‌و ئاکارن:

۱- ئەبوو حوسین ئەلنوووری^(۵۱) ۲۹۵ ک مردووه‌: له‌باره‌ی سۆفیگه‌رییه‌وه‌ ده‌لێت: «تصوف نه‌ رسوم است نه‌ علوم لیکن اخلاقی است، یعنی اگر رسم

ئەو پېناسانەى بەرەو يە كېتى بوون (وحدة الوجود) دەرۆن:

۱- ئەبوو سولەيمان ئەلدارانى^(۶۳) ۲۱۵ ك مردووه: «تصوف آنست كه بروى افعال مى رود كه جز خدای نداند و پیتوسته باخدای بود چنانك جز خدای نداند»^(۶۴) و اتا: هەندى كار و كردهوه بهسەر ریبوار دادى جگه له خوا كەسى تر نازانى و هەمیشە لەگەڵ خوادایە چونكە جگە لە خوا كەسى تر ناناى، لېرە ئەم پەيوەندىبە بەتینە ئەو هەمان نیشان دەدا كە جوړه يە كېوونىك لە نىوان خوا و سۆفیدا بەرپا بووه.

۲- سههل كورى عەبدو للای توستورى^(۶۵) ۲۸۳ ك مردووه: «الصوفى من یرى دمههدرا و ملكه مباحا»^(۶۶) و اتا: سهروسامانى نایەتە بەرچا و هەمووى لە پیتنا و خوادا بەخت دەكات.

ئەو پېناسانەى بەرەو پەند و نامۆزگارین:

لەم بارەىهوه تەنیا دوو پېناسەى جونەیدمان بە دەست كەوت كە جوړه پەند و نامۆزگارىبەكى تیدا بەدى دەكړى كەوا لە مەرۆف دەكات هەول بدا وەكو ئەو سۆفیانەى لى بى و سینگى هیندە فراوان بى كە بەشتىكى كەم نارحەت نەبى و بەرامبەر خراپە چاكە بنوتى «الصوفى كالارض ي طرح عليها كل قبیح ولايخرج منها الا كل ملىح»^(۶۹) هەروەها لە پېناسەىهكى تردا دەلى (انه كالارض يطوها البر والفاجر وكالسحاب يظل كل شىء وكالقطر يسقى كل شىء) «^(۷۰) بەم پیتىه سۆفى دەبى لە خو پەرسى رزگار بووبى ولە پیتنا و خەلكى بژى.

ئەو پېناسانەى بەرەو لایەنى زمانین:

لەو پېناسانەى كە لە بەر دەست بوون جگە لە تاكە پېناسەىبى هېچى ترمان بەدى نەكرد كە بەرەو لایەنى زمانى پروات، جونید دەلى: «الصوفى من لبس الصوف على الصفا واطعم نفسه طعام الجفا وترك الدنيا وراء القفا وسلك

بودى بمجاهده بدست آمدى واگر علم بودى بتعلم حاصل شدى بلکه اخلاقى است، تخلقوا باخلاق الله وتخلق خدای بیرون آمدن نه برسوم دست دهد ونه بعلم»^(۵۲). لېرەدا تەنیا دان لەسەر لایەنە ئاكارىبە كە دا دەگړى و پیمان رادەگەىهنتى كە سۆفীগەرى وەرزشى قورس و زانست نىبە بەلكو خو راهیتانە لەسەر پتیره و یكردنى ئاكاره خواىبەكان.

۲- ئەبوو محەمەد ئەلجەرىرى^(۵۳) ۳۱۱ ك مردووه: لەبارەى سۆفীগەرى لىیان پرسى له وهلامدا گوتى «التصوف الدخول في كل خلق سني و الخروج من كل خلق دني»^(۵۴).

۳- ئەبوو بەكرى كتتانى^(۵۵) ۲۲۲ ك مردووه: «تصوف همه خلق است هر كرا خلق بیشتر تصوف بیشتر»^(۵۶) و اتا: سۆفীগەرى هەمووى ئاكاره ئەوهى ئاكارى زۆرتەر بوو سۆفীগەرى زۆرتەر.

ئەو پېناسانەى بەرەو (ئىوسۆفى) حال دەرۆن:

۱- ئەبوو توراب ئەلنەخشەبى^(۵۷) ۲۴۵ ك مردووه: لەبارەى سۆفীগەرىبەوه دەلى: «الصوفى لا يكدرة شىء و يصفو به كل شىء»^(۵۸)، كەوا بوو سۆفى لە جیهانى حالى تايبەتى خویداىه و پەيوەندى بە جیهانى مادىبەوه نەماوه و هەوتىنیشە بوو روونكردنەوهى هەموو لىلىبەك.

۲- جونەیدى بەغدادى^(۵۹) ۲۹۷ ك مردووه: لەبارەى سۆفীগەرىبەوه لىیان پرسى له وهلامدا گوتى «برتو: باد كه ظاهرش بگيرى و از ذاتش نپرس كه ستم كردن بود بروى»^(۶۰) و اتا لایەنى روالهتى سۆفীগەرى بگەرە و لە بنەچەو راستىبەكەى مەپرسە، چونكە ستمەى لى دەكەيت، و اتا مافى خوى پى نابهخشى و گوتەى ناشايستەت لى دەبىستى.

۳- سمنون ئەلموحىب^(۶۱) ۲۹۷ ك مردووه: لە بارەى سۆفীগەرىبەوه لىیان پرسى گوتى «الا تملك شىئا ولا يملكك شىء»^(۶۲) و اتا چاوى لە سامانى جیهان نەبى و جگە لە خوا نەبیتە ژبىر دەستى كەس.

سبیل المصطفیٰ»^(۷۱) ئیمه تهنیا ئاماژه بو (الصوفي من لبس الصوف) ده که یین که په یوه ندیبه که به دی ده کړی له نیوان (صوفی) و (صوف) دا هه روه که بلتی که (صوفی) له (صوف) هوه هاتووه به هوی (ی) ی نیسبه ته وه زار او هه که دروست بووه.

نوه پیناسانه ی به روه و خوشه ویستی ده چن:

۱- بیگومان سه ر قافله ی خوشه ویستی خوایی له سؤفیگه ری ئیسلامیدا (رابعة العدویة)^(۷۲) یه و هه ر خو ی بناغه ی نوه و ئه وینه ی دان او وه ده توانین بلتین تاکه سواره ی نوه مه ی دانه بووه تائیتستا رابعه ده لئ: «رسول الله بخواب دیدم گفت یا رابعه مرا دوست داری گفتم یا رسول الله که بود که ترا دوست ندارد لیکن محبت حق مرا چنان فرو گرفته است که دشمنی و دوستی غیر او را در دلم جای نمانده است»^(۷۳) و اتا: پیغه مبه رم له خه ون دیت و لیمی پرسی رابعه منت خوش دهوی گوتم ئه ی پیغه مبه ری خوا کئ هه یه توی خوش نه وی؟ به لام خوشه ویستی خوا وا دل می پیک او ه که شونینی قین و خوشه ویستی که سی تری تیدا نابیتته وه.

۲- مه عرووفی که رخی ۲۰۰ ک مردووه ده لئیت: «ان محبة الله لا یکتسب بالتعلم وانما هي هبة من الله وفضل»^(۷۴).

۳- ئه بوو عه لی روو ذباری^(۷۵) ۳۲۲ ک مردووه ده لئ: «التصوف الاناخرة علی باب الحبيب وان طرد عنه»^(۷۶).

به م جوړه ده بینین سؤفیگه ری به گشتی شا ریگه یه که به روه باره گای مه زنی خوا و پاسه پورته که ی و از هیتانه له جیهانی مادی و تویشووه که شی قنیات کردن و به ری ئه ده به و دوا قو ناغیشی بینینی هه قه به چاوی دل و ئارامگرتنه له ژیر سیبه ری ئه ودا و به خو هاتنه وه یه له دوا ی نیستی (فنا) دا.

سه ر چاوه کانی سؤفیگه ری:

ئه وانه ی له سه ر بابه تی سؤفیگه ری بیان نویوووه و تووژتیکی قوولیان له سه ر

بنه چه و نه ژادی کردووه، ئایا تایبه ته به ئیسلام؟ یا خود له وانی تری و ده رگرتووه و په رده یه کی ئیسلامی به سه ردا کیشاوه؟ بو روونکردنه وه ی بابه ته که مان ناچارین چاوی به و سه رچاوانه دا بخشیتین و هندی له و بیرو رایانه تو مار بکه یین و ئه وه ی لامان په سنده پتی له سه ر دا بگرین، به لام پتیش ئه وه ی بچینه ناو گیتی ئه و بیرو باوه پرانه وه ده بی ئه وده مان لاروون بی که له هه موو جیهانی خوا بیرو باوه پرو هزریکی سه ربه خو نییه که په یوه ندیی به ده وروپشت و میژووه وه نه بی، خو ئیسلام ئه گه ر سه رچاوه یه کی ده ق او ده قی سؤفیگه ریش نه بی ئه و ا به ش به حالی خو ی پشکیکی باشی تیدا هه یه و جیی دیاره، و نه به بی ئیسلام خوشی ئایینیکی سه ربه خو بی و له گه ل ئایینه کانی تر دا لیکچوونی نه بی، لیکچوون شتیکی ئاساییه چونکه کانگای ئایینه کان یه که. هه ر به م جوړه ش لیکچوون له سؤفیگه ری هه رده بی هه بی، چونکه هه ریبه که لقیکن و ئاوه که بیان ده رژیته ناو ده ریای بوونه وه.

هه ندی له نوو سه رانی سؤفیگه ری به تایبه تی له روژه لاتناسه کان له و باوه ربه دان که سؤفیگه ری له بنچینه وه له گیانی ئیسلام دووره و به ریگی فارسه کانه وه له هیندیان و ده رگرتووه هیندی کیش ده لئین له و کاته په یدا بووه که موسولمانه کان ئیرانیان خسته ژیر ده سه لاتی خو بان وله رووی سه ر بازیه وه فارسه کان شکان، و اتا به رته کدانه وه ی ئارییه کانه دژی سامییه کان، ئینجا په نایان برده به ر گوشه گیری له گه ل بیرو باوه ری پیشوویان ده گونجا، رای تریش هه یه پی له سه ر ئه وه داده گری که ره به نایه تی مه سیحیه کان کاریکی زوری کرده سه ر سؤفیگه ری ئیسلامی، ئه و ره به نایه تیبه ی که به بیرو باوه ری ئه و ئه فلا تونی و گنوسی ئاخرا بوو^(۷۷).

پیش ئه وه ی له و بیرو باوه رانه بکو لینه وه و بزاین ئایا تاچند راستیبان پیک او ه، پیوسته ئه م راستیبه له یاد نه که یین «که سؤفیگه ری چزووله ی له خاکی ده ردینئ که ئایینی تیدابی و ئاین له خو به وه سؤفیگه ریبه چونکه جوړیکه له بی توانایی، بی توانیش ده رگایه که بو سؤفیگه ری»^(۷۸).

جا بهم پٽيه نه ته وهی عه رب كه ماکی ئيسلامه له پٽيش ئيسلامدا ئاينيان هه بووه له ده وره بران جووله كه وه مسيحي هه بوون كه خودانی دوو په يامی خوابی بوون و جوړی له سؤفيگه ريبان هه بووه. كه واته عه ربه كانيش هه روه كو ئەوان له وژيانه گيانيبه دا نابه له د نه بوون و شيعره كانی (اميه بن الصلت) و خه لوه تگيري (محمد د.خ) له پٽيش پٽيغه مبه را په تيدا به لگه ن بۆ ئەمه.

ئيسستاش هه ندي له و بۆ چوونانه تۆمار ده كه ين ئەوانه ی له و باوه رن سؤفيگه رى ئيسلامی ره سه ن نييه، (ثولك) له و باوه رده ايه «كه سؤفيگه رى ئيسلامی له بنه مايه كى مه جووسيبه وه وه رگيراه به به لگه ی ئەوه ی كه زۆر له و مه جووسيبه كان له سه رووی ئيران كه هه ر له سه ر ئايینی خو بان مانه وه دواى هاتنى موسولمانه كان بۆ ئيران، هه روه ها زۆر له كه له سؤفييه كان له و ناوچه يه بوونه ئەو بيرو باوه ر هه نديانە ی كه له گوته ی هه ندي له سؤفييه كان ده بيسترى، له و ناوچه يه ی ئيرانه وه هاتوه و تپه سؤفيگه ريبه سه ره تاييه كانی مه جووسى دا يانمه زانده وه يا شاره زای مه جووسيبه ت بوونه» (٧٩).

هه روه ها (الفرد فون گرير) راى وايه كه «زه دى ئيسلامی له مه سيحييه كانه وه وه رگيراه و دواى ئەمه به هۆى (رابعة العدوية) وه له گه ل خو شه ويستى خوابيدا تپكه ل كراوه و سؤفيگه ريش له دوو ره گه زى مه سيحي و هيندى بوو دى په يدا بووه، له باره ی يه كيتى بوونيش (گرير) ده لى: «ئەم بيرو كه يه له كو تايى سه ده ی سييه مى كوچى له لايه ن هه للاحه وه سه رى ده ره يتا وه كه له بنه چه دا له ره گه زى هيندييه وه وه رگيراه» (٨٠) له لايه كى تره وه (دوزى) له ١٨٧٩ د وای نيشان داوه كه وا «سؤفييه كان ده يانه وى كه سؤفيگه رى نه ك ته نيا بۆ سه ر (على و محمد) بگيرنه وه، به لكو ده بيه نه وه سه ر حه زه رته ئيبراهيم، پى له سه ر ئەوه ش داده گرى كه سؤفيگه رى له ولاتى هينده وه به هۆى فارسه وه گه بشته موسولمانه كان و زۆر له كو نه وه بيرو كه ي يه كيتى بوون له ولاتى فارسدا هه بووه و پرويان و ابو كه جيهان بوونى نييه وه هه ر ته نيا خوا بوونى راسته قينه ی هه يه» (٨١).

به لام ماكس هورتن له و باوه رده يه كه «سؤفيگه رى ئيسلامی له سه ده ی سييه مى

كوچيدا به بيرو باوه رى هيندى تيراو كراوه له هه للاحدا زۆر رهنگى داوه ته وه وه هه ر هه مان ريبازى (قيدانتا) ي هيندييه، (هارتمان) يش له ١٩١٦ ز پشته ئەم رايه ده گرى و ده بيه لميتى كه سؤفيگه رى ئيسلامى له ريبگاي مشرا ومانى و جووله كه و مه سيحي و گنووسى ونه و ئەفلاتونى يه وه سه رى هه لدا وه و جوئيد ئەم هه موو بيرو باوه رده ی له گه ل يه ك شيلاه وه، به لگه شى ئەوه يه كه زۆربه ی سؤفييه پيشينه كان له نه ژادى عه رب نه بوون وه كو: ابراهيم بن ادهم، شقيق البلخي، البسطامي، يحيى ابن معاذ الرازي» (٨٢).

نيكولسۆن له باره ی سؤفيگه رى ئيسلاميه وه دوو بۆ جوونى هه يه له سه ره تادا باوه رى و ابو كه ده قاوده ق له فه لسه فه ی نه و ئەفلاتونى و ريبازى گنووسيبه وه هاتوه، به لام له ١٩٢١ ز هاته سه ر ئەو باوه رده ی كه نار ه وايه تاكه سه رچا وه يه ك ده ست نيشان بكرى و به گشته سؤفيگه رى ئيسلامى له نيو ئەو و بيرو باوه ر ه جيا وازانه وه هه لقا وه كه تپكه لى موسولمانه كان بووه، و اتا هه ر ميلله تى كه بووه ته موسولمان هه ندي له بيرو باوه رى كو نى خو ي هيشتوتته وه و كر دوو به تپه به هه ويني سؤفيگه رى ئيسلامى (٨٣). دواى ئەوه ی راى هه ندي له رۆژه لاتناسه كانمان تۆمار كرد، با چا و يكي ش به نووسينه كانی هه ندي له زانا موسولمانه كاندا بخشين بۆ ئەوه ی بزائين ئايا رايه كانيان دوو باره كردنه وه ی راى رۆژه لاتناسه كانه يا خود له روانگه ی تايبه تى خو يانه وه نو ريو يانه ته سؤفيگه رى؟ ئەوه ی راستى بى زانا موسولمانه كانيش هه نديكيان لايه ن گيرى رۆژه لاتناسه كان ده كهن، به لام ئەوانه ی كه تۆزى له ئيسلام ورد بوونه ته وه چاويان به ميژووى ژيانى پٽيغه مبه ر د.خ ويارا نيدا خشانده وه هاتوونه ته سه ر ئەوه ی كه برابردن سؤفيگه رى له خودى ئيسلامه وه هه لقا وه و به گو تره ی به ره و پٽيش چوونى رۆژگار په رده ی سه نده وه و گه شه ی كر دووه.

ئوه ی به وردى سه يرى تايه ته كانی قورئانى بكا «ده بينى له چه ند تايه تپكدا وه كو» (ومن كان غنياً فليستعفف) (٨٤) «يحسبهم الجاهل اغنياء من التعفف تعرفهم بسيماهم» (٨٥) باسى چينى له موسولمانه كان ده كا كه پٽيان ده گو ترى

(متعففون) ئەمەش ھەلۆتستیتیکە مووسولمانان لەقورئانیان وەرگرتوو ھەبە ماھیک بوو بۆ زوھد، ھەر وەکو زوھدیش بھە ماھ سۆفیگەری بوو»^(۸۶) بەم جۆرە ئەو دەوڵەتە مەندەیی کە لەچینی (متعفف) ھەکانە خۆی لەچلکی مادە رزگار دەکا و نەفس و گیانی بەرەو بالا ئی دەچیت و گوێرایەتی خۆی کردوو کە جۆرێکە لەخۆشەویستی، خۆشەویستیش توانەو ھەبە لەخۆشەویستیدا.

لەو زانایانەیی کە ئیسلامیان کردۆتە سەرچاوەی سۆفیگەری ئیسلامی د. زەکی موبارە کە «کە قورئانی بە نزیکترین سەرچاوەی سۆفیگەری داناو ئەو کتیبەیی کە بە درێژی سەر زەنشتی جیھان دەکا و بەشتیکی پووجی داناو، ھەر وەھا ژبانی پیغەمبەر ژبانی سۆفیانە بوو و رایەخی تەنیا ھەسیرتیکی رەق بوو»^(۸۷).

ئەوانەیی کە فەرموودەیی «لارھبانیة فی الاسلام» دەکەن بەلگەیی ئەو ھەبە گواھ پیغەمبەر د.خ دژی رەبەنا ئیەتی بوو بە ھەلەدا چوونە، چونکە پیغەمبەر دژی ئەو رەبەنا ئیەتی بوو کە لە سنووری خوادا دەچوو و «لارھبانیة فی الاسلام» یش ھەدیتسیکی کزە و دانراو و (صحاح الستة) باسیان نەکردوو و^(۸۸). جیاوازی نیتوان سۆفیگەری ھەردوو لایان لەو ھەدا بوو کە ھەبە پیغەمبەر ناو ھەنجی بوو و ھەبە نەکانی دێری لە رادەبەدەر.

ئیمەش بەگوێرەیی ھەلەسەنگاندن و تاووتوو کردنی ئەو بیروباوەرانی دەتوانین پالپشتی رای ئەو نووسەرانی بکەین کە لەو باوەرەدانە سۆفیگەری ئیسلامی رەسەنە و فۆتۆکۆپی ھیترنی، بیگومان ئەم پالپشتیبەش پتویستی بەبەلگەیی سەلینەر ھەبە، چاکترین بەلگەش ئەو ھەبە کە «لە ھەردوو سەرچاوە رەسەنە کە ئیسلام وەرگیرا ئی کە قورئان و فەرموودە باوەر پتیکراو ھەکانی پیغەمبەر د.خ»^(۸۹).

بەلگە قورئانیە کان:

قورئانی پیرۆز باسی ھەموو لایەنەکانی ژبانی کردوو بە بارەیی ئایینی و کۆمەلایەتی و رامباری و ئابووری و رۆشنیبری و پەبۆندی نیتوان مرۆف لەگەل

بە کتری و لەگەل خودادا، لە زۆر شویتندا داوامان ئی دەکا کە لە پیتناو ژبانی جیھانی فانی ژبانی ھەمیشە ییمان لە کیس نەدەین و بەرەو کانگای عشقی خوایی ھەنگاو بنیین و خوا بکەینە سەرچاوەی خۆشەویستی. بیگومان حال و مەقامەکان کە دوو بابەتی سەرەکی سۆفیگەری ھەردووکیان لە ئایەتەکانی قورئانەو و ھەرگراو ئیستاش نامازە بۆ ئەو ئایەتە دەکەین.

نەفس شکاندن سەرەتای رتگایە بەرەو بارەگای خوا «والذین جاھدوا فینا لنھدینھم سبلاً»^(۹۰)، مەقامی تەقوا «إن اکرمکم عند اللہ اتقاکم»^(۹۱)، مەقامی زوھد «ویؤثرون علی انفسھم ولو کان بہم خصاصة»^(۹۲)، مەقامی تەوھکول «ومن یتوکل علی اللہ فھو حسبہ»^(۹۳)، مەقامی شوکر «لإن شکرتم لازیدنکم»^(۹۴). مەقامی سەبر «واصبروا ما صبرک الاباللہ»^(۹۵)، مەقامی رەزا «رضی اللہ عنھم ورضوا عنھ»^(۹۶). مەقامی ھەبە «الم یعلم بان اللہ یری»^(۹۷)، مەقامی فەر «واللہ الغنی وانتم الفقراء»^(۹۸)، مەقامی مەھەبەت «فسوف یأتی اللہ بقوم یحبھم ویحبونھ»^(۹۹).

ھەر وەھا حالیش لە قورئانەو رتچکەیی کردوو، حالی خەوف «یدعون ربھم خوفاً وطمعاً»^(۱۰۰) حالی رەجا «من کان یرجوا لقاء اللہ فین اجل اللہ لات»^(۱۰۱) حالی حوزن «وقالوا الحمد للہ الذی اذھب عنا الحزن»^(۱۰۲) حالی قورب «ونحن اقرب الیھ من حبل الورد»^(۱۰۳) ئەمەو چەندەھا ئایەتی تریش کە لەم جغزانەدا دەسوورینەو.

بەلگە لە فەرموودەکانی پیغەمبەر ھەو د.خ

ھەر وەکو لە پیتشەو گوتمان ژبانی پیغەمبەر د.خ لە خۆیدا سۆفیانە بوو و لە برسای زگی دەگوشی، بریق و باقی جیھانی لاپوچ بوو، ھەر چەندە ھانی مووسولمانەکانی دەدا بۆ ھەردوو ژبان بەلام ژبانی دواي مردنی لاگرنگتر بوو، لەو فەرموودانەش لە بارەیی زبکرەو «یقول اللہ عز وجل أنا عند ظن عبدي بي وأنا معھ حین یذکرني فین ذکرني فی نفسھ ذکرته فی نفسی وإن ذکرني فی مالا ذکرته فی مالاخیر منه وان اقترب الي شبراً تقربت الیھ ذراعاً وان اقترب

الي ذراعاً اقتربت اليه باعاً وإن اتاني يمشي اتيته هرولة»^(١٠٤)، له باره ی تۆبه وه «كل بني آدم خطأ وخير الخطائين التوابون»^(١٠٥)، له باره ی سه رزه نشتی جیهانه وه «الدنيا سجن المؤمن وجنة الكافر»^(١٠٦)، له باره ی قنیاته وه «ليس الغني عن كثرة العرض ولكن الغني غنى النفس»^(١٠٧)، له باره ی هه ژاره وه «اللهم احيني مسكيناً وامتنني مسكيناً واحشرنني في زمرة المساكين يوم القيامة»^(١٠٨)، له باره ی ترسه وه «لاتلج النار رجل بكى من خشية الله حتى يعود اللبن في الضرع ولا يجتمع غبار في سبيل الله ودخان جهنم»^(١٠٩)، له باره ی ته وه كوله وه «لو انكم كنتم توكلون على الله حق توكله لرزقكم كما ترزق الطير تغدو خماصاً وتروح بظاناً»^(١١٠).

دواى ئه وه ی سه لماندمان كه قورئان و چه دیس سه رچاوه ی گرنگی سۆفیگه ری ئسیلامین هه ر له په ییدا بوونی ئیسلامه وه گیانی سۆفیگه ری له ناو موسولمانه كان هه بووه به لام نهك له ژتیر ناوی سۆفیگه ری، لیسه دا ده توانین بریار بدهین كه سۆفیگه ری له لایه نی نه زه ربیه وه ئیسلامیه و تاك و ته را هه ندی بیروباوه ری نامۆی تیكه وتوه و دواپی توانراوه بژار بكریت، به لام له لایه نی كردارییه وه واتا: جل و بهرگ و ژبانی رۆژانه و ویرد وزیكریان زۆرتا كه منی كاریه گه ربی ره به نه كانی مه سیحی و هیندی و مه جووسی له سه ره، كه وایه ئیستا جیبی خۆیه تی كورته یهك له سۆفیگه ربی یاخود ژبانی گیانی نه ته وه ناموسولمانه كانی پیش ئیسلام بزانی و هه ول بدهین بگهینه ئه و راستیه ی ئایا سۆفیگه ربی ئیسلامی و نائیسلامی له یهك خالدا به یهك ده گه ن یاخود له شویتنیکدا لیک ده ترازین؟

سۆفیگه ری لای جووله كه

ئاینی جووله كه كه په كیكه له ئایینه ئاسمانیه مه زناهی كه له پیش دوانه كه ی تر هاتوه و تا ئیستاش هه ر به رده وامه و «باوه ریان وایه كه (توراة) په یامی سه رته تا و بنه تا ی ئایینه كانه و ئایینی تری خواپی په ییدا نابج»^(١١١).

ئه وه ی راستی بچ له باره ی چه زره تی موسا وه هه ندی بیرو رای دژ بهك

له ئارادایه و به پیی تهورات موسا شه ره نگیزه، به لام له قورئاندا وهك پیغه مبه ریکی مه زن باسی دهكا و له چیرۆكه كه یدا چهنده ها واتای دهروونی و گیانی مه زنی لی هه لده هیتنج، وهك سۆلداكه ندن له دۆلی (مقدس) و ئاگری پیروزی داری پیروزی پیچانه وه ی گهردوون و کتوی توور و مه قامی (لن ترانی)... ئه مانه گشتیان له ناو سۆفییه موسولمانه كان دهنگیان داوه ته وه وه و هكو تیوری گیانییان لیها توه^(١١٢).

كه و ابو ئایینی جووله كه هه ر چهنده به ئایینی وشك و مادی ناسراوه به لام لیته وه له وی هه ندی تروسكه ی گیانی لی په ییدا ده بی و در به ته می ماده په رستی ده دا، هه روه ها له م فه رمووده یی خوا كه گفتوگو له گه ل موسا دهكا ئه وه روون دهكا ته وه كه هه ر كه سه ی دوزمنایه تی پیا و چاكان بكا دوزمنایه تی خوی کردوه «من عادی لی ولیاً فقد اذنته بالحرب»^(١١٣).

بیگومان (توراة) راسته قینه کتیبی پیروزی خوایه و پریتی له و ئایه تانه ی كه باسی هه ندی سیف هت و هه لس و كه وتی خوامان بو دهكا وه كو «گفتی به ئاشكرا و دابه زینه سه ر کتوی توور و بالا دهستی به سه ر عه رش و بینینی»^(١١٤) ئه گه ر بیته و ئه مانه به شیوه یهك ته ئویل نه کرتین كه له گه ل سیفه تی خوا په رستی بگونجی ئه وا به ره و لیکچوون و به رجه سته ییمان (تشبیه و تجسیم) ده بات، له به ر ئه وه زاناکانی جووله كه به ره و ته ئویل چوون^(١١٥).

نابج ئه وه شمان له بیر بچیت كه له پیش ئیسلامه تیدا «بیرو باوه ری سۆفیگه ری خۆی خزانده بووه ناو ئاینی جووله كه وه، له سه ده ی به كه می زاینیدا فیله زنی چه کیمی جووله كه ئایه ته کانی تهوراتی ته ئویل کردو دواتر مه سیحی و موسولمانه کانیش سوودیان لی وه رگرت»^(١١٦).

سۆفیگه ری لای مه سیحیه کان

ئایینی مه سیحی هه ر له په ییدا بوونیه وه گرنگی به لایه نی گیانی داوه و لایه نی مادی فه رامۆش کردوه، ئه مه ش به رتهك دانه وه ی جووله كه بوو، چونكه له ناو ماکیه رستییدا توابونه وه و په ییدا بوونی مه سیحیش هه ر خۆی جووره په رجویتک

بوو وهه لئس و كهوتى رۆژانهى ئه وهى نيشان ده دا كه مرۆڤىكى ئاسايى نيبه و هاتنه قسهى به ساوايى و مردوو زبندوو كردنه وهى زياتر به ره و جيهانى بالاى ده برد.

له گه ل ئه وه شدا چه زه تى عيسا «خه ريكى گوشه گيرى نه بووه و ته نيا جارو بار بو خوا په رستى چوو ته كه يوه كانه وه هه ميشه له ناو كوڤى خه لكدان ژياوه بو بلا و كردنه وهى بيرو با وه ره كهى و رزگار كردنى مرۆڤ» (١١٧).

سه ره راى ئه مه ش له فه رموو ده كانى ئينجىل و چه زه تى عيسا هه ندى گوته مان دپته پيش كه ئاماژه بو جوڤىك له سوڤيگه رى ده كه ن به كيك له وه حيه كانى خوا بو عيسا ئه مه به (انزلى من نفسك كه مك) دياره شوينى (هم) له دلوه و خوا ده به وى چه زه تى عيسا دلى بوى بكاته وه، بئگومان دلش لاي سوڤيه كان شوينى بانگهيشتن و ناسينى راسته و خووى خوايه هه روه ها ده فه رموى «وتقرب الي بالنواقل ادنك... وليكن ودى في قلبك... وكن راهباً لي وراغباً الي...» (١١٨) هه روه ها له يه كى له فه رموو ده كانى چه زه تى عيسا دا هاتوه «... و فاكه تى و ربحانى بقول الارض و لباسى الصوف و شعارى الخوف» (١١٩).

له لايه كى تره وه چه زه تى عيسا هه ميشه داواى له مرۆڤ كردوه كه وه كو خوا بگاته پلهى ته واوى و له گه ل دوڤمنى خووى لئبووردنى هه بى و چاكه له گه ل گوناهايراندا بكا بو ئه وهى په شيمان بينه وه و تۆبه بكه ن. (١٢٠)

له مه دا بو مان روون ده بيتته وه كه له سه رده مى چه زه تى مه سيحدا سوڤيگه رى وه كو ريبازىك له ئارادا نه بووه له «سه دهى دووه م و سيبه م زايينى» له سه ر ده ستى گنوستيكيه كان سه ره تاكهى په يدا بووه (١٢١)، به لآم له سه دهى چواره مى زايينه وه (فلمون) به ئاشكرا ياساى ره به نايه تى فيرى قديس (باخوم) كرد و ده ستوره كانى ده ستنیشان كرد كه برىتى بوون له چه ند گوته به كى كورت له بارهى هه لئس و كهوت و ره وشتى ره به نه كان له ديره و كاتى نوپژ كردن و گه شت و خوان دانان و سه ره راى هه ندى ئامۆڤگارى گيانى (١٢٢).

ئهم ره به نانه له سه ره تا دا به ته نيا ده ژيان و خه ريكى وه رزشى گيانى خوڤان

بوون، داويى له ژيتر سايهى ره به نى گه وه ئه نجومه نيكيان پيكه يتناو و ديره يان بو بنيات نرا (١٢٣). سه ره راى ئه مه ش له شوينى ئۆقره يان نه ده گرت و هه ر خه ريكى گه شت و گه ران بوون وله «شيعرى جاهيلى ناويان به مرتاضون، توابون، تاركوا الدنيا، هاتوه» (١٢٤).

جاله م گه ران و سوورانه يان دا په يوه ندييان له گه ل موسولمانه كان په يدا كرد و له گه ل يه كترى دانيشتون و له بارهى ئايين و ژيانى ره به نايه تى وت و ويزيان كردوه و به م پييه ره به نايه تى مه سيحى توانى له هه ندى گوشه وه خووى بخزينيته ناو له شى سوڤيگه رى ئيسلاميه وه و چيروكى و اهه به كه باسى ئه م په يوه ندييه ده كا و له ناو مه سيحى و موسولمانه كاندا باوه، له مانه ش «رۆڤىكيان چه زه تى مه سيح به لاي سى چين خه لكدان رت ده بى كه خه ريكى خوا په رستى ده بن و له چينى يه كه م ده پرسى: بوچى ئاوايى رننگ و لاوازن؟ ده بيتن: له ترسى دۆزه خ، له چينى دووه م ده پرسى: بوچى واخومان دوو ده كه ن؟ ده بيتن: له خووشى به هه شت، له چينى سيبه م ده پرسى: ده لئىن له به ر عشقى خوا، جا چه زه تى مه سيح فه رموى ئيوه نزيكترين كه سن له خودا» (١٢٥)، دوور نيبه هه ر بيروكهى ئه م رووداوه بى كه له لاي (رابعة العدوية) رننگى دا بيتته وه و ده لئيت «ئهى خودايه ئه گه ر له ترسى دۆزه خ ده تپه رستم به ئاگره كهى بى سووتينه، ئه گه ر به ئوميدى به هه شت ده تپه رستم ليم حه رام بكه، ئه گه ر هه ر ته نيا له عيشقى جوانيت ده تپه رستم جوانيى خوتم لى حه شارمه ده» (١٢٦).

سوڤيگه رى لاي ئيرانيه كان

ئيرانى كوڤن خاوه نى فه لسه فه و ژيارىكى مه زن بووه، به لآم به هوى شه رو شوڤه وه ئه م زانستانه له ناو چوونه، ئه و بيروباوه ره فه لسه فه يه ئيستا له ئيراندا ماوه ته نيا هى سى فه يله سووفى كوڤنى ئيرانيه كه (زه رده شت ومانى و مه زده ك) ن. (١٢٧).

زهردهشت:

لهسهدهی شهشهمی پ. ز ژباوه کتیبهکهی (ثاقیستا) یه و تبایدا داوای پاکي لهش و مال و گیانی و پاکي همموو شتی دهکا، لهثاقیستاوه هاتووه کهلهم جیهانهدا دووهیتی گهوره دژی یهکتر وهستاون (ناهورامهزدا و نههریمه) له نهجمادا ناهورامهزدا که هیتی چاکه یه بهسهر نههریمه سهر دهکهوئی که هیتی خراپه یه (۱۲۸).

مانی:

له ۲۵ ز له گوندیکی نزیک بابل له دایک بووه فیری زانست و هونه و فهلسهفه و نهدهب و پزیشکی و نهستیره ناسی بووه، له تایینی جوولهکه و مهسیحی و زهردهشتی و فهلسهفه ی بوودا زور شمارهزابووه کهچی باوهری به هیچیکیان نههیتاوه و بیروباوهری خوئی بلاوکردوتهوه و خوئی به (فارقلیط) زانیوه که گوايه له دواي مهسیح نهو په یامهکهی تهواو دهکات (۱۲۹).

له کتیبهکهیدا که ناوی (نهزنگ) ه چهند بیروباوهریکی بلاوکردوتهوه و لهوانه هیتی رووناکي ههولئی رزگار کردنی مرؤف دهدا، بهلام تاریکی له خشتهی دهبات، بویه پیوسته له یهکتر جیابکرینهوه، مانئ باوهری وایه که گیان له تاریکی مادهدا بندهو دهیی رزگار بکرتیت، ههر چهند مرؤف لهشی بی هیتز بی گیانی به هیتز دهییت (۱۳۰)، نهمه نهوه دهگهینی که مرؤف له کزیدا خوا دهناسی و خواناسینیش خودی سؤفیگهریبه، ههروهها (مانئ) به پیوستی دهزانئ که مرؤف خوئی (له چیژه مادیهکان رزگار بکا و هانا باته بهر وهرزش و نهفس شکاندن و پشت به جنسی پیاو چاکان بهستیت) (۱۳۱).

مهزدهک:

له ۴۶۰ ی زایینی له دایک بووه داوای نهوهی کردووه که خوا بو پاک کردنهوهی تایینی زهردهشتی ناردوتیتی، مهزدهک له کاتی پیدا بو که خاوهن دهسهلات هممو سامانیکی ههبووه و به ههزاران ژنی لایبو، جا دژی نهمه

وهستا و داوای یهکسانی دابهشکردنی ژن و سامانی کرد (۱۳۲).

مهزدهک لهو باوهردها بوو که مرؤف له توانایدايه له جیهانی نزمدا بییته خوایی (ربانی) دواي برینی چهند قونایگی خوایی (۱۳۳). بویه دهبینین (تایینی مهزدهکی ریشهی سؤفیگهری تیدايه و فهلسهفه و پهپرتویش کاریکی زوری کرده سهر سؤفیگهری) (۱۳۴).

کهوابوو ئیرانییهکان ههر له کونهوه خهرمانیکی مهزنیان له فهلسهفه و بیروباوهری سؤفیگهری لایبووه، بویه سهیر نییه نهگر زوریته تهریقهتهکانی سؤفیگهری ئیسلامی له ئیرانهوه سهری هلدایی و به ولاتاندا بلاوهی لی کردیی، چونکه ههر که ئیرانییهکان دهسهلاتیان له دست داو بوونه شیعه، ئیتر بهرهو جوژه سؤفیگهریبهکی تایبته به خویمان چوون و جارو باریش ثایته و حدیسیان تیتهلکیتی دهکرد، بهلام ههر به ژیاری کونی خویمان کاریگر بوون (له سهدهی دووهمی کؤچییهوه زوریته سؤفییهکان ئیرانی بوون و له سؤفیگهریبه فهلسهفیهکهدا کاری فهلسهفهی ئیرانی دیاره) (۱۳۵).

سؤفیگهری له ولاتی هیندا

ولاتی هیند ههر له کونهوه به ولاتی حیکمهت و فهلسهفه دادهنری سهرهپای نهوهی که له نهستیره ناسی و بیرکاری و لوجیک و پزیشکیدا دهستیکی بالایان ههبووه، فارسهکان دهوریان بووه له بلاو بوونهوهی نه زانستانه له دورگهی عهرهبییدا (۱۳۶). له هیندا چهند تایینی بهرچاو دهکهویت لهوانهش:

تایینی هندوسی:

باوهریان وایه که (براهما) یهکه ممرؤفی خولقاندووه و خوئی گیانی جیهانه و هممو خواوندهکان ژیان له براهماوه وهردهگرن، نهم بیروکه یه زور فراوان بوو تاوای لیتهات بهرهو یهکیتی بوون و تیچوون ههنگاوی نا، ههروهها دهیانگوت گیانی مرؤف ههمان گیانی (براهما) یه (۱۳۷).

کتیبی پیروزیان (قیدا) (۱۳۸) یه و پروایان به (کارما) واتا یاسای پاداشت و

دادپهروهری ههیه، هندۆسی دوا ئامانجی ئهوهیه گیانی له لهشی رزگار بیی و لهگهڵ (براهما) ببیته یهک (۱۳۹).

کهواته بیرۆکهی بهکیتی بوون و تیچوون له دیزرهمانهوه ههبوونه و خهڵکی پروایان پیتیان بووه، بینگومان ئهمهش لووتکهی سۆفیگهربی فلهسهفیهیه که بۆ ههلاج و ئیبن عهرهبی دهگهڕیتهوه له ئیسلامدا.

نایینی چینی:

لهسه دهستی (مهاورا)ی کوری ئهمیری ولات دامهزرا لهسالی ۵۹۹ پ.ز. وازی لهخۆشی ژبان هیتنا و لهسه دهستی (براهمه) لهئایین و رهبهنهکانی کۆلییهوه و دوازه سالی رهبهق له قسهکردن بهرۆژوو بوو تا له ههموو نهیتنییهکانی گهردوون گهیشته و پهردهی حهقیقهتی بۆ لادرا، (مهاورا) پروای بهوه نییه کهوا خواوهندیکی گهوره جیهانی خولقاندوو،

ئهمانه پروایان بهکارما و دووناو دوون ههیه و خۆیان لهسه ئارامگرتن و خۆرسیکردن رادههیتنا بۆ ئهوهی له یاسای (کارما) رزگاریان بیی بههۆی بگری و دوورکهوتنهوه لهچیزهکان، بهم شیوهیه بهنهمری دهمینیتتهوه و پیتی دهلین (رزگاریون) که لهگهڵ نیرفانای هیندۆسی و بوودی هاوشانه (۱۴۰).

نایینی بوودی:

لهسه دهستی شازاده (سدهارتا) له ۶۰-۷۰ پ.ز. پهیدا بوو وازی له خۆشی ژبان هیتنا بهرهو کیتو و ئهشکهوتهکان رۆیی و ههر خهربیکی وهرزشی گیانی و دوور کهوتنهوه لهژبانی مادی بوو، په یامهکهی بریتی بوو له پاککردنهوهی نهفس و نههیتنتی ئازار بهگشتی.

بوودا بروای بهدوو ناو دوون (تناسخ الارواح) ههیه و بهلام باوهری به (نیرفانا) (۱۴۱) نهبوو، چونکه رزگاریون بهتوانهوهی لهخوادا نابج بهلکو بهگهیشتنه لووتکهی بنگهردی و پاککردنهوهی نهفس و قهلاچۆکردنی ئارهزووه مادیهیهکان دهبیت، دهتوانین فلهسهفهی بوودا لهدوو وشه کۆکهینهوه (ناشتی و

خۆشهویستی) (۱۴۲).

ههر چهنده لهکۆنهوه ژبانی گیانی و وهرزشی نهفس و ئازاردانی لهش لهولاتی هیندا باو بوو، بهلام لهگهڵ سۆفیگهری ئیسلامی جیاوازی زۆره له لایه ن بیرۆکهی خودی خوایی و هۆکارهکانی و ئهنجامی سۆفیگهرییه که ته نیا شتی که بهیهکیان ده بهستیتتهوه ئازاردانی له شه و بهس (۱۴۳).

له لایهکی ترهوه بوو ذاییهکان مه بهستیان پهروه کرده کردنی ئاکاری نهفس و پاککردنهوهی دهروونه، کهچی سۆفییه موسولمانهکان پهروه کرده کردنی نهفس لهگهیشتن به ناسینی خوا و عیشقی خواوه دهزانن، جیاوازی نیوان نیستیی (فنا) سۆفییهکان و نیرفانای بوودییهکان له وه دایه، نیرفانا ههولتی نیستیی تهواو دهدا بهلام نیستیی سۆفییهکان بۆ ژبانی هه می شه ییه لهخوادا (۱۴۴).

سۆفیگهری لای یۆنانییهکان

ولاتی یۆنان ههر لهکۆنهوه لانکی فلهسهفه بووه لهوێ گاکۆلهی کردوووه بهسه ر پێ کهوتوو، ههر چهنده ئهم فلهسهفهیهی له یۆناندا سه ری هه لداوه و ده ر بایهکی لێ پیکهاتوو و ته نیا زادهی بیری خۆیان نه بووه له زۆر سه رچاوهی میسری و سۆمه ری و بابلی و ئاشووری و فارسی و هیندی و چینی زانیاریان وهرگرتوو، بهلام یۆنانییهکان بههۆی لیها توویی و کارامهیی خۆیان توانییان ئهم زانیارییهکان لهگهڵ یه کتری موتوربه بکه ن و ریکی بخهن و چند ریبازیتیکی فلهسهفی پتهوی لێ پیک بیتن، جا ههر چهنده که فلهسهفه لهسه ر بنه مای هۆش دامهزراوه و سۆفیگه ریش لهسه رچیتۆ ئه ندیشه، بهلام فلهسه سو فیهکانی یۆنانی جۆره سۆفیگه رییهکان هه بووه بهگشتی داوای دوور کهوتنه وه یان کردوو لهچیتۆ مادیهیهکان و پێپه وهی وهرزشی گیانیان کردوو و بهره و نموونه بهرزهکان هه لکشان.

لهوانهش (فیثاغور) ه که له ۵۷۲ پ.ز. بووه «سه ری له چین وهیند داوه و کۆمه لهیهکی بنیات ناوه و ئاین ورامیاری و فلهسه فهی تیکه ل کردوو و داوای

پاک‌کرده‌ی نه‌فسی کردوه به (تقشف) و له‌ش و ماده‌ی لایب‌زراو بووه و پله‌ی بالای به‌گیانی داوه، هه‌روه‌ها له‌و باوه‌رهدا بووه که پاک‌کردنه‌ی نه‌فس پیوستی به‌دووورکه‌وتنه‌وه‌یه له‌خیره‌و بی‌ری جیهان و کپ کردنی ئاره‌زووه‌کانی له‌ش» (۱۴۵).

هه‌روه‌ها (ئه‌فلاتون) که له‌ ۲۹۴ پ.ز له‌دایک بووه، خاوه‌نی تیوری نمونه‌یه‌و (مثل) خه‌ریکی په‌روه‌رده‌کردنی گه‌نجان بووه بۆ‌ئه‌وه‌ی سه‌وداسه‌ری نمونه به‌رزه‌کان ببن و به‌خیره‌و چاکه نه‌فسیان ئاو‌یزان بکه‌ن، له‌لایه‌کی تره‌وه بریاری داوه که پیوسته مرۆف خۆی له‌کوته‌کانی له‌ش رزگار بکاو چلکی نه‌فس دارنێ و نه‌فس له‌به‌ندیخانه‌ی له‌ش رزگار بکا و بتوانێ ئاره‌زووه‌کانی کپ کاته‌وه و له‌م ژبانه خۆی له‌سه‌ر زوه‌د رابه‌ینێ (۱۴۶).

به‌لام (ئه‌رستۆ) که له‌ ۳۸۴ پ.ز له‌دایک بووه، باوه‌ری به‌جیهانه نمونه‌یه‌که‌ی ئه‌فلاتون نه‌هیتاوه، که‌چی بریاری ئه‌وه‌ی داوه که نه‌فس ئه‌و کاته ده‌گاته به‌ختیاری ته‌واو له‌جیهانی نه‌مریدا هه‌ر که‌له‌کوته‌ی ماده‌ره‌ها بوو (۱۴۷).

به‌گشتی هه‌ر چه‌نده ولاتی یۆنان له‌فله‌سه‌فه‌دا ده‌ستیکی بالایان هه‌بووه، به‌لام له‌لایه‌نی ئایینه‌وه جوهره‌هه‌رسته‌یه‌کیان هه‌رتیدا بووه و «تا له‌سه‌رده‌می (اکسینۆفۆن) بیروکه‌ی یه‌کتا په‌رستی ورزگار بوون له‌سزای روژی دوامایی بلاو کرایه‌وه» (۱۴۸).

له‌م سه‌رده‌مه‌ش (فیلۆن) یه‌یله‌سه‌وه‌ی رایه‌کانی ئه‌فلاتونی لیک داوه‌ته‌وه و له‌دوای ئه‌میش (افلوپین) ریبازه‌که‌ی فیلۆنی نوێ کردۆته‌وه و به‌نه‌و ئه‌فلۆتینی ناسراوه کورته‌ی ئه‌م ریبازه‌ش له‌باره‌ی تیوری بوون و په‌یدا بوونی جیهان ئه‌مه‌یه: دیارده‌کانی ئه‌م جیهانه زۆرن و هه‌میشه له‌گۆراندانه‌و ناشێ هه‌ر له‌خۆبانه‌وه په‌یدا بووبن، به‌لکو ده‌بی دا‌هینه‌ریکیان هه‌بێ، ئه‌م دا‌هینه‌ره‌ش خوايه‌خوايه‌کی تاک و ته‌نیا و هه‌میشه‌یی و هه‌تا هه‌تایی و به‌خۆیه‌وه به‌نده و له‌ماده‌و گیان بالاتره (۱۴۹).

به‌م جوهره‌بوومان ده‌رده‌که‌وی که هه‌رچه‌نده تووی گیانی له‌فله‌سه‌فه‌ی یۆناندا

به‌دی ده‌کری، به‌لام له‌به‌ر ئه‌وه‌ی ئایینیکی خوایی پالپشتی نه‌بووه بۆیه سۆفیگه‌رییه‌که به‌زه‌قی نه‌هاتۆته‌کایه‌وه و پیره‌وانی که‌مبونه، به‌لام هه‌ر که ئه‌فلۆتین له‌میسره‌وه به‌ره‌و ئیران چوو، فله‌سه‌فه‌ی تیکه‌لی ئایین کرد، ئیتر له‌تیکه‌لی فله‌سه‌فه و ئایینی مه‌سیحی و زه‌رده‌شتی جوهره‌ریبازتیکی ئاویتته په‌یدا بوو که زیاتر به‌ره‌و لایه‌نی سۆفیگه‌رییه‌وه ده‌رویشته، نابج ئه‌وه‌شمان له‌بیربجێ که (فله‌سه‌فه‌ی ئه‌فلۆتینی سکه‌نده‌ری کاریکی مه‌زنی کرده سه‌ر ئه‌و سۆفیانه‌ی که سه‌ر به‌فله‌سه‌فه‌ی یه‌کیته‌ی بوون وینه‌ی «السه‌روردی المقتول، ابن عربی، ابن الفارض، ابن سبعین، عبدالکریم الجیلی»، له‌باره‌ی تیوری زاینه‌وه که بروای وایه زاین له‌حاله‌تی بی‌ئاگایی له‌نه‌فس و جیهان په‌یدا ده‌بی - تیوری لی‌رژان (فیض) - که هه‌موو بوونه‌وه‌ران له‌یه‌ک یاخود له‌یه‌که‌مه‌وه سه‌ر هه‌لده‌ده‌ن» (۱۵۰).

که‌وابو به‌پیتی ئه‌و لیکۆلینه‌وه‌یه‌ی که له‌سه‌روه‌ه ئه‌نجام درا ده‌توانین بلتین که سۆفیگه‌ری ئیسلامی خاوه‌نی خودی ره‌سه‌نی خۆیه‌تی و ئه‌گه‌ر ئیسلام نه‌بووایه ئه‌وا ئیستا ئه‌و ناوبانگه‌ی که سۆفیگه‌ری و ئه‌ده‌به‌که‌ی له‌جیهاندا هه‌یه‌تی له‌وانه‌بوو بکه‌وتایه‌ته‌جیهانی له‌بیرچوونه‌وه‌وه، چونکه هه‌ر ئیسلام بوو ئاو‌یزانی کرد و ره‌گی به‌خاکدا چه‌سپاند و لق و پۆبی ته‌ریقه‌ته‌کانی لی‌جیاکرده‌وه و وه‌کو چه‌ند قوتابخانه‌یه‌کی ره‌سه‌ن شاگردانی لی‌ده‌رچوون، هه‌روه‌ها ئه‌وریکی و پیتی و ریک‌خستنه‌ی له‌سۆفیگه‌ری ئیسلامیدا به‌دی ده‌کری له‌لایه‌نی نه‌زه‌ری و کردارییه‌وه له‌ریبازه‌نا ئیسلامیه‌کاندا به‌م شپوه‌یه بوونی نییه، بۆیه ئیستا له‌سه‌ر هه‌لدانی سۆفیگه‌ری ئیسلامی و جوهری ریبازه‌کانی ده‌کوڵینه‌وه تاکو زیاتر دان به‌ره‌سه‌نایه‌تی دابنێن.

سه‌ره‌لدانی سۆفیگه‌ری ئیسلامی

زۆریه‌ی هه‌ره زۆری نووسه‌ره ئیسلامیه‌کان و بیگانگانه‌کان له‌سه‌ر ئه‌و باوه‌ره‌ن که سۆفیگه‌ری ئیسلامی سه‌ره‌تا به‌شپوه‌ی زوه‌د ده‌ستی پیکردووه‌و له‌ئه‌نجامدا به‌سۆفیگه‌ری ئیسلامی کوته‌ی هاتوه‌وه، ئیسه‌ش به‌پیتی ئه‌و بۆچوونانه ئه‌وا

تیشکی دهخینه سهر ئه و بابه ته.

ههر چهنده زۆری رایه کان له سهر ئه وه نه که سۆفیگه ری له سه رده می پیغه مبه ردا د.خ نه بووه له کۆتایی سه ده ی دووه می کۆچی و سه ره تای سه ده ی سییه م سه ری هه لداوه، به لام ده توانین باریکه رییه ک بگرینه به رو بگه ی نه ئه وه که سۆفیگه ری له ناو دل و ده روونی پیغه مبه ردا د.خ به شا راه یی هه بووه و جاروبار درکاندویتی (به لگه شمان بۆ ئه وه (حذیفه بن یمان) ه که زۆر جار ان باسی واتای ویژدانی و نه یئیه ده رو نییه کانی ده کرد، که لییان ده پرس ی ئه مه ت له کوپوه هیناوه؟ ده یگوت: له پیغه مبه ر فیربوومه و خه لکی له باره ی خیریان لی ده پرس ی که چی من هه ر له باره ی شه ره وه لیم ده پرس ی تا ئه م زانسته ی پی به خشیم، ئه مه ش ئه وه ده گه ی نی که پیغه مبه ر نه یئیه کانی سۆفیگه ری له ده رو نییدا کپ کردبوو و ته نیا به تاییه تمه نده کانی ده به خشی) (۱۵۱).

له زوه ده وه به ره و سۆفیگه ری

زوه د ئارام گرته له باره گای خوا و دوور که وتنه وه یه له هه موو گه نجینه ی جیهان یاخود ده ست شو ری نه له هه موو سامانی ک و دل ترازانه له هه موو ته ماعی ک (۱۵۲) زوه دیش سی جو ری هه یه: یه که م زوه دی ئه رک: وازه ی تانه له هه رام، دووه م زوه دی سونه ت: وازه ی تانه له شتی گومان لی کراو، سییه م زوه دی فه زیله ت: وازه ی تانه له حه لال (۱۵۳).

زوه د له و سه رده مه دا په یدا بووه هه ر که شه رو شو ر و ئاشووب له ناو موسو لماناندا بلا بو زوه به تاییه تی دوا ی شه هید کردنی حه زه تی عوسمان و له شکر کیشی ئه مه و بییه کان، ئیتر زۆر له یاران ی پیغه مبه ر د.خ به ره و گو شه گیری چوون و وازبان له کاروباری رامیاری هینا، ئه م زوه ده ش په یوه ندیی به شو ر شه وه هه بووه دژی ده سه لات، هه ندی هۆی تریش هه یه وه کو تو قین له سزای روژی دوامایی و هه سته کردن به تاوان و تو به کردن لی، هه ره ها جه نگی ن دژی ئه رستقراتی ده سه لات دار (۱۵۴).

به م جو ره زوه د له ناو موسو لماناندا بووه شتی کی باو و چه ند که سانی هه بوون

به زوه ده وه ناسرا بوون، له مانه ش حه سه نی به سری ۱۱۰ ک مردووه، رابیعه ی عه ده ی ۱۸۵ ک مردووه (۱۵۵).

دوا ی ئه وه ی زوه د شو ی پیتی خو ی کرده وه و جه ما وه ری بو په یدا بوو، به ره به ره چووه ناو بو ته یه کی تاییه تییه وه و بووه خوا وه نی ری بازو سیما ی خو ی و له کۆتاییه کانی سه ده ی دووه می کۆچیدا سۆفیگه ری لی که وته وه، ئیستاش پیش ئه وه ی باسی سۆفیگه ری ئیسلامی بکه ین ده مانه وی بزانی ن زوه د و سۆفیگه ری به گشتی جیا وازیان چیه.

ئه وه ی راستی بی زوه د و سۆفیگه ری ئامانج و مه به ستیان جیا یه، زوه د ته ماعه کردنه له روژی دوامایی و سۆفیگه ری په یوه ندی له گه ل خوا ده به ستی، هه ره ها زوه د له سه ر ترسان له سزای خوا بنیات نراوه، که چی سۆفیگه ری له سه ر هۆگربوون له گه ل خوا دا، له لایه کی تره وه زوه د له هه موو ئایینه کاند هه یه و گشتیه، به لام سۆفیگه ری بو چوونی کی تاییه تی فه لسه فییه و کات و شو ی سنوورداری ناکاو له و شو ی نه چرۆ ده رده کا که دل سو زی باوه ر و گیانی لییه (۱۵۶).

هه رچه نده (ابو الهاشم الکوفی ت ۱۵۰ ه) یه که م که س بووه که پیتی گو ترا سۆفی، به لام ئه مه ئه وه ناگه یه نی که له و میژووه زوه د به ره و سۆفیگه ری هه نگاوی ناوه، چونکه ئه م په ره سه ندنه به ته واوی له کۆتاییه کانی سه ده ی دووه م و سه ره تا کانی سییه می کۆچی روویدا (۱۵۷).

به م شیوه یه له سه ده ی سییه مه وه سۆفیگه ری به ره به ره ره گی دا ده کوتا و وه کو زانستی ک خو ی نیشان داو به ره و ناخی ده روونی مرؤ قایه تی رو یشت و له باره ی زانی نی چی ژیه وه ده دو ی و تا گه یشته و ته کانی (بسطامی) له باره ی نیستییه وه (فناء). تا ئه و سه رده مه سۆفیگه ری وه کو شتی کی تاکه که سی مایه وه و شو ی نی تاییه تییان نه بوو، به لام له سه ده ی سییه م و چواره می کۆچی له سه رده می «جنید و سری السقطی و خراز» بو یه که م جار خه لکی له ده وربان کۆبوونه وه و بنچینه ی ته ریقه تی سۆفیگه ری له ئیسلام دامه زرا (۱۵۸).

ھەر كە (غەزالی) پەيدا بوو سۆڧىگەرى ئىسلامى زۆر شتى نامۆى وەكو تىچوون و يەكبوونى تىكەل بووبو، ئەمەش واىكرد بوو لەراسته شەقامى ئىسلامى لادابوو، بۆيە غەزالی سۆڧىگەرى لەم شتە ناوازانە پاك كردهو و واى راھىنا كە لەگەل قورئان و ھەدىسدايەك بگرتتەو، لەو سەدەمەدا دوو رابەرى گەورەى تەرىقەت پەيدا بوون ئەوانەش (سید احمد الرفاعي ت ۵۷۰م، سید عبدالقادر الكيلانى ت ۵۶۱م) ن و ھەردووکیان لە ژئیر کارىگەرى سۆڧىگەرى غەزالی بوون (۱۵۹).

جۆرەکانى سۆڧىگەرى

سۆڧىگەرى رىيازىتى گىيانىيە و وەكو رىيازى سوننى و شىعى و موعتەزىلى نىيە، چونكە دەشتى سۆڧى سوننى يا شىعى يا موعتەزىلى بى ھەرچەندە لاى ھەندى لە نووسەران سۆڧىيەكان چىنكىن لە سوننى (۱۶۰).

رۆژھەلاتناسەكانىش ھەر لەسەر ئەو باوەرەن كە سۆڧىگەرى رىيازىتى تاييەتى نىيە و شەى (مذھب و طریقة) ی لەگەل ناگونجى، چونكە (مذھب) خودان سنوورىكى ديارىكراو (۱۶۱).

دواى ئەو ھى زانىمان كە سۆڧىگەرى ئىسلامى سەرھەتا لە زوھدەو بەرەو سۆڧىگەرى راستەقىنەچوو، دەتوانىن سەرچەمى ئەم سۆڧىگەرىيە بەسەر ئەم قۆناغانەدا دابەش بكەين و مۆركى تاييەتى ھەر قۆناغىكىش دەستنىشان بكەين.

قۆناغانى سۆڧىگەرى ئىسلامى

۱- قۆناغى زوھد- سۆڧىگەرى لە كۆتايىيەكانى سەدەى دووھى كۆچى دەست پى دەكا تا سەرھەتاي سەدەى سىيەم (ئەم جۆرەيان پى بە پىستى ئىسلامى بوو، شوپنەوارى ھىچ بىروباوەرپكى بىگانەى تىدا بەدى نەدەكرد و سۆڧىگەرىيەكى ئاسايى و ناوھنجى بوو، لە زوھد و رەزامەندى گەيشتبوونە ئەو پەرى، بەلام لە حالەتى سۆز(جذب و وجد) دوور بوون، لە سۆڧىيەكانى

ئەو سەردەمەش (ابراهيم بن ادهم^(۱۶۲)، داودالطائي^(۱۶۳)، فضيل بن عياض^(۱۶۴)، شقيق البلخي^(۱۶۵)، ئەمانە خۆشەويستى خوا لەدليان بوو بەلام ترسەكەيان تىژ بوو، و اتا بە تەواوى نەگەيشتبوونە ناسىنى، تەنيا خويان دابوو دەست ويستى خوا، جا ئەمانە ناوھندى بوون لە نيوان زوھد و خواناسىندا^(۱۶۶) بە واتايەكى تر سۆڧىگەرىيەكەيان بەرەو رزگار بوونى نەفس دەرويشت لە سزاي رۆژى دوامايى و تەنيا رىيازىتى رەوشتى گىيانى دەسەلاتدار بوو لەسەر نەفس پاككردنەو لە چلكى مادى.

۲- قۆناغى سۆڧىگەرى تەواو: لەسەدەى سىيەمى كۆچىيەو دەست پى دەكا لەم قۆناغانەدا سۆڧىگەرى وەكو رىيازىتى گىيانى بنەماكانى چەسپاو رۆشنىرى ئىسلامى ئاويتەى رۆشنىرىيەكانى دەوروبەرى بوو، بەھۆى بزووتنەو ھى وەرگىران بەتاييەتى وەرگىرانى بابەتە فەلسەفىيەكانى گرىك و رۆمان (بۆيەكەم جار لەو ماوھەدا پىناسەيەكى سۆڧىگەرى دىتە بەرچاومان لەلايەن مەعرووفى كەرخىيەو كە دەلەيت: خۆشەويستى خوا بەفەر بوون چنگ ناكەوى بەلكو بەخششىكى خوايىە)^(۱۶۷)، كەواتە كەرخى بەردەوامى راييەيەو خۆشەويستى خوا ئامانجىتى.

سۆڧىگەرى وەكو كۆمەلە و حىزب سەرى دەرهىنا و لەناو موسولمانان چەند تەرىقەتىكى جىاوازى سۆڧىگەرى پەيدا بوو، رىسوار بۆ ئەو ھى بگاتە پەلەى تەواوى(كمال)، دەبوايە بە چەند مەقام و حالى رەت بى و بگاتە ناسىن و لەدوايشدا بگاتە حەقىقەت، بىگومان بە پىرەويى شەرىعەتەو رىسوار دەگەيشتە ئەم پايەيە^(۱۶۸).

ئەگەر تۆزى لەم قۆناغە وردىنەو ئەو ھەمان بۆ دەردەكەوى كە سۆڧىگەرىيە ئىسلامىيەكە بەرەو دوو سەمت دەروا:

۱- سۆڧىگەرى سوننى: ئەم سۆڧىگەرىيە لە قوتابخانەى (آل البيت) ھو دەست پى دەكا و خۆى لەم سى بزووتنەو گەورەيە دەبىنەتەو:

۱- قوتابخانەى موھاسىبى^(۱۶۹) ۲۴۳ كۆچى مردوو: ئەمە بەرتەكدانەو ھى

ته وژمی سه له فی و موقاتیلی و کیرامی و سالمی و شیعه توندروه کان بوو .
 ۲- قوتابخانه‌ی جونه‌ید ۲۹۷ ک مردووه: بهرته کدانه‌وه‌ی قوتابخانه‌ی به‌ستامی^(۱۷۰) و هه‌للاج^(۱۷۱) بوو .

۳- قوتابخانه‌ی غه‌زالی^(۱۷۲) ۵۰۵ کۆچی مردووه: ئەمه شووره‌ی سۆفیگه‌ری سوننییه له‌گه‌ڵ قوتابخانه‌ی شازلی که به‌رده‌وامیه‌تی بۆ بهرته‌کدانه‌وه‌ی قوتابخانه‌ی هه‌للاج و ئیبن عه‌ره‌بی و قوتابخانه‌ی سۆفیگه‌رییه سه‌له‌فیه‌کان به‌گشتی^(۱۷۳) . سۆفیگه‌ری له‌م قوئاغه‌دا له‌سه‌رچاوه‌ی بیگه‌ردی ئیسلام ناوی باوه‌ری هه‌لده‌ه‌تینجاو له‌چوارچێوه‌ی قورئان و حه‌دیس زیاتر پهل بزافی نه‌ده‌کردو فه‌لسه‌فه‌ی وه‌رگیت‌دراو نه‌یتوانی تۆوی خۆی له‌کی‌لگه‌یدا بووه‌شینی، خۆ نه‌گه‌ر تاک و ته‌راش لی‌ره‌وله‌وئ فه‌لسه‌فه‌ی ئەفلاتوونی و نه‌وئ‌فلۆتینی خۆی خزانده‌بیته‌ جه‌سته‌یه‌وه‌ ئه‌وا (غه‌زالی) توانی ده‌ست بژێریان بکات .

ب- سۆفیگه‌ری فه‌لسه‌فه‌ی: بریتیه له‌ تیکه‌لبوونی چه‌ند بیروباوه‌ریکی دوور له‌ گیانی ئیسلام وه‌کو ته‌وژمه‌کانی سه‌له‌فی و شیعه‌گه‌ری و گنوسی رۆژه‌لاتی و رۆژئاوایی، به‌ناوبانگترین پیتش‌ره‌وه‌کانی (به‌ستامی ۲۶۱ ک، هه‌للاج ۳۰۹ ک، ئەلنه‌فری ۳۵۱ ک) بوون، هه‌روه‌ها قوتابخانه‌ی (ملامتیه) له ۲۵۰- ۳۷۰ ک، قوتابخانه‌ی ئیشراقی سه‌هره‌وه‌ردی ۵۸۷ ک، له دواییشدا قوتابخانه‌ی ئیبن عه‌ره‌بی ۶۳۸ ک^(۱۷۴) .

هه‌رچه‌نده رۆشن‌بیری ئه‌و میلله‌تانه‌ی هاتنه‌ ناو ئیسلام زۆر تاکه‌می کاری کرده سه‌ر سۆفیگه‌ری ئیسلامی فه‌لسه‌فی له‌ سه‌ده‌ی سییه‌می کۆچیدا، به‌لام نابێ ئه‌وه فه‌رامۆش بکه‌ین که‌وا له‌ قورئاندا چه‌نده‌ها ئایه‌تی وا به‌رچاوه‌ ده‌که‌وئ که به‌ره‌و لایه‌نه‌ گشتیه‌که‌ ده‌رۆن و ده‌رگا بۆ خاوه‌ن تیزریه‌کانی (حلول واتحاد و حدة الوجود) ده‌خه‌نه سه‌ر گازی پشت بۆ ئه‌وه‌ی بیانکه‌نه به‌لگه‌و پالپشتی رایه‌کانیان، هه‌روه‌ها بۆ چوونه‌کانیانی پێ پشت ئەستووور بکه‌ن له‌و ئایه‌تانه‌ش:

– (كل شييء هالك الا وجهه)^(۱۷۵)

– (كل من عليها فان)^(۱۷۶)

– (أينما تولوا فثم وجه الله)^(۱۷۷)

– (واذا سالك عبادي عني فاني قريب)^(۱۷۸)

– (وفي الارض آيات للموقنين وفي انفسكم افلا تبصرون)^(۱۷۹)

– (ونحن اقرب اليه من حبل الوريد)^(۱۸۰)

جا ئه‌وانه‌ی به‌ره‌و سۆفیگه‌ری ئیسلامی فه‌لسه‌فی ده‌رۆن له‌ناو خۆیاندا بوونه‌ته‌ دوو به‌ش به‌ گوێره‌ی جیاوازی بیروپراکانیان:

۱- ئه‌وانه‌ی باوه‌ریان و ابوو که سۆفیگه‌ری ئیسلامی له‌سه‌رچاوه‌یه‌کی ئیسلامیه‌وه هه‌لقولاوه وه‌کو ئه‌وانه‌ی که پشتیان به‌و ئایه‌تانه‌ی سه‌ره‌وه ده‌به‌ست .

۲- باوه‌ریان و ابوو که سۆفیگه‌ری ئیسلامی له‌سه‌رچاوه‌ی بیگانه‌کانه‌وه رێچکۆله‌ی به‌ستوه^(۱۸۱) .

ئهم قوتابخانه‌یه هه‌ر له‌ خۆیدا دوو لقی لێ بووبه‌وه، یه‌که‌میان له‌ ئه‌نده‌لوس که سه‌ر به‌ (ابن سبعین^(۱۸۲) ت ۶۷۷ هـ) بوو، ئه‌وی تریان له‌ رۆژه‌لات که سه‌ر به‌ (ابن الفارض^(۱۸۳) ت ۶۳۲ هـ) بوو ئه‌م دووانه‌ش له‌سه‌ر فه‌لسه‌فه‌که‌ی ئیبن عه‌ره‌بی دامه‌زرا بوون^(۱۸۴) .

که‌واته بیروباوه‌ری شیعی و گنوسی و نه‌وئ‌فلۆتینی و ئیشراقی زۆر به‌ ئاسانی توانییان بچه‌ ناو له‌شی ئه‌م سۆفیگه‌رییه‌وه‌و گه‌رای تیدا بخه‌ن و هه‌ر له‌ یه‌که‌م هه‌نگاوه‌وه هه‌للاج تیزری تیزوونی هیناکایه‌وه:

سبحان من اظهر ناسوته سر سنالا هوته الثاقب

ثم بدا في خلقه ظاهرا في صورة الاكل والشارب

حتى لقد عاينه خلقه كلحظه الحاجب للحاجب^(۱۸۵)

له‌ لایه‌کی تره‌وه شیعه توند‌ره‌وه‌کان توانییان کار له‌سه‌له‌فیه‌کان بکه‌ن و جوړی له‌ سۆفیگه‌ری سه‌له‌فی به‌رپابکه‌ن که هه‌رگیز له‌گه‌ڵ سوننییه‌کاندا نه‌ده‌گونجان له‌سه‌ر کیشه‌ی ته‌ئوبل^(۱۸۶)، له‌ راستیدا سۆفیگه‌ری سه‌له‌فی به‌ره‌و

بهرجهستهیی و لیکچوون (تجسیم و تشبیه) دهچوون و تهئوبلیان رهد دهکردهوه، جا ئەمه له خۆیهوه زهمینهی بۆ تیۆرییه نا ئیسلامییه فلهسهفیهکان خوشکرد تا له ئەنجامدا گه‌یشته به‌کیتهی بوون (وحدة الوجود) و به‌کیتهی ئایینه‌کان و تیۆریی مرۆقی ته‌واو.

راستییه‌کانی سۆفیگه‌ری له‌سه‌ده‌ی ۲-۴ کۆچیدا

۱- ناسین (المعرفه):

مه‌عرووفی که‌رخى ۲۰۰ک به‌که‌مین که‌سه له‌ باره‌ی ناسین قسه‌ده‌کا و به‌م شتیه‌یه پیناسه‌ی سۆفیگه‌ری ده‌کا (التصوف الاخذ بالحقائق و الیاس مما في ايدي الخلاق) (۱۸۷)، له‌ لایه‌کی تر ناسینیان کردۆته دووبه‌ش ناسینی حه‌ق و اتا ناسینی: به‌کایه‌تی ئەو خوایه‌ی که‌ به‌هۆی ناو و سیفه‌ته‌کانی خۆی ده‌رخستوه، ناسینی حه‌قیقه‌ت ئەمه‌ش رینگای تی ناچی چونکه‌ مرۆف به‌رگه‌ی راستیی ناسینی ناگریت (۱۸۸) (ولا يحيطون بشيء من علمه) (۱۸۹).

ئهبوو سوله‌یمانی دارانی به‌م جو‌ره‌ باسی ناسینی کردوه (ئهو که‌سه له‌ ئاره‌زوه‌ مادیه‌کانی جیهان دوور ده‌که‌وێته‌وه که‌ خودا دلێ به‌ نووری روشن کردبیتته‌وه و هه‌رده‌م خه‌ریکی رۆژی دوامایی بی)، حه‌قیقه‌تیش لای ئەو به‌شه‌ریعه‌ته‌وه به‌نده‌ به‌لام لای (ذوالنون) ناسین ئامانجیکی ئاکاری هه‌یه، و اتا مرۆف له‌ ئاکاریدا به‌ خوا بچیت، ناسینیش به‌خششیکی خواپییه‌و به‌ ریبوار ده‌به‌خسری، دواى ئەمه (ذوالنون) ناسین ده‌کاته سێ به‌ش:

۱- ناسینی به‌کتابه‌رستی که‌ بۆ هه‌موو خاوه‌ن باوه‌رکه‌کان گشتییه.

۲- ناسینی به‌لگه‌و به‌یان که‌ زانا و هه‌کیم و زمان پاراوه‌کانه.

۳- ناسینی سیفه‌تی (الوحدانیه) (۱۹۰) و (الفردانیه) (۱۹۱) ئەمه‌ش تاییه‌ته به‌ وه‌لییه‌کانی خوا (۱۹۲). که‌واته لای (ذوالنون) سێ پێره‌وی ناسین هه‌یه پێره‌وی نه‌قل و عه‌قل و چێژ.

ب- ئاکار (اخلاق):

سۆفیگه‌ری له‌سه‌ده‌ی سێیه‌م و چواره‌می کۆچیدا زۆر گرنگی به‌ لایه‌نی ئاکارداوه و له‌ باره‌ی نه‌فسی مرۆف و نه‌خۆشیه‌کانی زۆر دواوه، چونکه‌ په‌یوه‌ندی ئاکار به‌ نه‌فسه‌وه زۆر به‌تینه و زانستی نه‌فس له‌ هه‌موو زانسته‌کانی تر پیرۆزتره لای سۆفییه‌کان، به‌کێ له‌وانه‌ی باسی ئاکار و نه‌فسیان کردوه (سری سقطی ۲۵۷هـ) به‌که‌ ده‌لی: له‌ هه‌موو هیژی به‌هیزتر ئه‌وه‌یه به‌سه‌ر نه‌فسی خۆت زال بیت، ئه‌وه‌ی نه‌توانی نه‌فسی ته‌مێ بکا ناتوانی خه‌لکی تر فێره‌ ئه‌ده‌ب و ئاکار بکات (۱۹۳).

ج- نیستی (الفناء):

به‌ستامی به‌که‌م که‌س بوو که‌ بیژهی فه‌نای به‌کاره‌ینا به‌واتا: سۆفیگه‌رییه‌که‌ی، ئەمه‌ش له‌ فلهسه‌فه‌ی سۆفیگه‌ری هیندی - بوودی و ده‌رگیراوه که‌ به‌ زاراوه‌ی ۰-الدیان و السماذی) ناو ده‌بری که‌ بریتییه له‌ چاودیری و وردبوونه‌وه‌به‌کی زۆر قوول تاواى لی دیت چاودیر و چاودیرکراو ده‌بیتته‌ به‌ک و اتاو له‌گه‌ل خوادا به‌ک ده‌گریت و هه‌ست به‌ بوونی خۆی و ده‌وروبه‌ری ناکات (۱۹۴).

نیستی لای سۆفییه‌کان چهند و اتایه‌کی هه‌یه، به‌لای هه‌ندیکیان هیمایه‌ بۆ لایه‌نی ره‌وشت و ئاکار وه‌کو (فناء صفة النفس) (۱۹۵)، یاخود بریتییه له‌ (له‌ناوچوون و نیستی به‌نده له‌ ناو بوونی خوادا و پاکبوونه‌وه‌ی له‌ هه‌موو سیفه‌تیکێ به‌ دوو و ده‌رگرتنی هه‌موو سیفه‌تیکێ چاک) (۱۹۶)

نیستی بریتییه له‌و حاله‌ته‌ ده‌روونیه‌ی که‌ ریبوار ئاگای له‌ خۆی نامینێ و بی هه‌ست ده‌بیت و ئاگای له‌ ده‌وروبه‌ری ده‌بری، نیستی سۆفی ده‌بی کاتی بی، چونکه‌ ئەگه‌ر به‌رده‌وام بوو ناتوانی ئه‌رکه‌ شه‌رعییه‌کانی جی به‌جی بکا، سۆفییه‌کان له‌م باره‌یه‌وه دوو به‌شن: به‌شیکیان به‌خۆ دینه‌وه و ئیسپاتی دوانه (اثینة) ده‌که‌ن له‌ نیوان خوا و جیهاندا، به‌ ته‌رازووی شه‌ریعه‌ت ئەمه‌یان

ته ووتره، به شه‌که‌ی تریان به‌ره‌و یه‌کبوون (اتحاد) و تیچوون (حلول) و یه‌کیتی بوون (وحدة الوجود) ده‌روات (۱۹۷).

شتیکی گرنگ هه‌یه لیتره‌دا ده‌بی روونی که‌ینه‌وه که مه‌به‌ست له نیستی ئه‌وه نییه سوئی سیفه‌تی به‌شهری نه‌مینتی و به‌سیفه‌تی خواپی بگوری چونکه سیفه‌تی به‌شهری گورانی بو نییه «به‌لکو ده‌روونه له ده‌سه‌لاتی خواستی خو و مانه‌ویه له ده‌سه‌لاتی ئه‌به‌دی خواپیدا» (۱۹۸).

به‌شه‌کانی نیستی (غناء)

نیستی که مه‌قامیکی سوئی‌گه‌رییه و دوا ی برینی چه‌ند مه‌قامی وه‌ده‌ست دیت، ئه‌م به‌شانه‌ی لی ده‌بیته‌وه:

۱- تیچوون (الحلول).

۲- یه‌کیتی بوون (وحدة الوجود).

۳- یه‌کبوون (الاتحاد).

۱- تیچوون:

مه‌به‌ست له تیچوون لای هه‌للاج له‌ناو چوونی ویستی مرۆقه له‌ناو ویستی خوادا، واتا نه‌مانی منیتییه، چونکه «مرۆف لای هه‌للاج سه‌ره‌ستی نییه له کرده‌وه کانیدا» (۱۹۹)، له‌م وته‌یه‌ی هه‌للاج (لا تعدنی الی نفسی وابقنی معک وفیک ویک ایها الرب الی الابد) (۲۰۰) ئه‌وه‌مان بو ده‌رده‌که‌وی که هه‌للاج جاروبار خوا به‌دی ده‌کا و دواپی لیی ون ده‌بی، هه‌ر که ده‌بیینی (ناسووتییه‌تی له‌ناو لاهووتییه‌تی خوادا ده‌توتیه‌وه و له‌شی له‌ناو نووری خودی ئه‌ودا نامیینی) (۲۰۱). له‌وته‌کانی هه‌للاج و دیاره‌که‌وا له‌سه‌ریه‌ک حاله‌ت نه‌بووه هه‌ندئ جار ئه‌وه ده‌رده‌خا که تیکه‌لی خودی خوا بووه:

مزجت روحك في روعي كما تمزج الخمره بالماء الزلال (۲۰۲)

له لایه‌کی تریش به‌ئاشکرا داوا (تنزیه) ده‌کات (من ظن ان الالهية تمتزج بالبشرية والبشرية بالالهية فقد كفر) (۲۰۳)، که‌واته ده‌بی بلتین تیچوون لای

هه‌للاج راستی نییه و ته‌نیا هه‌ست کردنیکی نه‌فسییه، به‌تایبه‌تی له‌و کاته‌ی که ده‌گاته پله‌ی نیستی له‌ خوادا (الفناء فی الله).

ئه‌وه‌ی شایانی گوتنه تیچوون لای هه‌للاج و گرووپه‌که‌ی جیاوازی هه‌یه له‌گه‌ل تیچوونی یه‌کیتی بوون، چونکه تیچوون لای هه‌للاج بریتییه له‌ نه‌مانی ئه‌و سیفه‌ته ئاده‌میانه‌ی که کۆسپن له‌ ریگه‌ی گه‌یشتنه‌خوا و هاتنه‌ شوینی سیفه‌ته خواپیه‌کانه له‌ جیتی ئه‌واندا، که‌چی لای (یه‌کیتی بوون تیچوون یه‌کگرتنیکی راسته‌قینه له‌گه‌ل خوا پیدا ده‌کا، ئه‌مه‌ش ئه‌و کاته ده‌بی هه‌ر که مرۆف له‌ منیتی خوئی زرگاری ده‌بی) له‌م باره‌یه‌وه (ابن عربی) ده‌لی:

فالحق خلق بهذا الوجه فاعتبروا

ولیس خلقا بهذا الوجه فاذكروا (۲۰۴)

له لایه‌کی تره‌للاج پروای به‌ هه‌میشه‌یی نووری محمه‌دی هه‌یه و ده‌بکاته دوو به‌ش:

۱- ئه‌و نووره‌یه که پیتش پیدا بوونی گه‌ردوون هه‌بووه.

۲- ئه‌و نووره خولقیتراره‌یه که بریتییه له‌ محمه‌دی پیغه‌مبه‌ر د.خ.

ئه‌م بو چوونه‌ی هه‌للاجیش ریگای بو سوئی‌گه‌ری فه‌لسه‌فی خوشکرد که پروا بێن به راستی محمه‌دی (۲۰۵) و تیوری مرۆقی ته‌واو و (۲۰۶) تیوری یه‌کیتی ئایینه‌کان (۲۰۷) و گه‌لی و ویتو نووسینیان له‌سه‌ر کراوه (۲۰۸).

۲- یه‌کیتی بوون:

هه‌رچه‌نده سه‌ره‌تای ئه‌م یه‌کیتی بوونه له‌لای هیندۆسه‌کانه‌وه سه‌ری هه‌لداوه و (براهما) سه‌رچاوه‌ی گشت بوونه‌وه‌ریکه به‌لام وه‌کو ریازنیکی ریک و پیک و قوول له‌سه‌ر ده‌ستی ئیبن عه‌ره‌بی گه‌یشتۆته چله‌پۆیه‌و به‌وردی بیروباوه‌ره فه‌لسه‌فییه‌کانی له‌گه‌ل قورئان تیکه‌ل کردووه و ئه‌م ریبازه‌ی هیناوه‌ته دی.

هه‌ر له‌و کاته‌ی که رابعه‌ی عه‌ده‌وی بریاری خوشه‌ویستی خودایی دا په‌رده له‌ نیوان خوا و بوونه‌وه‌ر به‌ره‌ ترازا و واتای یه‌کتا په‌رستی (التوحید) به‌ره‌و

یه‌کیتی بوون چوو، ئەو خواپه پاکه‌ی که دوور بوو له سیفه‌تی بوونه‌هران، سیفه‌ته‌که‌ی له وینه‌ی سۆفیه‌کی له‌ناوچووی وه‌جد گرتوودا ده‌رکه‌وت (۲۰۹).

وانه‌بی سۆفیه‌کان هه‌ر به‌ئەندیشه‌ی خۆیان بیریان له‌یه‌کیتی بوون کردبیته‌وه، به‌لکو ده‌قی وایان دیوه‌ که‌ بوته‌ بناغه‌ی بیروکه‌کیان له‌وانه‌ش ئەم فەرمووده‌یه‌ی پیغه‌مبه‌ر د.خ «رایت ربه‌ی علی صورته‌ شاب فوضع کفه‌ بین کتفی فوجدت برده‌ بین ثدی» (۲۱۰)، جا ئە‌گه‌ر بگۆنچێ خوا له‌ وینه‌ی که‌سیکا خۆی نیشان بدا چ به‌ربه‌ستی هه‌یه‌ که‌ هه‌موو وینه‌ی ئاسمانی و زه‌مینیه‌کان وینه‌ی ده‌رکه‌وتنی ئەو بن (۲۱۱)، به‌لام ده‌بی ئە‌وه‌ش بزانی که‌مه‌به‌ست له‌م فەرمووده‌یه‌ لایه‌نی هه‌ستی نییه‌ و وینه‌کان خوازه‌نه‌.

غه‌زالی له‌باره‌ی یه‌کیتی بوونه‌وه‌ به‌دووچاو بوون ده‌بینی، به‌چاوی تاک ده‌بینی، که‌ له‌سه‌رووی ئەو که‌س نییه‌ و ته‌واوی هه‌ر شایه‌نی خۆیه‌تی، به‌چاوی زۆریش به‌دی ده‌کا که‌ هه‌موو بوونه‌هران به‌ندن به‌بوونی حه‌قه‌وه‌ (۲۱۲).

یه‌کیتی بوون به‌گشتی دیته‌ سه‌رئه‌وه‌ی که‌ بوونی خودا بوونیکێ ره‌هاپه‌ و هه‌موو بوونه‌هران ره‌نگدانه‌وه‌ی ئەون، خودا خود و سیفه‌ت و ناو کرده‌وه‌کانی له‌ وینه‌ی ماتریالی هه‌ستی یازه‌ینیدا به‌ده‌ر ده‌خات، به‌باوه‌ری ئیبن عه‌ره‌بی «خواو بوونه‌هران یه‌کن، ئە‌گه‌ر سه‌یری یه‌کیکیان کرد ناوی لی ده‌نیتی خوا، لاهووت، دولبه‌ر، ئە‌گه‌ر سه‌یری ئە‌وه‌ی ترت کرد پیتی ده‌لیتی: ناسووت، به‌نده، دلدار، له‌راستیشدا هه‌ردوویمان له‌خوودی خۆباندایه‌کن» (۲۱۳).

یه‌کیتی بوونه‌که‌ی ئیبن عه‌ره‌بی بریتیه‌ له‌تیکه‌لکردنی توخمی چێژ و هۆش، به‌لام یه‌که‌ی شه‌هوده‌که‌ی (ابن الفارض) ته‌نیا پیره‌ویکی چێژی ده‌روونییه‌ (۲۱۴).

شتی نوێ لای ئیبن عه‌ره‌بی ئە‌وه‌یه‌ که‌ ئە‌و خواپه‌ی له‌ وینه‌ی گه‌ردوونیدا خۆی نیشان داوه‌ له‌پله‌یه‌کی بالا له‌مرۆقدا به‌ده‌ر ده‌که‌وی ئە‌مه‌ش بووه‌ هۆی په‌یدا بوونی تیۆری قوتب و مرۆقی ته‌واو (۲۱۵).

۳- یه‌کبوون (الاتحاد):

بریتیه‌ له‌ یه‌کبوونیکێ ته‌واو له‌نیوان خوا و خودادا، شۆره‌سواری ئەم گۆره‌پانه‌ش (ابن الفارض) ه‌خۆشه‌ویسته‌یه‌که‌ی وای لیکرد هه‌ستی به‌وه‌ ده‌کرد خودی خۆی خودی خواپه‌، له‌به‌ر ئە‌وه‌ هه‌ندێ له‌واوه‌ره‌دا بوون که‌ هه‌مان یه‌کیتی بوونه‌که‌ی ئیبن عه‌ره‌بییه‌ (۲۱۶).

به‌لام نابێ ئە‌وه‌ له‌بیر بکه‌ین که‌ یه‌کیتی (ابن الفارض) حاله‌تیکێ ده‌روونییه‌ و له‌ئاکامی بی هۆشیه‌وه‌ رووده‌دات. جیاوازی نیوان یه‌کبوونه‌که‌ی (ابن الفارض) و تیچوونه‌که‌ی هه‌للاج له‌وه‌ دابه‌ که‌ یه‌کبوون بریتیه‌ له‌ یه‌کبوونی دوو حه‌قیقه‌ت و تاقه‌ حه‌قیقه‌تی پیک دینن، به‌لام تیچوونه‌که‌ی هه‌للاج حه‌قیقه‌تی ده‌چپته‌ ناو ئە‌وی تر بی ئە‌وه‌ی هیچ کامیان سروشتی خۆیان گوم بکه‌ن (۲۱۷).

رینگاکی سۆفیگه‌ری

دوای ئە‌وه‌ی سۆفیگه‌ری له‌سه‌ره‌تاکانی سه‌ده‌ی سێیه‌می کۆچییه‌وه‌ خۆی له‌زهد جیاکرده‌وه‌ که‌ وته‌ ناو چوارچێوه‌یه‌کی سنووردار له‌ کۆمه‌له‌ ریسا و ده‌ستوور له‌هه‌ردوو لایه‌نی نه‌زه‌ری و کرداری ئادگارکانی روشن بوویه‌وه‌ و له‌سۆفیگه‌رییه‌کی سوننی ئیسلامیی بیگه‌رده‌وه‌ به‌ره‌وسۆفیگه‌رییه‌کی فه‌لسه‌فی هه‌نگاوی ناو تیکه‌لاوی بیرو باوه‌ری ده‌رووبه‌ری خۆی بوو، ئاله‌و کاته‌دا وه‌کو ریبازیکی دیاریکراو چه‌نده‌ها رینگای جۆراوجۆری لی بوویه‌وه‌ و هه‌ر رینگایی به‌ناوی ئە‌و که‌سه‌ ناوانرا که‌ پرۆگرامه‌که‌ی دارشت و سنوره‌که‌ی چه‌سپاند، بیگومان جیاوازی ئە‌و رینگایانه‌ش شتیکێ سروشتیه‌ چونکه‌ دوو که‌س به‌دی ناکرین که‌ هه‌موو هه‌لس و که‌وتوو ره‌وشتیکیان وه‌کو یه‌ک بیت.

له‌به‌ر ئە‌وه‌ سروشتی قوتابخانه‌ی حه‌سه‌نی به‌سری و ئیبراهیمی ئە‌ده‌مه‌ له‌خواترسان وله‌ دۆزه‌خ تۆقاندن بوو، به‌لام قوتابخانه‌ی راببعه‌ی عه‌ده‌وی و زونوونی میسری له‌سه‌ر خۆشه‌ویسته‌ی خواپی بنیات نراو حال و مه‌قامه‌کانیان بۆ دارشت و به‌لای ئە‌وانه‌وه‌ گه‌ردوون بریتیه‌ی بوو له‌ سروودیکێ بیگه‌ردی

وبرایه تی وچاکه ی گشتی، که چی قوتابخانه ی (حارث المحاسبی) له سه ر لپرسینه وه ی نه فس بنیات نراو به ره و ناخی نه فس رویش و گه لی له نه یینه کانی ئاشکرا کرد (۲۱۸).

به گشتی ئامانج و مه به ستی ئه و ریگایانه ش ئه وه یه که نه فسی مرؤف خو ی له ئاره زووی جیهانی مادی داشوژی و په رده ی هه ستی بپرو و بگاته حه قیقه ت و یه کبوونی له گه ل خوا په یدا بکا، ئه وانه ی به ره و ئه و یه کبوونه ش ده رو ن دووبه شن:

۱- ناوه ندیه کان:

که سه ر به ریپازی ده رکه وتان و له کاتی که شفدا ریوار هه ست به یه کبوونی ده کا له گه ل یه که ی ره هادا، ئه مه ش به هو ی وه همیکی سو فیانه وه ده بی که پتی ده لین (الجمع) (۲۱۹).

ب- توند ره وه کان: که سه ر به ریپازی تیچوون، تیوری تیچوونی به ستامی ریگای بو هه للاح خو شکرد که وه هه ست بکا خوا چوه ته ناو له شی و له مه قامی (جمع) دا مینیتته وه، له دوای هه للاجیش مه ولانای رومی له سه ر ئه م ریپازه بوو وله و باوره دا بوو که بوونه وهر وینه ی خواجه و هه رئه وه بوونی راسته قینه ی هه یه و سیفه ته کانی تیکه لی گه ردیله ی بوون بوون (۲۲۰).

جابو ئه وه ی ریوارانی سو فیگه ری بتوانن په رستن و نه ریته کانیا ن ئه نجام بدن و پیوستیان به شو تینکی تاییه تی هه بوو که لیتی کو بینه وه وله وئ ئاموژگاریه کانی راهریان جیبه جی بکه ن و له مه قامه کانیا ندا به ره و هه ورازتر بچن، ئه م شو تینانه ش ته کیه و خانه قانه وله سه ده ی پینجه می کو چیه وه له ئیران و ولاتانی تر بینات نراون (۲۲۱)، له لایه کی تر رای وا هه یه که «یه که م خانه قا له شاری رهمله له فه له ستین دامه زرا» (۲۲۲)، ئه مه ش رایه کی له بار نییه چونکه سو فیگه ری له سه ده ی دووه می کو چیدا هیشتا به زه قی ئاشکرانه بوو.

به م جو ره شار پیگای ریگه کانی سو فیگه ری دا رژرا و به ره به ره تووله رتی لی بوویه وه به گویره ی ئاره زووی که سی و شوین و ده ورو بهر، به گشتی ریگاکان دوو

جوړن:

۱- ئه و ته ریقه تانه ی که پابه ندی شه ریعه ت نینه و به زوری له ئیراندا سه ربان هه لدا وه.

۲- ئه و ته ریقه تانه ی که له چوارچیوه ی شه ریعه ته وه ده رنه چوونه، ئه مانه ش له ولاتی تری موسولمانه کانن.

۱- ریگه کانی سو فیگه ری له ئیران:

هه ر که ولاتی ئیران که وته ژیر ده سه لاتی موسولمانه کان وجه نگیان دوړاند، دانیشتوانی هه ستیان به سه رکی کردوه سه ره رای موسولمان بوونیا ن ده ماری ژیری کونیان له می شکدا ماوه و له سو فیگه ریبه که یاندا به ره و ئیشراق چوونه وله چوارچیوه نه خشه کی شراوه که ی شه ریعه ت ده رچوونه و ده توانین بلین «سو فیگه ری ئیسلامی ئیرانی به رته کدانه وه ی گیانی ئاریبه کانه دژی ده سه لاتی سامیه کان» (۲۲۳). ئیستاش به کورتی ته ریقه ته کان دیاری ده که یین و وامان به چاک زانی زور کورت بی ئه گینا له سه ره تا دریشتر تو مار کرابوون.

۱- قوتابخانه ی (المحاسبی ت ۲۴۳هـ - ۸۵۷م): بو حارسی کوری ئه سه ده ی مو حاسبی ده گه ریته وه، هه میشه خه ریکی لپرسینه وه ی نه فسی خو بان بوونه له سه ر کرده وه کانیا ن، «حاسبو انفسکم قبل ان تحاسبوا» (۲۲۴).

۲- قوتابخانه ی (ملا متیه ت ۲۷۱هـ - ۸۸۴م): سه ر به حه مدوون کوری ئه حمه ده و هه ولیان ده دا خو بان به پیا و چاک نیشان نه ده ن، گونا هه ی وایان ده کرد که به گونا هه بار له قه له م بدرین (۲۲۵).

۳- قوتابخانه ی (طیفوریه ت ۲۶۱هـ - ۸۷۴م): بنیات نه ره که ی ئه بوو یه زیدی به ستامیه و مه ستییا ن لا بالانربو له هو شیا ری، چونکه مرؤف له خو په رستی رزگار ده کا و به ره و نیستی (فنا) ده بات (۲۲۶).

۴- قوتابخانه ی (النوری ت ۲۹۵هـ - ۹۰۷م): بو حه سه نی کوری ئه حمه دی نووری ده گه ریته وه و باوه ریا ن به ئیسا ری نه فس هه بوو «یو ثرون علی انفسهم ولو کان بهم خصاصة» (۲۲۷)، هه ژاری لایان پایه یه کی به رزی هه بوو (۲۲۸).

۵- قوتابخانہ (السہلی ت ۲۷۳-۲۸۳ھ ۸۸۱-۸۹۱م): تائبہ تہ بہ سہل کوری عہدوللای توستوری، ہرردہم خہریکی پەرورده کردنی نەفس و دژایہ تیکردنی بوون^(۲۲۹).

۶- قوتابخانہ (الفتشبندی ۷۱۷-۷۷۹ھ ۱۳۱۷-۱۳۸۹م): بۆ خواجہ بہ ہائودین محمەد کوری محمەد کوری محمەد دہگہریتہوہ^(۲۳۰).

۷- قوتابخانہ (السہروردی ۵۴۹ھ-۱۱۵۴ھ ۱۱۹۱م): دامہ زرتینہری شیخ شہابودین عومەر کوری محمەدہو باوہری وایہ کہ دلّی سؤفی بہ ہوی نووری خواوہ (اشراق) رووناک دہبیتہوہ و فہلسفہی یونان و ئیرانی تیکہل کردوہ و بہ سہروردی کوژراو بہ ناوبانگہ^(۲۳۱).

۸- قوتابخانہ (مولوی ت ۱۷۲ھ ۱۲۷۳م): بۆ مہولانا جہلالودین محمەدی مہولہوی دہگہریتہوہ، بہ زوری خہریکی قول بوونہوہی دہروونین^(۲۳۲).

۲- ریگانانی سؤفیگہری لہ رۆژہلانی نیلامی

بہ زوری ئەم تہریقہ تانہ بۆ ئەم چوار شیخہ دہگہریتہوہ (عبدالقادەر الگیلانی، سید احمد الرفاعی، سید احمد البدوی، سید ابراہیم الدسوقی) ئەم تہریقہ تانہ بہ گشتی لہ چوارچیتوہی شہریعت بوونہ و سوننی بوونہ، لہم بارہیوہ شیخ عہدولقادری گہیلانی دہلّیت: (ترك العبادات المفروضة زندقه و ارتكاب المحضورات معصية لا تسقط الفرائض عن احد في حال من الاحوال)^(۲۳۳).

ئەم ریگانانہ بہ گشتی لہ یەک دہچن لہ بارہی ئاھەنگ گێران بۆ ریبواری تازوہ خەلوہ کیشان، نوژیو رۆژووی زۆر، زیکرکردن و گوئیگرتن، تہنیا لہم شتانہ جیان: جل و بەرگ و ئالا، جیاوازی و یردو دوعاگانیان^(۲۳۴).

ئییستاش لہ خواروہ کورتہی ئەو تہریقہ تانہ تۆمار دہکەین:

۱- تہریقہتی (الرفاعی ۵۱۲-۵۷۸ھ ۱۱۱۸-۱۱۸۲م): ئەم تہریقہ تہ سہید ئەحمەدی رووفاعی دامہ زرتینہریتی و لہ سنووری قورئان و حەدیس دہرنہ چووہ و دژی مرقّی تہمبەل و بیکارہ بووہ، بۆبہ دہلّی: (اذ لا ينضم في صفوفنا عاطل)^(۲۳۵) ئەمەش دژی رای (ہیلر)ہ کہ دہلّی: (لہ ہەر شویتنی سؤفیگہری

پہری سەند ئەوا ژبیری ئەو شویتنی بہرہو رووخان دہچن)^(۲۳۶).

ئەم تہریقہ تہ لہ سەدہی حەفتەمی کۆچیدا لہ میسر بلاو بوویوہ و زیکران و ہکو قادریبہکان بہ ئاشکرا بوو^(۲۳۷).

ئەم تہریقہ تہ داوا لہ ریبوارہکانی دہکا کہ جل و بەرگی تائبہ تی لہ بہریکن و کلاوی سوور دروشمی بوو، لہ دواي سہید ئەحمەد پیرہوانی لہ ریگای ئەو لایان داو ہەندیکیان بہرہو دہجالی و یاریکردن بہ مارچوون^(۲۳۸).

۲- تہریقہتی (القادریہ ۴۷۰-۵۶۱ھ ۱۰۷۷-۱۲۶۵م): ئەم تہریقہ تہ بہناوی شیخ عہدولقادری گہیلانیبہوہ کراوہو لہ ہەموو ولاتہکانی نیسلامی بلاو بووتہوہ و دہوریکی زۆر گرنگی ہەبوہ لہ بلاو کردنہوہی نیسلام لہ ئەفریقا، ہەرہا لہ کوردستانی عیراقیش لہ پیش نەقشبەندی بلاو بووتہوہ، لہ کاتی باسکردنی سؤفیگہری لہ کوردستانی عیراقدا بەدریژی باسی لیتوہ دہکەین.

۳- تہریقہتی (البدوی ۵۹۶-۶۷۵ھ ۱۱۹۹-۱۲۷۶م): بہناوی ئەحمەد کوری عہلی کوری ئیبراہیم کراوہو چل سال لہ میسر خہریکی کاروباری ئەم تہریقہ تہ بووہ، بہدەوی مرقّیکی خۆنہویست و زاہید بوو و لہ چوارچیتوہی شہریعت دہرنہ چووہ^(۲۳۹)، لہم بارہیوہ دہلّی: (هذه طريقتنا مبنية على الكتاب والسنة والصدق والصفاء وحسن الوفاء وحمل الاذى وحفظ العهود)^(۲۴۰) لہ بارہی جل و بەرگہوہ غەرگہی سوور نیشانہی تہریقہ تہ کہ بووہ.

۴- تہریقہتی (الدسوقی ۶۵۳-۶۹۶ھ ۱۲۵۵-۱۲۹۶ھ): دامہ زرتینہری ئیبراہیمی کوری عہدول عەزیزی دسوقییبہو دہگہریتہوہ سہر حەزرتی حوسین، دسوقی بہبی رابەر پیگہیشتوہو دہلّی (اذا اكمل العارف في مقام العرفان اورثه الله علما بلا واسطة) ہەرہا باوہری بہنووری محمەدی ہەبوہو لہ سؤفیگہریبہکەیدا پابہندی شہریعت بووہ، لہ بارہی زیکرہوہ و ہکو قادری و روفاعییبہکانہو جل و بەرگی کەسک نیشانہی تہریقہ تہ کہیتی، تہریقہت لای ئەو دوو وشہیہ (خوا بناسی و بیپہرستی).^(۲۴)

۵- تهریقتهی (الشاذلی ۵۹۳-۶۵۶ھ ۱۱۹۶-۱۲۵۸م): دامه‌زیرینه‌ری عه‌لی کوری عه‌بدوللای کوری عه‌بدول جه‌باروه له گوندی (غماره)ی سهر به‌شاری (سبته) له دایک بووه و غه‌رگه‌ی سؤفیگه‌ری له شیخ عه‌بدوللا کوری نه‌بوو حه‌سه‌ن وه‌رگرتووه، چۆته میسر و تهریقته‌ته‌که‌ی له‌وی بلاوکردۆته‌وه و ههر له‌وی مردوو. (۲۴۲)

شازلی دژی کۆنه‌پۆشین بووه و تهریقته‌ته‌که‌ی ره‌به‌نایه‌تی نه‌بووه (قل من حرم زینة الله التي اخرج لعباده والطيبات من الرزق) (۲۴۳)، جگه له‌مه‌ش خه‌باتگه‌یچی به‌جه‌رگ بووه له جه‌نگی خاچییه‌کان به‌شداربووه، نه‌مه‌ش ره‌دکردنه‌وی گوته‌ی نه‌وانه‌یه که ده‌لین:

سؤفییه‌کان گۆشه‌گیر و دووره ژبانن، شازلی باوه‌ری به‌نووری محه‌مه‌دی هه‌بووه له ده‌ستوره‌کانی شه‌ری لانه‌داوه ده‌لی (اذا عارض كشفك الكتاب و السنة فتمسك بالكتاب و السنة و دع الكشف و قل لنفسك ان الله تعالى قد ضمن لي العصمة في الكتاب و السنة و لم يضمنها لي في جانب الكشف و لا الالهام و لا المشاهدة). (۲۴۴)

دوای نه‌وه‌ی به‌کورتی باسی گرنگترین تهریقته‌ته‌کانی ئیران و ولاتانی تری ئیسلامیمان کرد و تیشکمان خسته سهربان و سیما گشتیه‌کانمان زانی و ده‌ستینیشانی سؤفیگه‌رییه گه‌ردوونیه‌که و ئیسلامیه‌که‌مان کرد، ئیستا وای به‌چاک ده‌زانین سووکه ئاوریک له حال و مه‌قامه‌کان بده‌ینه‌وه به‌رکولتیکی لئ وه‌ریگرین، چونکه سؤفیگه‌ری به‌هه‌ردوو لایه‌نی فه‌لسه‌فی و ئیسلامیه‌وه به‌ مه‌قام و حالانه‌دا ره‌ت ده‌بی تاکو ریبوار له گه‌شته‌که‌یدا ده‌گاته قۆناغی مه‌به‌ستی خۆی.

مه‌قامه‌کان:

وشه‌ی مه‌قام له قورئان وه‌رگیراوه (ذلك لمن خاف مقامي و خاف و عید) (۲۴۵) «وما منا الا له مقام معلوم» (۲۴۶) به‌واتای وه‌ستان و خه‌ریکبوونی

ریوار دیت له هه‌ول و وه‌رزشه گیانی و له‌شییه‌کانی به‌رامبه‌ر خوای گه‌وره (۲۴۷)، مه‌قام به‌هۆی کۆشش و وه‌رزشی قورسه‌وه به‌ده‌ست دیت و اتا شتیکی خوایی و له خۆوه نییه، ریبوار ههر مه‌قامیکی ته‌واوکرد به‌ره‌و مه‌قامیکی تر ده‌روا، مه‌قامه‌کانیش به‌گشتی نه‌م حه‌فته‌ن (التوبه، الورع، الزهد، الفقر، الصبر، الرضا، التوکل) (۲۴۸) به‌لام له هه‌ندی سهرچاوه‌ی تر ده‌ینه ده (۱۰) مه‌قام، و اتا جگه له‌مانه‌ی سهرده‌وه (شکر، خوف، رجاء)ی بۆ زیاد ده‌که‌ن (۲۴۹) ده‌بی نه‌وه‌ش بزانی که‌وا مه‌قام بۆیه ناوی لئیراوه مه‌قام چونکه به‌رده‌وام و چه‌سپاوه، به‌لام حال له گۆراندایه بۆیه پیتی گوتراوه حال. (۲۵۰)

ئیستاش بۆ روونکردنه‌وی زیاتر وای به‌چاک ده‌زانین ههر مه‌قامی چه‌ند دیرتیکی له‌سه‌ر بنووسین.

تۆبه:

که ریبوار بیه‌وی بیته ناو ههر تهریقته‌تیکه‌وه سهره‌تا به‌تۆبه ده‌ست پیده‌کا، له باره‌ی تۆبه‌وه (ذوالنون) ده‌لی: به‌گشتی تۆبه سی جۆره، تۆبه‌ی مرۆقی ئاسایی له گوناها‌نه، تۆبه‌ی تاییه‌تمه‌نده‌کان له بی ناگاییه، تۆبه‌ی پیغه‌مه‌رانییه له و پله‌و پایه به‌رزانه‌یه که جگه له‌وان، پیتی گه‌یشتون، له‌لایه‌کی تره‌وه تۆبه بریتییه له و شتانه‌ی که زانست سهرزه‌نشتی ده‌کا بۆ نه‌و شتانه‌ی که‌ستایشی ده‌کات (۲۵)

وه‌رع:

به‌گشتی بریتییه له خۆ پاراستن و هه‌لنه‌خلیسه‌کان له ریگه‌ی شه‌ریعه‌تدا و به‌وردی پرسینه‌وه‌یه له هه‌لال و حه‌رام و پارێزیکردنیه‌سه له شتی گومان لیکراو (۲۵۲) هه‌روه‌ک پیغه‌مه‌ر د.خ ده‌فه‌رموی (ملاک دینکم الورع) (۲۵۳) نه‌وانه‌ی خه‌ریکی وه‌رعن سی چین:

۱- ئەوانەى خۆيان لە شتى گومان لىكراو دەپاريزن.

۲- ئەوانەى بەهۆى دليانەوه ئاگادار دەكرين له گوماندارى ئەو شته.

۳- ئەو خواناسەوه جدگرتوانه كه خۆيان له و شتانه دەپاريزن كه بى ئاگايان دهكات له خودا^(۲۵۴).

زوهده:

تەنيا جارى له قورئان ناوى هاتوووه پەيوەندىي بەم زوهدهوه نيبه (وشروه بئمن بئس دراهم معدودة و كانوا فيه من الزاهدين)^(۲۵۵)، زوهده برىتييه له ازهيتان له شتى بۆ شتىكى چاكتەر، ئەوهى نەفسى نەيهوى و وازى لى بىنى زوهدينيه، بەلكو زاهيد ئەو كەسەيه واز له پوول و دراو بىنى^(۲۵۶)، زوهده برىتييه له «رەببونهوه و دووركەوتنهوه له جيهان ياخو ازهيتانە له خۆشى و چىزى جيهان له پىناو چىزى دوامايى»^(۲۵۷) هەروەها سى سەقتى له بارەى زوهدهوه دەلى: دل لەسەر ئەوشتانە نەمىنى كه له ناو دەست نەماون^(۲۵۸).

لەرستيدا زوهده و ازهيتان و كوژانەوهيه له دلداو سى جۆرى هەيه:

۱- زوهدى ئەرك و اتا و ازهيتان له حەرام.

۲- زوهدى سونەت و اتا و ازهيتان له شتى گوماندار.

۳- زوهدى فەزىلەت و اتا و ازهيتان له حەلال^(۳۵۹)

فەقر:

ئەم زاراوهيه چەند جارىك له قورئان و حەدىسدا هاتوووه (للفقراء الذين احصروا في سبيل الله)^(۲۶۰) پىغەمبەر بە پياوئىكى فەرموو (ان كنت تحبني فاعد للفقير تجافا فان الفقر اسرع الى من يحبني من سبيل الى منتهاه)^(۲۶۱)، هەژارى برىتييه له نەبوونى شتى پىويست، هەژارى راستەقىنە هەر گومكردنى دەولەمەندى نيبه بەلكو گومكردنى ئارەزووى دەولەمەنديشه^(۲۶۲).

هەژارەكان سى چين: هەندىكيان هيجيان نيبه و داواى هيجيش له كەس

ناكەن و بشيان دەنى وەرى ناگرن، ئەمانە پەيان له خوا زۆر نزيكه، هەندىكيشيان هيجيان نيبه و سوايش ناكەن و بى داوا كردن شتىكيان بدرىتى وەرى دەگرن، هەندىكى ترشيان هيجيان نيبه و گەر پىويست بوون بۆ لای ئەوانە دەچن كه گرژيبان لى ناكەن.

سەبر:

برىتييه له ئارامگرتن و خۆگرتن كاتى دابارىنى بەلاو رووگرژ نەكردنە له يەكەم هەلدا (زاراوهى سەبر حەفتا و چەند جارىك له قورئاندا هاتوووه گەورەترين پەلى داووتە ئارامگرتووكان^(۲۶۳) (وجعلنا منهم ائمة يهدون بامرنا لما صبروا)^(۲۶۴)، ئارامگرتن يەكەمە له پەلو پاىه پىغەمبەرە خاوەن عەزمەكان (فاصبروا كما صبر اولوا العزم من الرسل)^(۲۶۵).

رەزا:

ئەم زاراوهيه له قورئاندا هاتوووه بەواتاى قايل بوون و گلهي نەكردن دى (رضي الله عنهم ورضوا عنه)^(۲۶۶)، رەزا ئەوهيه دلى رىبوار له ژىر حوكمى خوا ئارام بگرى، (ذوالنون) له بارەى رەزاوه دەلى: (دل خۆشبوونە بەقەزاوقەدەرى خوا)^(۲۶۷)، رەزابەرى خۆشەويستىيه و مەزنترين پاىه نزيكهكانە له خوا، راستى رەزا نەيتىيه تەنيا ئەوانەى زانست و تەئويل له خواوه وەردەگرن شتىكى لى دەزانن^(۲۶۸)، ئەحمەدى كورى حەنەل له بارەى رەزاوه دەفەرموى (رەزابوون سى شته: خۆدانە دەست خوا، دلخۆشى بەتالىي قەزا، تەگبىر نەكردنە بۆ نەفس تا خوا خۆى حوكمى بەسەرا دەردەكا).^(۲۶۹)

تەوهكول:

ئەم زاراوهيهش له قورئان وەرگىراوه (وعلى الله فليتوكل المتوكلون)^(۲۷۰)، ئايەت لەم بارەيهوه زۆرن، و اتا رىبوار پىويستە هەموو كاروبارىكى دووجيهانى

بداته دست خواو خوئی هیچ ئیختیاریکی تیدا نه بی (۲۷۱) ، (ومن یتوکل علی الله فهو حسبه) (۲۷۲).

ئاگای له کرده وه کانی بی (۲۷۷) ههروهک پیغه مبهه دهه فرمووی (عبد الله كأنك تراه فان لم تکن تراه فانه یراک) (۲۷۸).

حاله کان:

حاله تیکه تووشی ریبواری سوئیگه ری ده بی، به خششیتیکی خواییه و په یوه ندیی به وه رزشی گیانی و له شیه وه نییه و جاروبار په پیدای ده بی و دوایی ون ده بی، سوئییه کان له باره ی بهرده وامی حاله وه دووبه شن (بعقیده غالبی از بزرگان صوفیه از جمله جنید بغدادی حال بقاو دوام ندارد، بلکه گاهی مثل آنکه برقه بزند پیدا میشود و از میان می رود، بعضی دیگر از قبیل حارث محاسبی گفته اند که بقاو دوام حال ممکن است) (۲۷۳) و اتا: به پای زوره ی که له سوئییه کان له وانه ش جو نه پیدی به غدایی حال بهرده وامی بو نییه، وه کو پرووسکی په پیدای ده بی و دوایی ون ده بی، هه ندیکیشیان له وانه ش حارسی موحاسبی رایان وایه که حال بهرده وامی بو هه یه.

له کتیبی (اللمع) دا ده حالی ده ستنیشان کردوه که ئەمانه ن (المراقبة، القرب، المحبة، الخوف، الرجاء، الشوق، الأنس، الطمأنينة، المشاهدة، اليقين) (۲۷۴)، به لام له سهه چاوه کانی تر دا جگه له مانه (قبض، بسط، محو، اثبات، صحو، سکر، غیبه، شهود، وجد، جلال، جمال، کمال، لوائح، طوابع، لوامع، جذب وارد) (۲۷۵) ده ستنیشان کراون.

بو نه وه ی درتزه به نووسینه که نه ده بین هه ته نیا له سهه ده حاله کانی (اللمع) ده نووسین به کورتی، نابج نه وه ش فه راموش بکه یین که ئەم زاراوانه له قورئانه وه وه رگیراون و له شوینی خویدا به ئایهت پالپشتیان ده که یین.

حالی موراچه به:

زاراوه یه که له قورئانه وه وه رگیراوه (وکان الله علی کل شیء رقیبا) (۲۷۶) له سوئیگه ریدا (به حاله تی ده گوتری که ریبواری هه همیشه به دلی خودا بیینی و

حالی قورب:

له زور ئایه ته کانی قورئاندا قورب به واتای نزیکه خوا له بهنده ی یا په نابردنی بهنده بوئی هاتوه (واذا سألك عبادي عني فاني قريب) (۲۷۹)، حالی نزیکیش نه وه یه ریبواری به دلی نزیکه خوا بیینی و به په رستنی لی نزیک بیته وه و هیوای هه نه وه بی هه همیشه زیکری خوابکا و خوی له یاد بی (۲۸۰).

حالی مهه به بهت:

ئه مه ش حالیکه تره و له دوای قوربه وه دی، چونکه نزیکیش جو ریکه له خو شه ویستی (قل ان کنتم تحبون الله فاتبعوني يحببكم الله) (۲۸۱)، که واته خو شه ویستی خوا له خو شه ویستی پیغه مبهه و گو تیرایه لی فه رمانه کانیتی، له سمونویان پرسه خو شه ویستی چییه؟ فه رمووی (خو شه ویست بیته و یردی سه رزار، چونکه گهرشتیکت زور خو شویست زور ناوی ده هیینی) (۲۸۲).

حالی خهوف:

که ریبواری سوئیگه ری تووشی حال قورب ده بی به ره و حالی ترس و حالی خو شه ویستی ده بات، هه ره که له و نزیکه دا ترس به سهه دلیدا زال ده بی ده که ویتته حالی ترسه وه، به لام نه گهر خو شه ویستی به سهه دلیدا زال بو ده که ویتته حالی خو شه ویستییه وه، (ولمن خاف مقام ربه جنتان) (۲۸۳). نه گهر دلی ریبواری له نزیکیتی خودا گه وره یی و توانایی و مه زنییتی خوی به دی کرد نه و ده که ویتته حالی ترس و حه یا و له رزبنه وه، به لام نه گهر چاوی ده روونی نه رم و نیانی و چاکه و دلسوزی خوی دی، نه و به ره و حالی خو شه ویستی ده روا (۲۸۴)، له باره ی ترسه وه (بشرالحافي) ده لیت: ترس فریشته یه که ته نیا له دلی له خوا ترسدا

شتی پی خوشتره، ئەم خدوو گرتنه لای بری له خوا پی داوان ئەگاته رادهی کهشف و شهوود (۲۹۳).

حالی رهجا:

زاراوهی رهجا له قورئاندا هاتوو (فمن كان يرجوا لقاء ربه فليعمل عملا صالحا) (۲۸۶)، دواي ئەوهی ریبوار له حالی ترسدا ده بی و تووشی جوژه (قبض) و تهنگیبه ک ده بی پیتوستی به تیشکیکه تاکو دلێ رووناک بکاتهوه، ئەم تیشکەشی له حالی رهجا دهست دهکهوی، چونکه ههروهک گوتراوه (ترس وتکا ههردوو بالێ کردوهی ریبوارن، بی ئەم دووانه ناتوانی بفری). (۲۸۷)

حالی شهوق:

دواي ئەوهی ریبوار له حالی تکا کو تایی دی، ئینجا به رهو حالیکی نوێ ههنگاو ده نی ئه ویش حالی شهوقه، به واتا: ههز و ئارهزوو کردنه بو خزمه تی بهزدانی مهزن (من كان يرجو لقاء الله فان اجل الله لات) (۲۸۸) کهوابوو شهوق بریتیه له جۆش سه ندنی دهروون بو گه یشتنه خو شه و یست (۲۸۹)، ههروه ها له باره ی شهوقه وه گوتوو یانه (شهوق ئاگری خوایه و له دلێ وه لیه کانی بهرداوه تاکو هه موو ویست و ئارهزوو و پیتوستیه کانی بسووتینی) (۲۹۰).

حالی ئونس:

هه ر که ریبوار له پیتا و شهوقی خوا ویست و ئارهزووه کانی بوونه خو له میش، ئەو کاته خدوو به خوا دهگری و نایه وی چرکه بی لیتی جیابیته وه، چونکه په یه ندی له گه ل جیهانی ماده پچراوه، بو به خدوو گرتن (انس) بریتیه له (متمانه کردن له سه ر خوا و هانا بردنه بهری و ئارامگرتنه له ئاستانه ی) (۲۹۱).

خدووگرتن حالی که له (بسط) وه په یدا بووه به ستیش به واتای هیوا خواستنی شتی که له خو شه و یسته وه، کهوابوو (انس) شادمانی دل له به خو شه و یستییه وه (۲۹۲)، ههروه ها (له م حاله دا ریبوار ناو بردنی خوا ی له هه موو

حالی تومه ئینه:

هه ر که ریبوار خدوو ی به خوا وه گرت و دلێ پیتی شادبوو له هه موو هاو ریبیه ک بزێ چاکتر بوو، ئەو کاته تووی دل نیایی (الطمأنینه) له دهروونیدا چرۆ ده رده کاو دلێ داده سه کنی (یا ايتها النفس المطمئنة ارجعی الی ربك راضية مرضية) (۲۹۴)، هه ر که (دلێ ریبوار داسه کنا و له خوا دلینا بوو توانایی په یدا ده کاو هه موو شتی خدوو ی پیتوه ده گرت) (۲۹۵).

نه فسی دل نییا له م نایه ته ی سه ره وه دا به و نه فسه ده گوتری «که به نووری دل روشن بوو بپتته وه وه هه موو ئاکاره به ده کانی به ئاکاری چاک گۆر درابیتته وه» (۲۹۶).

حالی موشاهه ده:

بیتگومان ریبوار که دل نیایی به خوا په یدا کردو پیتی شادبوو ئەو کاته ده بی بگاته پایه یه ک که به دی بکات، به دی کردنه کهش (بریتیه له و شته ی که دل ئه بینێ به غه یب.. وه به واتای موحازه ره و اتا نزیک بوونه وهش دیت) (۲۹۷) ئەم ئاماده بوون و نزیک بوونه وهش له م نایه ته پیرۆزه وه وه رگیراوه (ان في ذلك لذكری لمن كان له قلب او القی السمع وهو شهید) (۲۹۸)، لیره دا (شهید) به واتای حازر دیت کهوابوو ئەو بینینه ی له م حاله دا رووده دا بینینیکی ئاسایی و بهرچا و نییه به لکو بریتیه (له چاوپیتکه وتنی هه ق به چاوی دل) (۲۹۹).

حالی یه قین:

هه ر که ریبوار به چاوی دل خوا ی بیننی و لیتی نزیک بوویه وه و هه رده م له گه لی بوو، ئەو کاتی بیتگومان ده بی و (به قای «ثقة» به و شتانه ده بی که

له دهستی خواجه و بهری دهبی له خه لک^(۳۰۰)، له لایه کی ترهوه یه قین بهو حاله دهگوتری که (رتیوار بهو به شه قایل بیت که خوا پتی داوه)^(۳۰۱)

له راستیدا یه قین له قورتاندا به سی جور ناوی هاتوه:

۱- علم الیقین و اتا دلنیایی و باوه له ریگهی زانیارییه وه)^(۳۰۲).

۲- عین الیقین و اتا (که شف کردن و بینین به چاو)^(۳۰۳).

۳- حق الیقین گه یشتنه ئه و یه ری بینین و دلینا بوون لیتی به هزی زانسته وه)^(۳۰۴).

به م شیوه به ده توانین بلتین که وا یه قین بنه مای هم موو حاله کانه و پروا هینانه به غهیب و نه مانی گومانه له دهرووندا، چونکه (نه گهر یه قین گه یشته دلی رتیواره وه دلی پر له نوور دهکا و هیچ گومانیکی تیدا ناهیتلی و هه ردهم سوپاسی خوا دهکا و لیتی ده ترسی)^(۳۰۵).

سۆفیگه ری له کوردستانی عیراندا

کوردستان به گشتی و به شه که ی سهر به عیراق به تاییه تی ههر له و رۆژه ی که ئیسلامه تی تیدا بلا و بوته وه، دانیشتوانه که ی زور به دل سۆزییه وه ئایینه که بیان و هرگرتوه و چۆته ناخیانه وه، بۆیه له هه موو بواریکی رۆشنبیریدا شان به شانی عه ره ب و فارس و تورک و نه ته وه کانی تری موسولمان رۆیشتوونه و به قه ده ر توانای خۆیان رۆلیان له م بواره دا دیاریوه.

ههر که سۆفیگه ری له ناو موسولمانه کاندا چه که ره ی ده رکرد و به ره به ره ره گوبیکی داکوتاو بووه بیروکه به کی خاوه ن پروگرام و یاسای تاییه تی. له ولاته ئیسلامییه کاندا به تاییه تی له ئیران و عیراقدا قوتابخانه سۆفیگه رییه کان پهیدا بوون و سۆفییه مه زنه کانی کۆن له م قوتابخانه دا سه ربان هه لدا و بیروباوه ره کانیان به ههر چوار لادا بلاو کرایه وه.

نابج ئه وه شمان له بیرچی که به غدا دایکی هه موو قوتابخانه کانه و زۆری سۆفییه گه وره کان ده رچووی قوتابخانه ی به غدان و له و یوه به ره و ولاتانی دیکه هه نگاویان ناوه و سۆفیگه رییان بلاو کردۆته وه (چونکه قوتابخانه ی به غدا بووه

میراتگری هه ردوو قوتابخانه ی سۆفیگه ری به سه ره مه دینه و تیۆری موعته زبله و ئه هلی حه دیس له پروگرامه که یدا دیاریوو)^(۳۰۶).

که و ابو ده بی دان به وه دا بنیین که کوردستانی عیراق له پی ره و کردنی سۆفیگه ری دا شوین پتی قوتابخانه سۆفیگه رییه کانی به غدا و ئیران که و تووه به گویره ی نزیکه جوگرافی شه پۆلی ئه و بیرو باوه رانه ی بۆ هاتوه و خه لکیکی به خۆیه وه گرتوه، به لام له بهر نه بوونی سه رچاوه نازانری سه ره تا چ ته ریقه تییک له کوردستاندا سه ری هه لداوه ته نیا ئه وه ی زانراوه که (ته ریقه تی شازلی له سه ده ی حه فته می کۆچییه وه له کوردستاندا بلا و بوته وه)^(۳۰۷) له گه ل ته ریقه تی (نووربه خشی که سه ید محمه دی نووربه خشی برای سه ید عیسا و مووسای به رزنجی له کوردستان بلاوی کردۆته وه و هه تا سه رده می با به ره سول که ته ریقه تی عه له ویه ی خسته سه ر که لقیکه له خه لوه تییه، ئه م ته ریقه ته ش علویه له کوردستان بلا و بوویه وه به تاییه تی له نیوان سه یده کانی به رزنجه دا هه تا سه رده می سه ید محمه دی نۆدی ئینجا کوره که ی سه ید ئیسماعیل قازانی - یولیانی دوا ی ئه وه ی له سه ر دهستی باوکی هه ردوو ته ریقه تی نووربه خشی و عه له ویه ی خوتند چووه به غدا و سه ردانی شیخ ئه حمه دی ئیحسانی کرد و ته ریقه تی قادری له سه ردهستی ئه و وه رگرت و گه رایه وه کوردستان و له گوندی (قازانقایه) دانیشته و خه لکی لیتی کۆبوونه وه)^(۳۰۸).

لیره دا ئه وه مان بۆ ده رده که ویت که ته ریقه تی قادری له پیش نه قشبه ندی له عیراق و کوردستاندا بلا و بوته وه و له زور گوند و شاره کانی دا به تاییه تی له کوردستان ته کیه ی بۆ بنیات نراوه و ده رویشی تی ئالاوه، هه روه ها (دامه زرینه ره کانی به بنه چه سه یدن و ده گه رینه وه سه ر پیغه مبه رو که س و کاری، و اتا له سه ر بنه مای ره گه ز عه ره بن و مه رجه شیخی ته ریقه تی قادری به ره گه ز سه ید بن)^(۳۰۹).

له باره ی شیخ عه بدول قادری گه یلانی (خۆی به بنه چه بۆ سه ر پیغه مبه ر د.خ ناگه ریتته وه، به لام منداله کانی له دوا ی خۆی خۆیان به سه ید له قه لم دا)^(۳۱۰),

هه‌ندیکیش ده‌لێن (له ره‌گه‌زدا فارسه و هه‌ندیکیش ده‌لێن کورده) (٣١١)، چونکه (دانیشتوانی گه‌یلان له ده‌یله‌م بوونه و ده‌یله‌میش به‌شیکن له کورد و دوورنییه گه‌یلانی کورد بووبی) (٣١٢).

ته‌ریقه‌ته‌کانی سۆفیگه‌ری له کوردستاندا

کورد له کوردستانی عیراقدادا (به‌گشتی موسوڵمانی سونین و له‌سه‌ر ریتیازی شافیعی) (٣١٣)، که‌میکیشیا‌ن شیعه‌ن له‌ناوچه‌ی کفری و خانه‌قینی نزیک سنووری ئێران.

هه‌رچه‌نده سۆفیگه‌ری په‌یوه‌ندیی به‌ ریتیازه‌کانه‌وه نییه و شیعی و سوننی ده‌گرێته‌وه، به‌لام زۆریه‌ی که‌له شیخه‌کانی ته‌ریقه‌ت سوننی بوون، نابێ ئه‌وه‌ش فه‌رامۆش بکه‌ین که سۆفیگه‌ری هه‌ست و سۆزی به‌ره‌و شیعه‌گه‌ری ده‌چێ، چونکه هه‌ردوو لایان له‌سه‌رچاوه‌یی ئاو ده‌خۆنه‌وه که پیغه‌مبه‌ر و که‌س و کاریتی، ته‌ریقه‌تی سۆفیگه‌ری له‌ناو کورددا دوو به‌شه:

یه‌که‌م: ته‌ریقه‌ته‌کانی کوردی شیعه که ئه‌مانه‌ن:

١- ته‌ریقه‌تی نیعمه‌ت ئیلاهی:

دامه‌زرتنه‌ره‌که‌ی (شاه نورالدین سید نعمه‌ الله بن سید عبدالله) یه‌و له ٧٣٥ک یان ٧٣١ک له کوهسانی سه‌ر به‌ هی‌رات له دایک بووه‌و له ٨٣٢ک مردووه، ته‌ریقه‌ته‌که‌ی له چوارچێوه‌ی شه‌ریعه‌ت بووه، ئه‌میر سه‌ید که‌لال که گه‌وره‌ی نه‌قشبه‌ندییه‌کان بووه لای (امیر تیمور) شکاتی لێکردووه و له ولات ده‌ری کردووه شا (نعمه‌ الله) سۆفییه‌کی زۆره‌ شاره‌زابووه و کۆمه‌لێ دانراوی له‌دوا به‌جێ ماوه (٣١٤)

٢- ته‌ریقه‌تی خاکسارییه:

دامه‌زرتنه‌ره‌که‌ی (جلال الدین حیدر) هه‌و چهند کتیبه‌ییکی سۆفیگه‌ری داناوه له‌وانه (تحفه‌ درویش و گنجینه‌ اولیاء) ریتیوارانی هه‌ژارو سوالکه‌رن و به

گه‌وره‌کانیا‌ن دا هه‌لده‌لێن، له‌شاری کرماشان خانه‌قایان هه‌یه (٣١٥)، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی ئه‌م ته‌ریقه‌تانه له کوردستانی عیراق نین بۆیه له کورتی باسه‌که ده‌برینه‌وه.

دووهم: ته‌ریقه‌ته‌کانی کوردی سوننی ئه‌مانه‌ش دوو به‌شی سه‌ره‌که‌ین:

١- ته‌ریقه‌تی قادری:

ئه‌م ته‌ریقه‌ته به‌ ناوی عه‌بدوڵ قادری کورپی شیخ موسای کورپی شیخ عه‌بدوڵلای گه‌یلانی ناوبانگی ده‌رکردووه و له ٤٧٠ک-١٠٧٧ز له نیقی سه‌ر به‌ شاری گه‌یلان له دایک بووه و له ٥٦١ک-١١٦١ز له به‌غدا وه‌فاتی کردووه و له‌و قوتابخانه‌یه‌ی ده‌رسی تی ده‌گوته‌وه نیتراوه و ئیستا له به‌غدا مه‌زارگه‌ی موسوڵمانانه، گه‌یلانی زانستی ته‌ریقه‌تی له (ابو الحیر حماد بن مسلم الریاس) وه‌رگرتووه و غه‌رگه‌ی سۆفیگه‌ریشی له (ابو سعید المخرمی) یه‌وه پی گه‌یشتووه (٣١٦)

پیری گه‌یلانی له ته‌مه‌نی هه‌ژده سالی هاتۆته به‌غدا و له‌سه‌ر ریتیازی حه‌نبه‌لی و شافیعی خویندوووه‌تی و دوا‌ی ئه‌وه‌ی بووه‌ته خاوه‌ن ته‌ریقه‌ت و نازناوی (الباز الاشهب) ی پی دراوه له لایه‌ن قازی (ابو سعید المبارک) هه‌ (٣١٧)

ئه‌م زاته مرۆقیکی چاونه‌ترس و بویریووه‌و له‌که‌س نه‌ترساوه (.. انتم واهل الارض عندی کالبق والذر... الممالیک والملوک عندی سوا) (٣١٨)

ته‌ریقه‌تی قادری دژایه‌تی له‌گه‌ل شه‌ریعه‌ت نه‌بووه‌و موویه‌موو له‌گه‌لی رۆیشتوووه و دژی حاله‌تی مه‌ستی (سکر) بووه‌و قسه‌ی حه‌لله‌ق و مه‌له‌له‌قی (شطحات) لاپه‌سه‌ند نه‌بووه و ته‌ریقه‌ته‌که‌ی بریتی بووه له به‌یه‌ک زانیینیکی پاکی خوا که‌دوور بی له‌هه‌موو جو‌ره هاو‌به‌شیه‌کی ئاشکرا و نه‌ینی «وکانت طریقه‌ته تجرید و توحید التفرید مع الحضور في موقف العبودية لابشيء ولالشيء» (٣١٩) له‌لایه‌کی تره‌وه گه‌یلانی دژی ته‌مبه‌لی بووه و دوا‌ی کارکردنی له‌ده‌رویشه‌کانی کردووه «اعبدوا الله عز وجل واستعينوا على عبادته بكسب

ئەم تەریقەتە لەبەنەچەو لەجۆنیەدی بەغدادییەو هاتوووە کەبەریتی بوو لەقوتابخانەییەکی بیروباوەری و دوایی بەرەو سۆفیگەری چۆو لەبەغدا (۳۲۱).

پیری گەیلانی لەسەر دەستی ئەو زیاتر لەپینچ ھەزار فەلە و جوولەکە موسولمان و ئایینیەو و لەسەر دەستی ئەو زیاتر تۆیەیان لەسەر دەستی کردوو، ھەر و ھا لەوکاتەدا خەلکی بەزۆری لەئیسلاام دوور کەوتبوونەو، شیخ دەرگای تۆیەیی بوو کردنەو و فێری بەندایەتیەکی پاک و پوخت و راستەقینەیی دەکردن (۳۲۲)، ئەمەو جگە لەوێ «تەریقەتەکەیی لەھەموو ولاتانی ئیسلاامدا بانگ راھێژی ئیسلاام بوو، بەتایبەتی لەولاتانی ئەفریقا» (۳۲۳).

تەریقەتی قادری چۆن گەیشتۆتە کوردستان؟

لەلایەن کانی پێشوودا ئاماژەمان بوو سەرەتای پەیدا بوونی تەریقەتی قادری کرد لە کوردستانی عێراقدا، بەلام لێرەدا زیاتر بەرەو بێج و بنەوانی دەرۆین «یەکیک لەمەرحە سەرەکییەکانی ئەم تەریقەتە ئەوێ دەبێ شیخ بەرگەز سەید بێت و بچیتەو سەر پێغەمبەر و کەس و کاری» (۳۲۴)، کەوابوو دەبێ بزانی لە کەییەو سەید گەیشتۆتە کوردستانی عێراق؟

بێگومان سەید لەنەوێ پێغەمبەرن و لەنیوێ دوورگەیی عەرەبی نیشتەجێ بوون، بەلام ھەر کە لەلایەن دەستەلاتدارانەو تووشی راوانان و ئازاردان بوون «یەکیک لەو سەیدانە کەناوی ئەبوو یوسفی ھەمەدانی بوولەولاتی خۆبەو بەرەو شاری ھەمەدان ھات و لەوێ نیشتەجێ بوو، کورێکی ھەبوو بەناوی بابە عەلی ھەمەدانی کەبرای بابە تاهیری لووری ھەمەدانیی شاعیری کورد بوو، ئەم بابە عەلییە دوو کورێ ھەبوو عیساو موسا، ئەم عیساو موسایە لەھەمەدانەو بەرەو کوردستانی عێراق ھاتن و لەگوندی بەرزنجەیی سەر بە شاری سلێمانی ئیستا نیشتەجێ بوون و نازناوی بەرزنجیان وەرگرت، سەید موسا مردو

وہجای کۆتەر بوو، بەلام سەید عیسا چەند نەوێەکی لەدوا بەجێ ماو و ئیستا بەسەیدەکانی بەرزنجە بەناوبانگن» (۳۲۵).

لەم چەند دێرەیی سەرەو دا ئەو ھەمان بوو ئاشکرا دەبێ کە ئەو سەیدانە بەبەنەچە عەرەب بوون، بەلام ھەر کە تیکەلی کورد بوون لەناو کوردا تەوانەتەو بوو ریزگرتن و پلەو پایەیی ئایینەکە پارێزگاریی سەیدایەتی خۆیان کردوو.

لەسەر رەگەزی بابا تاهیری ھەمەدانی کیشە ھەییە و ھەندی بەکوردی دەزانن و ھەندی کیش بەفارس، لەوانەیی بەفارسیی دەزانن (ادموندز) کە بە (بابا تاهیری اوریان) ناوی دەباو بە شاعیریکی سۆفی فارسی بەناوبانگی دانوو. (۳۲۶)

خۆ ئەگەر راست بێ کەوا بابا تاهیری ھەمەدانی لەنەوێ سەیدانەیی ئەوا زوو بوو تە کوردی لور و بناغەیی ئەدەبی کوردی بوومان داریشتوو، بەلام لێرەدا شتیکی ھەییە کە مرۆف دەخاتە گومانەو، ئەویش ئەمەیی سەیدەکانی بەرزنجە ھەموویان سونینە و تەریقەتی قادری لەوانەو بلاو بوو تەو لە کوردستاندا کەچی بابا تاهیر لەیەکی لەدوو بەیتییەکانیدا بەدەر دەکەوێ کە شیعەگەری دەکا و باوەری بەدوازدە ئیمامە کە ھەییە:

از آن روزی که مارا افریدی بغیر از معصیت چیزی ندیدی
خداوندا به حق هشت و چارت زمن بگذر شتر دیدی ندیدی (۳۲۷)

جالێرەدا یا ئەو تە بابا تاهیر لەبراو برازاکانی دوور بوو بوو تە شیعە، یاخود ھەر سۆزێکی موسولمانی گشتییە و باوەری بەراستی ئەو دوازدە ئیمامە ھەبوو.

لەسەر دەمی سەیدەکانی بەرزنجەدا تەریقەتی عەلەوییە و خەلۆتییە باو بوو ھەتا کاتی سەید محەمەدی نودیھیی، لەدوای ئەم کورەکەیی سەید ئیسماعیل قازانی یۆلیانی بەرەو بەغدا رۆیشت و تەریقەتی قادری لەشیخ ئەحمەدی ئەحسانیی وەرگرت و گەراپەو کوردستان و لەگوندی قازانقایە دانیشتی و دەستی بەئیرشاد کرد و لیتی کۆبوونەو، ئەمەش لەکۆتایی سەدەیی یازدەیی کۆچی و سەرەتاکانی سەدەیی دوازدەیی کۆچیدا بوو. (۳۲۸)

ئىنجا لەسەردەمى بابانەكاندا تەرىقەى قادرى زۆر گەشەى سەندو بلاوبوويه، هەر چەندە نەقشەندىش هاوشانى ئەو لە بلاوبوونەودا بوو، بەلام قادرى بەگوپىرەى مېژوووى دەكەوتتە پيش نەقشەندىيەوه و رابەرى ئەم تەرىقەتەش شىخ مارفى نوڊيھىيى بووه ۱۱۶۶ك-۱۲۵۴ك ۱۷۵۲ز-۱۸۳۸ز لەسنوورى مېر نشىنى باباندا (۳۲۹).

شىخ مارف لەرەگەزدا دەگەرپتەوه سەرنەوهى شىخ محەمەدى نوڊيھىيى و ئەميش دەگاتەوه سەر سەيد عيساى بەرزنجى كورپى باباعەلى ھەمەدانى لەدواى شىخ مارقىش كاك ئەحمەدى كورپى دى ئەو كە لە ۱۲۰۷ك-۱۷۹۲ز لەسلىمانى لەدايك بووه، ئەم زاتە رابەرىكى مەزنى سۆفيگەرى بووه و زۆر خزمەتى خەلكى كردووه و لەجەنگى رووسى و عوسمانيدا ھەندى لە موربەدەكانى ناردووه بۆ يارمەتى عوسمانىيەكان لە ۱۳۰۵ك-۱۸۸۷ز لەسلىمانى وەفاتى كردووه و لەمژگەوتى گەورە نىژراوه. (۳۳۰)

دوا كەسىك لە تەرىقەتى قادرىدا كەشونىتىكى ديارى لە مېژوووى كورددا گرتبىت شىخ مەحمودى حەفیدە كە كورپى شىخ سەعیدى كورپى شىخ محەمەدى كورپى كاك ئەحمەدى شىخە و لەسالى ۱۳۷۶ك-۱۹۵۸ز وەفاتى كردووه. لەو بنەمالەيەدا تاكە شىخى بوو كە سەودا سەرى مەسەلەى نەتەوايەتى كورد بىي و ژيان و خۆشى خۆى لە پىناوى دا بنى و سۆفيگەرىيەكەى بۆ ئەو مەبەستە پشت گوئى بخات.

تەرىقەتى قادرى لە كوردستانى عىراقدا چەند لقيكى لى بۆتەوه، لەوانەش «بەرزنجى تالەبانى، كەسنەزانى، لەولاتى ميسرىش دوولقى ھەيە قادرى قاسمى و قادرى فارضى» (۳۳۱).

دواى ئەوهى زانىمان كە لە مېر نشىنى باباندا سەيدەكانى بەرزنجەبى رۆلتيكى گرنگيان بينيوه لە بلاوكردنەوهى تەرىقەتى قادرى دا.

ئىستاش دەگەرپتەوه سەر نەوهەكانى شىخ عەبدول قادرى گەيلانى كەيەكئى لەكۆرەكانى ناوى شىخ عەبدول عەزىزە و لە ۵۳۲ك لەدايك بووه و لە ۵۸۰ك

چووه بۆ جىھادى خاچپەرستەكان و شارى عەسقلانى گرتۆتەوه و سەردانى (بىت المقدس)ى كردووه و گەراوئەتەوه عىراق و لەشارى ئاكرى لە كوردستانى سەروودا نىشتەجى بووه و لە ۶۰۲ك وەفاتى كردووه (۳۳۲).

شىخ عەبدول عەزىز بەدامەزىنەرى تەرىقەتى قادرى دادەنرى لەناوچەى ئاكرى داو دواى خۆى «بەكئى لەكۆرەكانى كە ناوى (شمس الدين) بووه چووتە شونىن لە كوردستانى سەروو و ئاوەدانى كردۆتەوه و بەناوى خۆيەوه و ناوه و پاشان بە (شمزىن) ناوبانگى دەر كردووه و ئىستا نەوهى ئەم زاتە (شەمزىنى)يان پى ئەلئىن» (۳۳۳).

چوونە رىزى تەرىقەتى قادرىيەوه

شىخ عەبدول قادرى گەيلانى چەند بنەمايەكى بەرزى بۆ تەرىقەتەكەى داناه كە برىتییە لە پىرەوىكردنى تەواوى قورئان و حەدىس و پارىزگار بىكردنى پاىەكانى ئىسلام، سەرەراى ئەو دەش دەرويش ئەگەر بىهويت بگاتە پاىە بەرزەكانى سۆفيگەرى، دەبى ئەم چەند سىفەتەى تىدا بى: سۆيىد بە خوا نەخوا و بەھىچ جۆرى درۆ نەكاو بەلئىنەكانى جى بەجى بكاو لەعەت لەھىچ خولقيتيراوى نەكاو دوعاى خراب لەكەس نەكا و شاىەدى لەسەر ھىچ موسولمانى نەدا كەوا ھاوبەشى بۆ خوا پەيدا كردووه ياخوا كوفرى كردووه و سەبرى ھىچ گوناھى نەكا و داواى يارمەتى لەكەس نەكا و تەماعى لەدەستى كەس نەبى و مل كەچ و بى فىز بىت (۳۳۴).

جا ھەر كەسى بىھوى بىتە رىزەوه دەبى بەدوو قوناعى سەرەكيدا رەت بىت:

سەرەتا:

دەرويشەكە دەستتوئىژ دەشوا و دوو ركەعات سوننەت دەكا و چەند سەلواتى لەسەر پىغەمبەر د.خ لى دەدا و دواى دىتە لای رابەر و ئەژنۆى راستى بەئەژنۆى راستى شىخ دەنووسىنى و شىخ داواى تۆبەكردنى لى دەكا و ئىنجا

تایه تی موبایه عه دهخوینتی: (إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ) (۳۳۵)،
ئینجا شیخ داوای لی دهکا که پیوسته خوگر بی و لههله ی برایه کانی بیوری و
به خشنده بی ورق و کینه و هه سوودی و دوو زمانی و از لیبتینی، دوا ی ئه وهی
په رداخه شه کراویکی دهدهنی و شیخ ئه م تایه ته ی لهسه ر دهخوینتی: «وَنَزَلَ مِنَ
الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ» (۳۳۶)، دوا ی ئه وه فاتحه و (قل هو الله)
دهخوینتی و ئینجا دهرویشه که شه کراوه که دهخواته وه (۳۳۷).

۲- ته ریه ته نه قشبه ندی:

پیش ئه وهی بچینه ناو بنج و بنه وانی سه ره هلدان و بلا و بوونه وهی
ته ریه ته که دهمانه وئی بزاین که وشه ی (نقشبند) له چیه وه هاتووه؟ ئه م وشه یه
وشه یه کی فارسییه وه له دوو بهش پیکهاتووه (نقش) وینه ی ئه م مۆزه یه که لهسه ر
مۆم و شتی تر دهدری، (بند) به واتای چه سپان و نه کورژانه وه یه، که و ابو وشه که
به گشتی واتای ئه وه دهگه یه نی که زیگری خوا کار له دل دهکا و له ناخیا
دهچه سپی (۳۳۸)، یابه شیوه یه کی تر «له بهر ئه وه یه که سوورده ت و صیفه تی که مالی
حه قیقی که پیته ندی ته و او حوزووری دلّه به ته وه جوهاتی پیر له دلی مریدا نه قشی
به ستووه» (۳۳۹).

ئه وانه ی لهسه ر ئه و ته ریه ته بیان نووسیوه سه ره تا بو ئه بوو به کری سدیقی
دهگیره نه وه و ناویان لیئاوه (صدیقیه) و باوه ریان وایه که ئه بوو به کر
دایمه زان دووه و، ده یگیر نه وه سه ر پیغه مبه ر د.خ به به لگه ی ئه وه ی که ئه بوو به کر
جیگری پیغه مبه ر بووه له کۆچه که ی بۆمه دینه هاو ریتی بووه، به لگه شیان ئه م
فه رمووده یه ی پیغه مبه ر د.خ که ده فه رمووی «ما صب الله في صدری شیئا إلا
صبتّه في صدر ابی بکر» (۳۴۰)، بیگومان ئه م خسته نه دلّه ش لایه نیکی
مه عنه و بیه و زیاتر که سیتی ئه بوو به کر دهچه سپینی، ئه م ته ریه ته هه ر به و ناوه
مایه وه تاسه رده می ئه بوو یه زیدی به ستامس ۱۸۸ک-۲۶۴ک ۸۰۴-۸۷۷ز،
ئینجا ناو نرا (طیفوریه) تا سه رده می عه بدول خالق غه جده وانی، له مه وه ناو نرا

خواجه گانی تاکاتی «محمد بهاء الدین النقشبندی ۷۱۷هـ ۷۹۱هـ و ۱۳۱۷-
۱۳۸۸ز» ناوی لی نرا ته ریه ته نه قشبه ندی، جا هه ندی لهسه رئه و رایه نه که له و
سه رده مه وه به ته ریه ته که گوتراوه نه قشبه ندی و تا ئیستاش هه روا ی پی ده لین،
به لام له لایه کی تره وه بیرو باوه ری و اهه یه که لهسه رده می شیخ عه بدول لای
ئه حرار ته ریه ته که بووه ته (احراریه) تا سه رده می ئیمامی ره بانی که به نوی
که ره وه ی هه زاره ی دووه می کۆچی ناسراوه و ناویان له ته ریه ته که نا (مجددیة)
تا په یدا بوونی مه ولانا خالد نه قشبه ندی و ته ریه ته که ناو نرا (خالیدیة) (۳۴۱).

هه ر چه نده ته ریه ته نه قشبه ندی به گویره ی که س و کات و ناوی گۆراوه وه هه ر
سه رده می به ناوی پیری که وه ناو بانگی ده ر کردووه، به لام له لایه کی تر رای و اهه یه
که هه موو قوناغه کانی ناو لیبری ته ریه ته محمه دی وهیچ که سی به خاوه نی
ته ریه ته نه زانی و هه ر خوا خو ی خاوه نیه تی «الیوم اکملت لکم دینکم و اتممت
علیکم نعمتی و رضیت لکم الإسلام دیناً» (۳۴۲).

ئه مه ش ئه وه دهگه یه نی که ته ریه ته نه قشبه ندی مووبه موو له گه ل شه ریه ت
ده روا و سه ریچی له فه رمانه کانی ناکا، ئه وه ی راستی بی جیا وازی هه ره گرنگی
ئه م ته ریه ته له گه ل قادری لهسه ر چۆنیه تی زیگر کردنی خوایه، ئه م زیگره له لای
نه قشبه ندیه کان نه ییه و به لگه شیان ئه م ئایه ت و حه دیسه ی خواره وه یه «و اذکر
ربک في نفسک تضرعا و خیفه و دون الجهر من القول» (۳۴۳).

«إن فضل الذکر الخفی الذی لا تسمعه الحفظة علی الذی تسمعه سبعون
ضعفاً» (۳۴۴).

زیگر لای نه قشبه ندیه کان بریتیه له «نه هیشتنی بی ناگایی ئه مه ش دوو
جوژه به زمان و به دل» (۳۴۵) زیگری دلش که تاییه ته به م ته ریه ته ده بیته دوو
به ش:

ا- زیگر به ناوی خود و اتا ناوی (الله)،

ب- زیگری به ئه ری و نه ری (النفي والاثبات) و اتا به (لا اله الا الله)، لیته را
(لا اله) نه رییه و (الا الله) ئه رییه (۳۴۶).

ئەگەر سەرنجى لەم تەرىقەتە بەدەين دەبينىن كەوا ئەو كەلە مېردانەى كەدايان مەزراىدوو لەسەرەتاو تائىستا هېچىكىيان عەرب نەبوونە و بەنەژاند نەچونەتەو سەر پىغەمبەر د.خ، بۆيە تەرىقەتەكە بۆ حەزرتى ئەبووبەكر دەگىرنەو، لەلايەكى تەرىقەتە جگە لە ئەبوو بەزىدى بەستامى ئەوانى تر هەموو لەو پىرانە بوونە كە پابەندى دەستورەكانى شەرع بوونە، بەلام لە بارەى بەستامىيەو پىرو باوەرى هەمە جۆر لەئارادايە، هەندىكىيان بە خوا ناسىكى پاك و لە سنوور دەرەچووى شەرىعەتى دادەنن، هەندىكى تەرىقەت بەسنوور بەزىن وچەند گوتەى حەللەق و مەللەقى لى دەگىرنەو كەبۆنى بەكبوون و نىستىيى (اتحاد و فناء) لى دى، بىگومان هەردوو لايەن بەلگەى خويانىيان هەيە، لىرەدا بەرزەفەرەو خۆ بەزل زانەكە دەلى: «رفعني مرة فاقامي بين يديه وقال لي يا ابيزيد ان خلقي يحبون ان يروك فقلت زيني بوحدانيتك» (٣٤٧)، كەچى لىرەشدا مەزقەتەكى ئاساييە و ملى لە داوە موويى باريكتەرە بەرامبەر شەرىعەت «لو نظرتم إلى رجل اعطى من الكرامات حتى يرفع في الهواء فلا تغتروا به حتى تنظروا كيف تجدونه عند الامر والنهي وحفظ الحدود واداب الشريعة» (٣٤٨)، نابى ئەو شەرىعەتە بەرامۆش بەكەين كەزۆر لە زاناکان «گوتە حەللەق مەللەقەكانى بەستامى بەجۆرىكى تر لىكەدەنەو دەلن: لەبەر گروچۆشى سۆز و مەستى ئەم و تانەى بەدەمدا هاتووە» (٣٤٩)، چونكە بەستامى مەستىيى لا چاكتەر بوو لەئاگايى.

لەلايەكى ترەو تەرىقەتى نەقشەندى بەو بەناونگە كە لەهەموو رىگايەكانى دىكە ساناتەرەو وەرزشى قورس و خو ئازاردانى زۆرى تىدا نىيە، لەم بارەيەو دامەزرىنەرەكەى دەلىت: «سەرەتاي تەرىقەتەكەمان كۆتايى تەرىقەتەكانى تر» (٣٥٠).

رىبوار لەم تەرىقەتەدا بەهۆى سۆزەو (جذب) دەگاتە مەبەست نەك بەهۆى وەرزشى گىيانى و لەشى قورس، ئەوەى بەهۆى سۆزەو بەگاتە قوناعى خۆى لەدواى نىستى دەگاتە ئاگايى (صحو)، بەلام ئەوەى بەهۆى وەرزشەو بەگات

بەنىستى (فنا) كۆتايى دى و لەو كاتەش نە سوودى خۆى دەبى نەخەلكى (٣٥١).

چۆنىەتى گەيشتە خوا لای نەقشەندىيەكان

ئەو رىبوارەى دەيەو بەهۆى تەرىقەتى نەقشەندىيەو بەگاتە مەبەست و دوا قوناعى خۆى، دەبى پىرەوى ئەم خالانە بكات:

١- دەبى شىخىكى راستەقىنەى تەواو بەرىگاي سۆزەو رىبوارەكە بۆ لای خۆى كيش بكات.

٢- دەبى دلى رىبوارەكە بەشىخەكەو بەند بى تادەگاتە پەلى بينن (شەود).

٣- پىويستە ئەو زىكرانەى شىخ پىي رادەگەيەنى جى بەجىيان بكات.

٤- پىويستە دلى رىبوار بەخواو پەيوەست بى و هەرگىز فەرامۆشى نەكاو و ابزانى كەخوا ئاگاي لەهەموو جوولەيەكى هەيە (٣٥٢).

تەرىقەتى نەقشەندى لە كوردستاندا

هەموو سەرچاوەكۆن و نويە كان لەسەر ئەو بەكن كەوا «شىخ خالىدى نەقشەندى (٣٥٣)، ئەم تەرىقەتەى لەسەر دەستى شىخ عەبدووللاى دەهەلەوى لەهيند وەر گرتووە» (٣٥٤) لەو كاتەدا لەكوردستان (تەنيا تەرىقەتى قادرى بابوو و تەرىقەتى نەقشەندى تاسەدەى سىزەمى كۆچى بلانەبوو) (٣٥٥) هەر كە مەولانا خالىد تەرىقەتى نەقشەندى لای شىخ عەبدووللا وەرەگرى و دەگەرىتەو سلىمانى، ئەو كاتە سەردەمى مېرئىشىنى بابان دەبى و وارىك دەكەوى كەشىخ مافى نودىيەى لەو كاتەدا بلاو كەرەو و رابەرى تەرىقەتى قادرى دەبى، هەر چەندە قادرى لەپيش نەقشەندى بابوو، بەلام كە مەولانا خالىد بوو رابەرى نەقشەندى لەو ناوچەيەدا، ئىتر خەلكى لەهەموو لايەكەو روويان تىكرد و لەسەر دەستى ئەو تەرىقەتەيان وەرگرت، نابى ئەو شەرىعەتە بەكەين كەمەلەندى سەرەكى تەرىقەتى قادرى لەناو شارى سلىمانى بوو، بەلام هى نەقشەندى لەبىارەو تەوئىلەو شارەزور بوو (٣٥٦).

بىگومان سەرەلەدانى هەر بىرۆكەو رىبازىتىكى نوئ دەبىتە هۆى پەيدا بوونى

دژایه تی کردن له لایه ن بیرۆکه و ریبازه پیشینه کانی ده و روبه ری، ئەمەش شتیکی ئاسایی و سروشتییە چونکه هەر یه که له م ریبازانه ده یه وئ بهرگری له خۆی بکا و ره وایی بوونی خۆی بسه لیبینی، بۆیه هەر که ته ریه ته نه قشبه ندی به ماوه یه کی کورتی چاوه روان نه کراو توانی جیگای خۆی له ناو دل و دهروونی هه زاره ها ریبواران بکاته وه و چوار چپوهی سنووری ته سکی شاری سلیمانی بپچریننی و «له نیوهی یه که می سه دهی سینه ده می کوچی مه ولانا خالیدی نه قشبه ندی که به نوێکه ره وهی ئەو سه ده یه داده ترا په یدا بوو به نووری عیرفانی هه موو عیراق و حیجازو یه مهن و سوریه و فه له ستین و میسرو ئیران و ئەفغانستان و به شتیکی زۆری ئاسیای بچووکی رووناک کرده وه و ته ریه ته که ی تیدا بلاو بووه وه» (۳۵۷) و به زۆری مه لاو خوێنده واره کان به ره و پیری بانگه و زه که ی هاتن چوونه ژیر ئالایه وه.

ئەمە وای له ته ریه ته قادری کرد که خۆی له ناو قاوغیکی ته سک ببینی وه هه ست به کزی و لاوازی بکا، ئالیره دا بهر به ره کانیی به ئاشکرا سه ره له ده دا له نیوان رابه ری نه قشبه ندی مه ولانا خالید و رابه ری قادری شیخ ماری نودییهی (۳۵۸).

ئەوهی راستی بی شیخ ماری ناوبانگ ده ر کردنی مه ولانا خالیدی پێ خۆش نه بوو و هه زی ده کرد هەر خۆی له مه لبه ندی باباندا به ناوبانگ بیته، ئەوهی شایه نی باسه مه ولانا خالید له و دواییه دا «میانه ی له گه ل داود پاشای والی به غدا خۆش نه بوو به تایبه تی هەر که داود پاشا باج و پوولیکی قورسی خسته سه ر شانی خه لکی و زۆرو سته می په ره ی سه ند، مه ولانا ئەمه ی لاخۆش نه بوو و دژایه تی کرد و له داخا له ۱۲۴۱ ک- ۱۸۲۵ ز به ره و هه جکردن چوو» (۳۵۹).

که و ابو مه ولانا په یوه ندی له گه ل ده سته لاتداریتی والی به غدا هه ره ها میره کانی بابانیش خۆش نه بوو، چونکه به گشتی نه قشبه ندییه کان له هه موو شوێنیکدا دژی هیزی ده سته لاتداری زۆردار بوونه، بۆ نمونه شیخ سعیدی پیران له تورکیا دژی ئەتاتورک شۆرش هه لگیه رساند له ۱۳۴۴ ک ۱۹۲۵ ز توانی

(عزیزو خریوطو دیار بکر) بگری، به لام ئەتاتورک به هیتریکی زۆر شۆرشه که ی له ناو برد شیخ سه عیدو چل وشه ش هاوړتی له سیاده دا (۳۶۰)، (ئالیره دا قادرییه کان به گشتی و نودییهی به تایبه تی هه لیان بۆ ره خسا که بتوانن هەر هه یج نه بی تۆزی بهر به سته لیشاوی نه قشبه ندییه کان بکن و سنووری بۆ مه ولانا دابنیتن» (۳۶۱). بۆ ئەم مه به سته شیخ ماری نودییهی نامیلکه یه کی له سه ر مه ولانا نووسی و له ۱۲۲۸ ک- ۱۸۱۳ ز بۆ سه عید پاشای والیی به غدا ی نارد و تیدا مه ولانای به کوفرکردن تاوانبار کرد، والی به غدا مه لا یه حیای مزووربی نارد بۆ لیکنۆلینه وه له م کیشه یه، به لام مه لا یه حیای هه یج شتیکی ناشایسته ی له مه ولانا به دی نه کرد، ئیتر له سه ر ئەم نامیلکه یه ی شیخ ماری چهنده ها کتیب و نامیلکه نووسران له دژایه تی ولایه نگیری کردنی مه ولانا خالیدا، ئینجا مه ولانا خالید بۆ ئەوهی کیشه که زیاتر ته شه نه نه سینتی سلیمانیی به جی هیشته و به ره و به غدا رویشته، بیگومان ده و له تی عوسمانی له په ره سه نندی ده سه لاتی گیانیی مه ولانا زۆر ده ترساو هەر که کاره که ی شیخی نودییهی سه ری نه گرت و مه ولانا به سه ر به رزی مایه وه، والیی به غدا هه ولئی دا دلئی مه ولانا بداته وه، بۆ ئەم مه به سته قوتابخانه ی ئیحه سائییه ی بۆ بنیات ناو بووه خانه قای مه ولانا خالید (۳۶۲).

به لام ده و له تی عوسمانی هەر به مه نه وه سته و به لکو چاودیرییه کی توندی له سه ر مه ولانا و خه لیفه کانی دانا، چونکه له وه ده ترسان که وا ده ست له کاروباری رامیاری و هه ربه دن، سه ره رای ئەوه ش که له مه ولانا و خه لیفه کانی دلنیا بوون که وا دوورن له کیشه ی رامیاری که چی هیشته دلنیا به مه دانه که وت وهه ندی له نه قشبه ندییه به ناوبانگه کانی ئەسته مبولیان نه فی کرد (۳۶۳).

ئەگه ر بیته و به راوردیکی نیوان هه ردوو ته ریه ته قادری و نه قشبه ندی بکه ین له رووی په یوه ندییه کان به ده سه لاتی میرییه وه، ده بین هه ره زۆری شیخه کانی قادری میانه یان له گه ل میری خۆشبووه و گرژی نه که وتۆته نیوانیا نه وه و زۆر جاریش هاندراون و له لایه نی مادیییه وه یارمه تی دراون. ئەمەش نه ک له بهرچاوی کالی ئەوان و پیرۆزی ته ریه ته که یان، به لکو هه ر بۆ ئەوهی بتوانن

به هۆی شیخه‌کانه‌وه سوۆزی ئه‌وه هه‌زاره‌ها ده‌رویتشه بۆ خۆیان رابکێشن و دژی ده‌سه‌لات نه‌وه‌ستن.

نابێ ئه‌وه‌ش له‌یاد بکه‌ین که‌هه‌موو شیخه‌کانی قادری له‌گه‌ڵ ده‌سه‌لاتی می‌ری یه‌ک نه‌بوونه له‌م بواره‌دا «دوا که‌سیک له‌ته‌ریقه‌تی قادریدا که‌شوتنیکی دیاری له‌میژووی کورددا گرتبێ شیخ مه‌حموودی حه‌فیده» (٣٦٤).

جالیره‌دا ده‌بێ ئه‌وه‌ش روون بکه‌ینه‌وه که‌ته‌ریقه‌تی قادری ونه‌قشبه‌ندی هه‌ردووکیان له‌سه‌ر بناغه‌ی قورئان و فه‌رمووده‌کانی پێغه‌مبه‌ر د.خ دامه‌زراون و له‌سه‌ره‌تادا به‌قه‌د تو‌زقا‌لیک له‌راسته‌ شه‌قامی ئیسلامیان لانه‌داوه، غه‌وسی گه‌یلانی که‌ دامه‌زریته‌ری ته‌ریقه‌تی قادری بوو ته‌نیا به‌ندایه‌تی بۆ خوا و یستوووه‌سه‌ری بۆ هه‌یج که‌سی دانه‌ نواندوووه جگه‌ له‌خوا هه‌روه‌کو ده‌لی: «أجعل اعمالك كلها لوجه الله لا لطلب نعمة ارض بتدبير وقضائه و افعاله فاذا فعلت هذا فقد مت عنك وحييت به يصير قلبك مسكنه...مفتاح الجنة قول لا اله الا الله محمد رسول الله اليوم وغدا بفنائك عنك وعن غيرك وعن كل ماسواه مع حفظ حدود الشرع» (٣٦٥)، جا هه‌ر لادانی له‌و ته‌ریقه‌ته‌ به‌رچاو بکه‌وی له‌دوای گه‌یلانی روویداوه و بۆ به‌رژه‌وه‌ندی تایبه‌تی و چه‌واشه‌کردنی ره‌ش و رووتی می‌یلله‌ت به‌کار هاتوووه.

له‌لایه‌کی دیکه‌ هه‌ست به‌جیا وازییه‌کی تر ده‌که‌ین له‌نیوان ئه‌و دوو ته‌ریقه‌ته‌، ئه‌میش له‌باره‌ی رێبازی ته‌ریقه‌ته‌کانیا نه‌وه، جیا وازییه‌که‌ش له‌مه‌دا خۆی ده‌نوینێ، رێژه‌ی خۆینده‌وارانی ته‌ریقه‌تی نه‌قشبه‌ندی له‌قادری به‌رزتره‌، ئه‌مه‌ش به‌بیروپرای ئی‌مه ده‌گه‌ریته‌وه سه‌ر ده‌ستووری هاتنه‌ ریزی ناو ته‌ریقه‌ته‌که‌وه، له‌قادریدا ده‌رویتشه به‌هۆی وه‌رزشی جه‌سته‌یی قورسه‌وه ده‌گاته‌ ئه‌نجام و کو‌تایی به‌نیستی (فنا) دیت، بۆیه‌ مرۆقی خۆینده‌وار زۆر مل بۆ ئه‌مه راناکیش و به‌رگه‌ی ئه‌و هه‌موو تینوینی و برسیتی له‌ش و ئازاردانه‌ ناگرێ، بۆیه به‌ره‌و ته‌ریقه‌تی نه‌قشبه‌ندی ده‌روا که‌سه‌ره‌تاکه‌ی به‌سو‌ز (جذبه) ده‌ست پێ ده‌کا و له‌ش ئارازدانی هێنده‌ تیدا نییه‌ و له‌ئه‌نجامدا ده‌گاته‌ ئاگایی دوای

نیستی (البقاء بعد الفناء)، ئه‌مه له‌لایه‌ک له‌لایه‌کی تره‌وه هێنده‌ زیکی قادرییه‌کان به‌ده‌نگ و ده‌ف لیدانه‌و خۆینده‌وار زیاتر له‌ زیکی نه‌ینی چیژ وه‌رده‌گرێ و له‌گه‌ڵ که‌سیته‌یی ئه‌ودا زیاتر ده‌گونجی و ریای که‌متر تیده‌چی، سه‌ره‌پای ئه‌وه‌ش زیکی نه‌ینی سو‌فی له‌ کارناخا و ده‌توانی به‌ده‌م کاره‌که‌یه‌وه په‌یوه‌ندی خۆی له‌گه‌ڵ خوا نه‌پچرینێ و له‌ زیکه‌که‌یدا به‌رده‌وام بیت.

پهراوتیز:

- (۱) المدخل إلى دراسة الأديان والمذاهب، ج ۲، عبدالرزاق محمد اسود، ص ۷۰.
- (۲) تہصوف چيہ، ثمین شیخ علائہ دین نہقشبہ ندی، ل ۳۸-۳۹.
- (۳) فہلسفہی جوانی و ہونہر، کہمال میراودہلی، چاپخانہی زانکوی سلیمان، ۱۹۷۹، ل ۴۴.
- (۴) عیرفان، بہرامبہری، نازادی، د. عملی شہریعہ تی، وەرگیتانی، ہہژار. ل ۸.
- (۵) التصوف والطریق الیہ، عبدالرزاق نوفل، ص ۲۳.
- (۶) تاریخ التصوف الاسلامی، د. عبدالرحمن بدوی، ص ۱۸.
- (۷) حاشیہ حیاة القلوب فی کیفیة الوصول إلى المحبوب، عماد الدین الاموی، علی کتاب قوت القلوب، ج ۱، لأبی طالب المکی، ص ۲۵۹.
- (۸) العنکبوت / ۶۹.
- (۹) الطلاق / ۲.
- (۱۰) النساء / ۸۳.
- (۱۱) فیض القدر، ط ۱، ج ۱، عبدالرؤف المناوی، ص ۱۴۲.
- (۱۲) احیاء علوم الدین ج ۳، الغزالی، ص ۲۴.
- (۱۳) منبع الاخلاق والدين، هنري برغسون، ترجمة سامي الدروبي وعبدالله عبدالدائم ص ۸.
- (۱۴) المنقذ من الضلال، الغزالی ص ۴۰.
- (۱۵) عیرفان، بہرامبہری، نازادی، ل ۱۲.
- (۱۶) التصوف الإسلامي في الادب والاخلاق، ج ۲، د. زکی مبارک، ص ۷۰.
- (۱۷) دراسات في تاريخ الفلسفة العربية الإسلامية، عبده الشمالي، ط ۲، ص ۸۴.
- (۱۸) مکاشفہ القلوب المقرب إلى حضرة علام الغيوب في التصوف، الغزالی، ص ۲۸.
- (۱۹) تہافت الفلاسفہ، الغزالی، ط ۲، تحقیق سلیمان دنیا، ص ۴۶، /المنقذ من الضلال، ص ۴۵.
- (۲۰) الرسالة القشيرية، عبدالکريم القشيري، ص ۳.
- (۲۱) طبقات الصوفية، ابو عبدالرحمن السلمی، ط ۳، ص ۲۷۸.
- (۲۲) البيان والتبيين، ج ۱، الجاحظ، تحقیق: فوزي عطوي، ص ۱۹۲.
- (۲۳) ئەبو نەسری سەراجی طوسی ناوی (ابو نصر السراج عبدالله بن علي الطوسي الزاهد) گەورە سۆفییەکانە وخواوەنی کتیبی (اللمع) ه له سۆفیگەریدا، لهسەر ری و شوئینی ئەهلی سوننەتە و پیتیان دەگوت تاوسی هەژارەکان، لهسالی ۳۷۸ ک ۹۸۸ ز وفاتی کردوو. للمع تحقیق د. عبدالحلیم محمود و طه عبد الباقي سرور، ص ۱۲-۱۴.
- (۲۴) اللمع، السراج الطورسي، ص ۴۰ / مبانى عرفان اسلامي، سيد محمد تقى مدرسي، ترجمة محمد جعفر صديقي، ص ۱۳۵.
- (۲۵) اللمع، ص ۴۵ / مبانى عرفان اسلامي، ترجمة محمد جعفر صديقي، ص ۱۳۵.

- (۲۶) اللمع، ص ۴۰-۴۱ / التصوف الإسلامي رسالته ومبادئه ماضيه وحاضره، مشيخة عموم الطرق الصوفية، ص ۳۴.
- (۲۷) المائدة / ۱۱۲.
- (۲۸) الرسالة القشيرية، ص ۲۱۶-۲۱۷.
- (۲۹) نفحات الانس، عبدالرحمن جامي، المقدمة، ص ۹-۱۲.
- (۳۰) التصوف عند المستشرقين، احمد الشرباصي، ص ۱۷.
- (۳۱) عوارف المعارف، ملحق احیاء علوم الدین، ج ۵، السهروردي، ص ۶۵.
- (۳۲) عوارف المعارف، ملحق احیاء علوم الدین، ج ۵، ص ۶۴.
- (۳۳) مقدمة نفحات الانس، ص ۱۹.
- (۳۴) سهراوهی پیتشو، ل ۱۳-۱۵.
- (۳۵) تاریخ التصوف الاسلامی، ص ۹، / تلبیس ابلیس، ابن الجوزي، ص ۱۶۳.
- (۳۶) تلبیس ابلیس، ص ۱۶۲، / نشأة الفلسفة الصوفية، د. عرفان عبدالحمید، ص ۱۰۳-۱۰۴.
- (۳۷) نشأة الفلسفة الصوفية، ص ۱۰۷.
- (۳۸) سهراوهی پیتشو، ل ۱۱۰.
- (۳۹) ملامتیہ: کۆمەڵە سۆفییک بوون بە ناشکرا چاکەیان نەدەکرد و بەرامبەر کەسێش خراپەیان لەدەر و نەدا نەبوو، حەزەیان نەدەکرد کەس شارەزای حال و کردە و دیان بێ و جاری وا هەبوو بەئەنقەست خراپەیان دەکرد بۆ ئەوەی خەڵکی قەسەیان بێن بڵێن و گوناھیان بوەری. السهروردي، عوارف المعارف، ص ۶۹. کورتەى رێبازەکان بەرز کردنەوی پایەى نەفسى سەرزەنشت کراویانە «النفس اللوامة» و له و چەند وشە بەدا کۆ دەبیتەو «خۆ ئارایشت نەدانە بۆ خەڵک و گوی نەدانە بەرەزە زامە نەدییان، پشت گوی خستنی سەرزەنشتی خەڵکە له فەرمانە خواپییەکان»
- الفلسفة الصوفية في الاسلام، د. عبدالقادر محمود، ص ۴۰۶-۴۰۸.
- (۴۰) الوحدة المطلقة عند ابن سبعين، محمد ياسر شرف، ص ۸۸-۸۹.
- (۴۱) التصوف الاسلامي منهجاً وسلوكاً، د. عبدالرحمن عمارة، ص ۷.
- (۴۲) القلم / ۴.
- (۴۳) فصلت / ۳۴.
- (۴۴) مدخل إلى التصوف الاسلامي، د. ابو الوفا التفتازاني، ص ۱۱.
- (۴۵) **مەعروف گرخی:** کوری فەیرۆزی کەرخییە و مامۆستای (سری سقطی) بوو، سەرەتا مەسیحی بوو، هەر لەمنداڵییەو بەروای بە (ثالوث) نەبوو و خوای بە تاک و تەنیا ناسیبو، لەسەر ئەمە مامۆستایەک لیتی دەدا و رادەکا، دایک و باوکی ئاواتی ئەو دەخوازن کە منداڵەکان بۆ پیتەوێ جە لەسەر هەر ئاینتی بێ، رۆژتێکیان لەناکا و دیتەوێ و له دەرگا دەدا، دەلێن کێیە؟ دەلێ: مەعرووفە، دەلێن لەسەر چ ئایینتێکی؟ دەلێ: ئیسلام، ئینجا دایک و باوکیشی موسوڵمان دەبن له ۲۰۰ ک وفاتی کردوو. ابن الملحق سراج الدين ابي حفص عمر المصري، طبقات الاولياء تحقیق: نورالدين شريية، ص ۲۸۰-۲۸۱.

(٤٦) نه‌بوو سه‌عبد كورى نه‌بول خه‌ير ٣٥٧ك-٤٤٠ك: ناوى (فضل الله بن احمد بن علي المهيني) زاهيد و زانايه‌كى پايه به‌رزو خاوه‌ن پيش بينى (كرامة) بووه. طبقات الاولياء، ابن الملحق، ص ٢٧٢.

(٤٧) في التصوف الاسلامي، ص ٢٨.

(٤٨) الثقافة الجديدة، ٢٦١، ادب السلوك الصوفي و نظم الروح- ادب الشريعة والطريقة، د. هيثم الجنابي، ص ٩٠.

(٤٩) سه‌ره‌وه‌ردى: ناوى (شيخ شهاب الدين السهروردي) به‌ وزيندوو كه‌روه‌وى فه‌لسه‌فه‌ى ئيشراقه و فه‌لسه‌فه‌ى يونانى و ئيترانيى تيكه‌ل كر دووه و باوه‌رى و ايه كه‌هه‌موو شتى تاريخه و به‌نوورى خوا رووناك ده‌كرتته‌وه، له ٥٨٧ك كوژراوه له‌شام. نفحات الانس ص ١٤٠، هه‌روه‌ها خاوه‌نى كتبيى «حكمة الاشراف و هياكل النور» هه‌سه‌ر ريتيازى شافعى بووه.

المنجد ط ٢٢، دار المشرق بيروت، ص ٣١٩.

(٥٠) الثقافة الجديدة، ٢٦١، ص ٩٤-٩٧.

(٥١) نه‌بوو حوسين نه‌لنوورى: ناوى (احمد بن محمد النوري البغدادي) به، له‌كاتى خوئى چاكترين ته‌ريقه‌تى هه‌بووه و زور قسه خوئشبووه، هاويرتئى (سري سقطي و جنيد) بووه له پيش جونيد مردووه له‌سالى ٢٩٥ك. طبقات الاولياء، ص ٦٢.

(٥٢) تذكرة الاولياء، فريد الدين العطار، ص ٢٥٩.

(٥٣) نه‌بوو موحه‌مه‌د نه‌لجه‌ريرى: ناوى (احمد بن محمد الجريري) به و نيسبه‌تى وه‌لاى (جرير بن عباد) هه‌رويتيه‌تى جونيدو سه‌هلى توسنورى كر دووه و له‌سالى ٣١١ك مردووه. طبقات الاولياء، ص ٧١.

(٥٤) الرسالة القشيرية، ص ٢١٧.

(٥٥) نه‌بوو به‌كرى كه‌تتاني: خه‌لكى به‌غدايه و هاويرتئى جونيد و خه‌راز و نوورى بووه و له شارى مه‌كه بووه تا مردنى له ٣٢٢ك. الرسالة القشيرية، ص ٤٥.

(٥٦) تذكرة الاولياء، ص ٣٠٥.

(٥٧) نه‌بوو توراب نه‌لنه‌خشه‌بى: ناوى (عسكر بن حصين النخشي) به، له شيوخه مه‌زنه‌كانى خوراسان بووه و خه‌لكى شاروچكه‌ى (نخشب) بووه، ده‌لئين له‌بيابان مردووه دال پارچه‌پارچه‌ى كر دووه له ٢٤٥ك، طبقات الاولياء، ص ٣٥٥/الرسالة القشيرية، ص ٢٨.

(٥٨) الرسالة القشيرية ص ٢١٩.

(٥٩) **جونهدى به‌غدادى**: ناوى (جنيد بن محمد) هه‌له‌بنه‌چه‌دا خه‌لكى نه‌هاوه‌نده، له به‌غدا له دايك بووه و پيشه‌گه‌يشته‌وه به‌زورى له‌گه‌ل (سري سقطي) خالى و (محاسبي) دايووه له ته‌مه‌نى (٢٠) سالي‌دا فتواى داوه له ٢٩٧ك مردووه. طبقات الاولياء، ص ١٢٦/الرسالة القشيرية، ص ٣١.

(٦٠) تذكرة الاولياء، ص ٢٣٩.

(٦١) **سمنون نه‌لموحيب**: ناز ناوى (ابو الحسن) بوو هاويرتئى (سري السقطي) و ابو احمد القلانسي

و محمد بن علي الغصاب) بوو سالى مردنى نه‌زانراوه. الرسالة القشيرية، ص ٣٦.

(٦٢) الرسالة القشيرية، ص ٢١٧.

(٦٣) **نه‌بووسوله‌يان نه‌لدارانى**: خه‌لكى گوندى (داران) هه‌له‌ده‌روبه‌رى ديمه‌شق و له ٢١٥ك مردووه. الرسالة القشيرية، ص ٢٥.

(٦٤) تذكرة الاولياء، ص ١٥٠.

(٦٥) **سه‌هل كورى عه‌دوللاى توسنورى**: به‌كيكه له‌گه‌وه‌ره سوڤيه‌كان وله سه‌رده‌مى خوئيدا بن هاوتا بووه له‌هه‌لس و كه‌وت و خواپه‌رستى، كه‌ چوته‌ حه‌ج له‌ريگادا چاوى به (ذو النون المصري) كه‌وتوه له ٢٧٣ك يان ٢٨٣ك وه‌فاتي كر دووه. الرسالة القشيرية، ص ٢٤.

(٦٦) الرسالة القشيرية، ص ٢١٨.

(٦٧) **نه‌بوو به‌كرى شيلي**: ناوى (دلف بن جحدر الشيلي) به و خه‌لكى گوندى له‌گونه‌كانى (اسروشنه) به كه‌له‌پشت سه‌مه‌رقه‌نده له به‌غدا له‌دايك بووه و له‌وى گه‌وره بووه، هاويرتيه‌تى جونهدى كر دووه و زور پايه‌ندى شه‌ريعت بووه. طبقات الاولياء، ص ٢٠٤-٢٠٥.

(٦٨) الرسالة القشيرية، ص ٢١٨.

(٦٩) سه‌رچاوه‌ى پيشوو، ل ٢١٨.

(٧٠) الرسالة القشيرية، ص ٢١٨.

(٧١) سه‌ره‌تايه‌ك له‌فه‌لسه‌فه‌ى كلاسيكى يونان، د. حميد عه‌زى، ل ١٠٠.

(٧٢) رابيعه‌ى عه‌ده‌ويه: ناوى (ام الخير بنت اسماعيل البصريه) به، ئافره‌تئى له‌خوا ترسى سه‌رده‌مى خوئى بووه و له‌ناو خه‌لكدا به‌ناويانگ بووه، له‌شارى قودس مردووه له ١٣٥ك و له‌روژه‌لانى كينوى توور نيژراوه. طبقات الاولياء، ص ٤٠٨.

(٧٣) تذكرة الاولياء، ص ٤٤.

(٧٤) في التصوف الاسلامي، ص ٤.

(٧٥) **نه‌بوو عه‌لى رووفيارى**: ناوى (ابو علي احمد بن محمد) هه‌له‌سه‌لا خه‌لكى به‌غدايه و چوته ميسرو له‌وى مردووه، له ٣٢٢ك، هاويرتيه‌تى له‌گه‌ل (جنيدو النوري) و ابن جلاء) دا هه‌بووه و له‌هه‌موويان زياتر شاره‌زاي ته‌ريقه‌تى سوڤيه‌گرى بووه. الرسالة القشيرية، ص ٤٤.

(٧٦) الرسالة القشيرية، ص ٢١٨.

(٧٧) في التصوف الاسلامي المقدمة، ص ج-د/ تاريخ تصوف در اسلام، قاسم غنى، ص ٤ /نشأة الفلسفة الصوفية وتطورها، ص ٥.

(٧٨) التصوف الاسلامي، ج ٢ ص ٥.

(٧٩) في التصوف الاسلامي، المقدمة، ص هه‌/ تاريخ تصوف در اسلام، ص ٣/ تاريخ التصوف الاسلامي، ص ٣١.

(٨٠) في التصوف الاسلامي، المقدمة، ص // تاريخ تصوف در اسلام، ص ٤-٥/نشأة التصوف الاسلامي، ص ٣٨/نفحات الانس، ص ١٣١-١٣٢/ تاريخ التصوف الاسلامي، ص ٣٢/دراسات في تاريخ الفلسفة العربية الاسلامية، ص ٤٧١-٤٧٥/الفلسفة الصوفية

- في الاسلام، المقدمة، ص ج/تراث الاسلام، ج ٢، شاخت بوو زورث، ص ٨٨.
- (٨١) في التصوف الاسلامي، المقدمة، ص و.
- (٨٢) سه رچاوهی پيشوو، ل ح-ط/گۆڤارى نازادى/١٩٩٢.٢، ل ١٥.
- (٨٣) في التصوف الاسلامي، المقدمة، ص س-ع.
- (٨٤) النساء/٦.
- (٨٥) البقرة/٢٧٣.
- (٨٦) العقل الصوفي في الاسلام، د.علي شلق، ص ١٤.
- (٨٧) التصوف الاسلامي، ص ٧-٩/دراسات في تاريخ الفلسفة العربية الاسلامية، ص ٤٧٠/الفلسفة الصوفية في الاسلام، ص ٤٤-٤٥/الطرق الصوفية، عامر النجار، ص ٨/مدخل إلى التصوف الاسلامي ص ١٤/نشأة الفلسفة الصوفية، ص ٥-٦/تاريخ التصوف الاسلامي، ص ٤٨-٤٩/تراث الاسلام، ج ٢، ص ٨٨-٨٩.
- (٨٨) تاريخ التصوف الاسلامي، ص ١٠٦.
- (٨٩) العقل الصوفي في الاسلام، ص ٩.
- (٩٠) العنكبوت/٦٩.
- (٩١) الحجرات/١٣.
- (٩٢) الحشر/٩.
- (٩٣) الطلاق/٣.
- (٩٤) ابراهيم/٧.
- (٩٥) النحل/١٢٧.
- (٩٦) المائدة/١١٩.
- (٩٧) العلق/١٤.
- (٩٨) محمد/٣٨.
- (٩٩) المائدة/٥٤.
- (١٠٠) السجدة/١٦.
- (١٠١) العنكبوت/٥.
- (١٠٢) فاطر/٣٤.
- (١٠٣) ق/١٦.
- (١٠٤) التاج، ج ٥، الشيخ منصور علي ناصيف، ص ٨٦.
- (١٠٥) سه رچاوهی پيشوو، ج ٥، ل ١٥١.
- (١٠٦) سه رچاوهی پيشوو، ج ٥، ل ١٦٠.
- (١٠٧) سه رچاوهی پيشوو، ج ٥، ل ١٦٦.
- (١٠٨) سه رچاوهی پيشوو، ج ٥، ل ١٧٤.
- (١٠٩) سه رچاوهی پيشوو، ج ٥، ل ٢٠٤.

- (١١٠) سه رچاوهی پيشوو، ج ٥، ل ٢٠٥.
- (١١١) الملل والنحل، ج ١، الشهرستاني، ص ١٩٢.
- (١١٢) التصوف الاسلامي ومدارسه، د. محمد جلال شرف، ص ٤٨.
- (١١٣) الاتحافات السننية بالاحاديث القدسية، عبدالرؤف المناوي، ص ٢٠٤.
- (١١٤) الفلسفة الصوفية في الاسلام، ص ٢٢.
- (١١٥) دراسات في الفرق والعقائد الاسلامية، د. عرفان عبدالحميد، ص ٢٢٤.
- (١١٦) مباني عرفان اسلامي، ص ١٥١.
- (١١٧) نفحات الانس، المقدمة ص ٣٦/الملل والنحل، ج ١، ص ٢٠١.
- (١١٨) التصوف الاسلامي ومدارسه، ص ٥٤-٥٥.
- (١١٩) سه رچاوهی پيشوو، ل ٥٦.
- (١٢٠) نفحات الانس، المقدمة ص ٣٧.
- (١٢١) سه رچاوهی پيشوو، ل ٤١.
- (١٢٢) ابن عربي حياته ومذهبه، اسين يلائيوس، ترجمة عبدالرحمن بدوي، ص ١٢٢.
- (١٢٣) تاريخ الفلسفة في الاسلام، دي بور، ص ١٢٥.
- (١٢٤) تاريخ تصوف در اسلام، ص ٦٦.
- (١٢٥) تاريخ تصوف در اسلام، ص ٧١-٧٢.
- (١٢٦) تذكرة الاولياء، ص ٤٨.
- (١٢٧) نفحات الانس، المقدمة ص ٥١.
- (١٢٨) سه رچاوهی پيشوو، ل ٥٣-٥٤.
- (١٢٩) سه رچاوهی پيشوو، ل ٥٥، الملل والنحل، ج ١، ص ٢٢٤.
- (١٣٠) نفحات الانس، ص ٥٧.
- (١٣١) سه رچاوهی پيشوو، ل ٥٧-٥٨.
- (١٣٢) سه رچاوهی پيشوو، ل ٦٠-٦١.
- (١٣٣) الملل والنحل، ج ١، ص ٢٣٠.
- (١٣٤) مباني عرفان اسلامي، ص ١٥٧.
- (١٣٥) سه رچاوهی پيشوو، ل ١٥٧.
- (١٣٦) تاريخ الفلسفة في الاسلام، ص ١٦.
- (١٣٧) الاديان دراسه تاريخية مقارنة، ص ٨٨.
- (١٣٨) قييدا: قوتابخانهی (قييدانتا) له سه دهی پينجه می زايینی پهيدا بووه، له نه نجامدا بووه فلهسه فه يه کی نه زه ری له يه کيتی بوون وپرياری دا که براهما هموو شتيکه وه هموو شت له براهمايه، مدخل إلى التصوف الاسلامي، ص ٣٦.
- (١٣٩) الاديان دراسة تاريخية مقارنة، ص ٨٩.
- (١٤٠) الاديان دراسة تاريخية مقارنة، ص ٩٣-٩٥/الفلسفة الصوفية في الاسلام، ص ١٠-١١٠.

(۱۴۱) نیرفانا: ده‌کو نیستی (فنا) سوّفیبه‌کانه و بریتیه له له‌ناو‌چوونیکه ره‌های بی کۆتایی له‌ناو نه‌فسی گشتیدا و ده‌گاته به‌ختیاریه‌کی وا که هه‌ست به‌بوونی خۆی ناکات. دراسات فی تاریخ الفلسفة العربية الاسلامية، ص ۴۷۹/ مباني عرفان اسلامي، ص ۱۵۴.

(۱۴۲) الادیان دراسة تاريخية مقارنة، ص ۹۶-۱۰۱.

(۱۴۳) تاریخ الفلسفة في الاسلام، ص ۱۷.

(۱۴۴) تاریخ تصوف در اسلام، ص ۱۶۶-۱۶۸/ مباني عرفان اسلامي، ص ۱۵۴.

(۱۴۵) دراسات في تاريخ الفلسفة العربية الاسلامية، ص ۱۱-۱۴.

(۱۴۶) سه‌رچاوه‌ی پيشوو، ل ۳۲.

(۱۴۷) سه‌رچاوه‌ی پيشوو، ل ۶۷.

(۱۴۸) سه‌رچاوه‌ی پيشوو، ل ۷۴-۷۶.

(۱۴۹) الادیان دراسة تاريخية مقارنة، ص ۷۸.

(۱۵۰) مدخل إلى التصوف الاسلامي، ص ۳۹-۴۰.

(۱۵۱) التصوف الاسلامي، ج ۲، ص ۱۰.

(۱۵۲) اللع، ص ۷۲.

(۱۵۳) حاشية حياة القلوب على كتاب قوت القلوب، ج ۲، ص ۱۲۹.

(۱۵۴) نشأة الفلسفة الصوفية، ص ۴۴-۴۷/ نيكلسون، في التصوف الاسلامي، المقدمة، ص ۲-۴/ الفلسفة الصوفية في الاسلام، ص ۵۸/ مدخل إلى التصوف الاسلامي، د. ابوالوفا التفتازاني، ص ۲۱-۲۲/ التصوف الاسلامي العربي، عبداللطيف الطيباوي، ص ۲۷-۲۸/ تاريخ تصوف در اسلام، ص ۱۹-۲۰.

(۱۵۵) المدخل إلى التصوف الاسلامي، ص ۲۱.

(۱۵۶) دراسات في تاريخ الفلسفة العربية الاسلامية، ص ۴۷۰/ التصوف الاسلامي العربي، ص ۲۶-۲۷/ التصوف الاسلامي، ج ۲، د. زكي مبارك، ص ۲۱.

(۱۵۷) الفلسفة الصوفية في الاسلام، ص ۵۸.

(۱۵۸) مدخل إلى التصوف الاسلامي، ص ۲۱-۲۲.

(۱۵۹) سه‌رچاوه‌ی پيشوو، ل ۲۱-۲۲.

(۱۶۰) مدخل إلى دراسة الادیان والمذاهب، ج ۲، ص ۷.

(۱۶۱) تاريخ تصوف در اسلام، ص ۱.

(۱۶۲) **ئيبراهیمی کوری نهدهم:** ناوی (ابراهيم بن ادهم ابو اسحاق البلخي) به له‌شاری مه‌ککه له‌دايک بووه، کوره پاشابووه جارتيکیان له‌راو ده‌بی و به‌شوتین که‌رويتشکیندا ده‌روات تا بیکرئ، له‌غه‌یبه‌وه ده‌نگيتک پیتی ده‌لئئ ئه‌ی: ئيبراهیم تو بۆ ئه‌مه نه‌خولتینراوی و فه‌رمانت به‌م کاره پتی نه‌کراوه، به‌کسه‌ر وازی لئ دینئ و ده‌که‌ریتته‌وه له‌ریتگا تووشی شوانی خۆیان ده‌بی و جلو به‌رگی خۆی داده‌کهنئ و ده‌یداته شوانه‌که‌وه جلی ئه‌و له‌به‌ر ده‌کا و بیابان ده‌گرتته‌وه به‌رو واز له‌ته‌خت و تاج دینئ و له‌ ۱۶۱ک و هه‌فاتی کردوو، طبقات الاولیاء ابن‌الملقن، ص ۵/ الرسالة

القشيرية، ص ۱۳.

(۱۶۳) **داودی تانی:** ناوی (ابو سليمان داود ابن نصير الطائي) به و مرؤفیتکی پایه به‌رز و زاهدیتکی خواناس و به قنیات بووه، ده‌لئین بیست دیناری هه‌بووه و به‌بیست سال خه‌رجی کردوو، له ۱۶۵ک و هه‌فاتی کردوو، الرسالة القشيرية، ص ۲۱.

(۱۶۴) **فرزه‌یلی کوری عه‌یاز:** ناوی (ابو علي الفضيل بن عياض) هه‌ خه‌لکی مه‌رۆبه له خوراسانه، هه‌ندیکیش ده‌لئین له‌سه‌مه‌ر قه‌ند له‌دايک بووه و له (ابوبور) پیتگه‌یشتوو وه ۱۸۷ک له‌شاری مه‌ککه و هه‌فاتی کردوو، الرسالة القشيرية، ص ۱۵.

(۱۶۵) **شه‌قیقی به‌لخی:** ناوی (ابو علي شقيق بن ابراهيم البلخي) به له‌شێخه‌کانی خوراسانه و له باره‌ی (توکل) هه‌وه قسه‌ی کردوو و مامۆستای حاته‌می ئه‌سه‌م بووه له ۱۹۴ک و هه‌فاتی کردوو، الرسالة القشيرية، ص ۲۲.

(۱۶۶) في التصوف الاسلامي، ص ۲-۴.

(۱۶۷) سه‌رچاوه‌ی پيشوو، ل ۹.

(۱۶۸) تاريخ تصوف در اسلام، ص ۵۹-۶۰.

(۱۶۹) **موحاسبی:** ناوی (الحارث بن اسد المحاسبی البصري) به ، ناوی لئ ترا موحاسبی چونکه هه‌میشه حیسابی له‌گه‌ل نه‌فسی خۆی ده‌کرد، به‌کیتک بوو له‌و که‌له زانایانه‌ی که زانستی ديار و ناديارى ریتک خستبوو، له ۲۴۳ک و هه‌فاتی کردوو. طبقات الاولیاء، ص ۱۷۵.

(۱۷۰) **به‌ستامی:** ناوی (ابو يزيد طيفور بن عيسى البسطامي) به له ۱۸۸ک له‌دايک بووه و باپیره‌ی مه‌جووسی بووه موسولمان بووه، به‌ستامی دوو برای تری هه‌بووه، هه‌موویان زاهد بوونه و ئه‌بوویزید له‌هه‌موویان ديارتر بووه. جارئ لیبیان پرسى چۆن که‌یشتیه ئه‌م پله‌به له‌ناسین؟ گوتی: به‌زگی برسی و له‌شی رووت، له ۲۶۱ک و هه‌فاتی کردوو، الرسالة القشيرية، ص ۲۳.

(۱۷۱) **هه‌للاج:** ناوی (حسين منصور الحلاج) هه‌ هاوړتیی جونید و نووری بووه، زانایه‌کی به‌توانا بووه گه‌شتی زۆر کردوو، ریتبازه‌که‌ی به‌ره‌و تیتچوون (حلول) چوو وه ۳۰۹ک به‌شیری شه‌رع کوژراوه له‌سه‌ر گوته‌ی (انا الحق). طبقات الاولیاء، ص ۱۸۷.

(۱۷۲) **غه‌زالی:** ناوی (محمد بن محمد بن محمد الغزالي) به له ۴۵۰ک/ ۱۰۵۸ز یان ۴۵۱/ ۱۰۵۹ز له‌دايک بووه له‌ تووس و نیشابور خۆیتندوتیتی، هاتۆته به‌غداو له ۴۸۴ک بووه مامۆستای قوتابخانه‌ی نيزامیه، له ۴۸۸ک به‌ره‌و زوه‌دو گۆشه‌گیرى چوووه گه‌لئ دانراوی له‌دواى به‌جئ ماوه ، وه‌ک (احياء علوم الدين، المنقذ من الضلال ، المستصفي...) له ۵۰۵ک/ ۱۱۱۱ز مردوو، و فیات الاعیان، ج ۴، ابن‌خلکان، ص ۲۱۶-۲۱۸.

(۱۷۳) **ئيبین عه‌ره‌بی:** ناوی (محمد بن علي بن محمد الطائي الحاقی المرسى، محی الدين، ابوبکر ، ابن عربی) به وه ۵۶۰ک/ ۱۱۶۴ز له‌دايک بووه وه ۶۳۸ک/ ۱۲۴۰ز و هه‌فاتی کردوو، له‌ئیبانیدا زۆر گه‌راوه بۆ وه‌رگرتنی زانست و هه‌تۆته رۆم و شام و به‌غدا، وازی له‌جیهان هیناوه و خه‌ریکی گۆشه‌گیرى و سوّفیگه‌ری بووه، خاوه‌نی ریتبازی به‌کیتتی بوونه له‌سوّفیگه‌ریدا.

الفتوحات المکیة، ج ۴ ابن‌العربي، دار صادر - بیروت، ص ۵۵۴-۵۶۱.

(۱۷۴) الفلسفة الصوفية في الاسلام، ص ۱۵۰.

(۱۷۵) القصص/ ۸۸.

(۱۷۶) الرحمن/ ۲۶.

- (۱۷۷) البقره/ ۱۰۹ .
- (۱۷۸) البقره/ ۱۸۵ .
- (۱۷۹) الذاریات/ ۲۱-۲۲ .
- (۱۸۰) الذاریات/ ۳۳ .
- (۱۸۱) مباني عرفان اسلامي ، ص ۱۴۰-۱۴۱ .
- (۱۸۲) ثبین سبوعین: ناوی (ابو محمد عبدالحق ابن ابراهیم الاشبیلی) یه، خاوه‌نی تهریقته‌تی (السبعین) یه له سؤفیکه‌ریدا و فه‌یله‌سوفیتکی عه‌ره‌بیه، له‌شاری مه‌رسییه له‌دایکبووه و ده‌لامی پرسیاره فه‌لسه‌فیه‌کانی فریدریکی دووه‌می داوه‌ته‌وه و له‌شاری مه‌ککه مردووه له ۶۶۸ک- ۱۲۶۹ز. دائرة المعارف الاسلامیة، ج ۱، انتشارات جهان تهران ، بوذر جمهری، ص ۱۸۸ .
- (۱۸۳) ثبین فارز: ناوی (عمر بن ابی الحسن علی بن مرشد) ه له ۵۷۶هـ- ۱۱۸۰ز له قاهیره له دایکبووه و به (ابن الفارض) به‌ناویانگه، شاعیرتکی سؤفی بووه و شیعه‌کانی به‌ره و خۆشه‌یستی خوا و یه‌کبون (اتحاد) چووه، له ۶۳۲ک- ۱۲۳۴ز مردووه و له‌سه‌ر چپای (مقطم) نیژراوه. وفيات الاعیان، ج ۱، ابن خلکان، ص ۴۵۴-۴۵۵ .
- (۱۸۴) الفلسفة الصوفیة في الاسلام، ص ۴/ المدخل إلى التصوف الاسلامي، ص ۲۱-۲۳ .
- (۱۸۵) دیوان الخلاج، د. کامل مصطفی الشیبی، ص ۳۱ .
- (۱۸۶) ته‌ویل: دور خستنه‌وه‌ی ته‌و بو‌چوونانه‌یه که له‌گه‌ل خوايه‌تی ناشین و هۆیه‌که بو‌گرنجاندن و نزیک خستنه‌وه له‌نیوان ته‌و بیرو باوه‌ره‌ی نایینیانه‌ی که به‌سرۆش (وحي) ئیسپات کراون له‌گه‌ل پیوستیه‌کانی هۆش (عقل). دراسات في الفرق والعقائد الاسلامیة، د. عرفان عبدالحمید، ص ۲۲۱ .
- (۱۸۷) الرسالة القشیریة، ص ۲۱۸ .
- (۱۸۸) اللمع، ص ۵۶ .
- (۱۸۹) البقرة/ ۲۵۵ .
- (۱۹۰) **الوحدانية**: له ناوچوونی هه‌موو شتییکه و مانه‌وه‌ی خوايه به‌تاک و ته‌نیاپی، یاخود نیستی (فناء) به‌نده‌یه له‌خودی خوا و زیکر کردنی به‌رده‌وامی خوايه (بقاء الحق و فناء کل ما دونه). اللمع، ص ۵۲ .
- (۱۹۱) **الفرדانية**: بریتییه له به‌تاک ناسینی خوا به‌شیتیه‌یی که دروست کران و تازه په‌یدا بوونی به‌سه‌ر دا نه‌هاتوووه هه‌میشه هه‌بووه ده‌بێ. ته‌سه‌ووف چیه؟ ل ۲۸۴ .
- (۱۹۲) مدخل إلى التصوف الاسلامي، ص ۱۱۷-۱۲۱ .
- (۱۹۳) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ص ۱۲۲-۱۲۶ .
- (۱۹۴) الفلسفة الصوفیة في الاسلام، ص ۳۰۹-۳۱۰ .
- (۱۹۵) اللمع، ص ۴۷۰ .
- (۱۹۶) فرهنگ لغات واصطلاحات وتعبيرات عرفاني، ص ۳۶۶ .
- (۱۹۷) مدخل إلى التصوف الاسلامي، ص ۱۳۳ .
- (۱۹۸) فه‌لسه‌فه‌ی جوانی وه‌ونه‌ر، ل ۵۱ .
- (۱۹۹) الفلسفة الصوفیة في الاسلام، ص ۳۵۱ .
- (۲۰۰) اسطورة الخلاج، سامی خرطیل، ص ۸۰ .
- (۲۰۱) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۹۰ .
- (۲۰۲) دیوان الخلاج، ص ۷۳ .
- (۲۰۳) مدخل إلى التصوف الاسلامي، ص ۱۵۳-۱۵۴ .
- (۲۰۴) فصوص الحكم، ابن عربي ، ص ۲۶ .
- (۲۰۵) راستیی محه‌مه‌دی: شیعه‌کان له‌زووه‌وه بروایان به‌هه‌میشه‌یی بوونی محه‌مه‌دی هه‌یه، دواي ته‌مان سوونییه‌کانیش به‌هه‌مان شیتوه متمانه‌یان ده‌کرده‌سه‌ر ته‌م فه‌رمووده‌یه‌ی پیغه‌مبه‌ر د.خ (کنت نبیاً و آدم بین الروح والجسد). السراج المنیر شرح الجامع الصغیر ، ج ۳، ص ۹۷ .
- سوونییه‌کان باوه‌ریان و ایه که خوا گیانی محه‌مه‌دی پیش هه‌مووشتی خولقاندوووه له‌وینیه‌ی ئاده‌م په‌یدا بووه و دواي ته‌ویش هه‌موو پیغه‌مبه‌ران له‌و نوورده‌ن و محه‌مه‌د دوا پیغه‌مبه‌ره. به‌لام شیعه‌کان ده‌لین : ته‌م نووره به‌رده‌وامه تا به‌وینیه‌ی عه‌لی کۆتایی دیت. سؤفیه‌کان له‌و باوه‌ره‌ن که نووری محه‌مه‌د بریتییه له‌و گیانه‌ خوايه‌یی که فوو کرایه ناوله‌شی ئاده‌م، یاخود شتییکه وه‌کو ته‌و عه‌قله‌ی که به‌لای فلۆتینه‌وه یه‌که‌م شت بوو که له‌خواوه‌ ده‌رچوووه. في التصوف الاسلامي، نیکلسون، ص ۱۵۹ .
- ته‌گه‌ر تۆزێ له‌م بو‌چوونه وردبینه‌وه بو‌مان ده‌رده‌که‌وه‌ی که ته‌م تیۆرییه په‌یوه‌ندی له‌گه‌ل بیروباوه‌ری مه‌سیحیه‌کان هه‌یه که ده‌لێت عیسا کوری خوايه و یه‌که‌م په‌یوه‌ندی له‌نیوان خواو بوونه‌وه‌ردا، و اتا: ته‌گه‌ر عیسا نه‌بوايه بوونه‌وه نه‌ده‌بوو، به‌هه‌مان شیتوه راستیی محه‌مه‌دیش هه‌مان شت ده‌که‌یه‌نیت به‌تاییه‌تی له‌و حدیسه قودسیه‌ی که زۆر سؤفیه‌کان دووباره‌ی ده‌که‌نه‌وه، هه‌ر چه‌ند بروای پێ ناکرێ و کزه (لولاك لولاك لما خلقت الافلاك) ، ته‌مه به‌شیتوه‌یه‌کی تر هاتوووه (لولاك يا محمد ما خلقت سما و لا ارضاً و لا جنة و لا ناراً) الفتوحات المکیة، ج ۱، ص ۱۳۷ .
- ثبین عه‌ره‌بی یه‌کییکه له‌و سؤفیه به‌رزانه‌ی که بروایان به‌م راستییه هه‌یه و له‌نووسینه‌کانیدا ناماژه بو ته‌م لایه‌نه ده‌کا و ده‌یکاته کانگای هه‌موو پیغه‌مبه‌ران و ده‌لێت: «انما كانت حکمته فردیه لأنه اکمل موجود في هذا النوع الانساني، ولهذا بدئ به الامر و ختم، فكان نبياً و آدم بين الماء و الطين. و كان محمد اوضح دليل على ربه) فصوص الحكم، ابن عربي، ص ۲۱۴ .
- (۲۰۶) **مرۆفی ته‌واو (الانسان الكامل)**: ته‌م تیۆرییه (ابن عربي و عبدالکریم الجیلی) له باره‌یه‌وه دواوون. رتبازه‌کی ثبین عه‌ره‌بی له‌سه‌ر تیوری لۆگۆس (الکلمة) دامه‌زراوه لۆگۆس لای ته‌و له‌سی روه‌وه سه‌یر ده‌کریت.
- ۱- **لایه‌نی زانستی بوون (انطولوجی)**: لۆگۆسی ته‌زه‌لی، راستیی هه‌موو راستییه‌کانه و بنه‌مای په‌یدا بوونی جیهانه، لۆگۆس بوونیککی ره‌های هه‌یه بو هه‌موو لایه‌نه نمونه‌یی و شته‌کان ده‌گریتته‌وه. ته‌مه‌ش یه‌که‌یه‌کی یه‌کگرتوووه دابه‌ش نابێ، ده‌توانین ناوی بنیتین خوا یا جیهان . تاتوانین به «بوون و نه‌بوون یا به‌کۆنی و تازه‌دا هاتوویی وه‌سفی بکه‌ین، له‌هه‌موو بوونه‌ورتیک دایه، جیهان له‌مه‌وه به‌یارمه‌تی خوا په‌یدا بووه»، تراث الاسلام، ساخت و بوزورث، ص ۱۱۳ .
- هه‌ر ته‌نیا مرۆف (مرۆفی ته‌واو) لۆگۆسی به‌سه‌ردا ده‌سه‌پێ، زانستی خواش له‌م مرۆقه ته‌واوه‌دا

دهگاته لووتکه. تراث الاسلام ص ۱۱۳.

۲- **لايهنى سؤفيگهري** : ئين عهري باوهري وايه كه گياني محمهدي هميشه بيه چونكه تاكه تهوهري گهردونه، واتا: گياني محمهدي لوگؤسه و هموو پيغهمبه راني ترله وهوه پيدا بوونه، ئهمهش پيئي دهگوتري راستيي محمهدي (الحقيقة المحمدية) كه واته «محمهدي له هموو مروقي تهواتره وسه رتاو بنه تاي پيغهمبه رانه و همويان له نووري ئهون». فصوص الحكم، ص ۲۱۴.

۳- **لايهنى ئهفسانهيي**: لوگؤس له وينه مروقي تهواتره راسترين دهر كه وتنه كاني خوييه، ئين عهري له باره لاهوت و ناسوت سوود له رايه كاني هه لاج و هره گري و پيئي له داده گري. مروقي تهواتر لاي ئه و ئاويه كه هموو كه ماله خوييه كاني له سه ر تيشك دهاته وه، ئين عهري له و باره يوه سوود له نه يتيه كاني مه سيحيي- وهكو نه يتي به رجه سته بوون و نه يتي سي لانه- و هره گري و سه وشتيكي ئيسلامي به سه ردا ديتي. تراث الاسلام، ص ۱۱۵-۱۱۶.

به لام ليته ردا جياوازي هه يه له نيوان سيتلانه كي مه سيحي و ئين عهري، مه سيحيه كان هه رسن (اقنيم) ده كان ده كه نه يه، به لام ئين عهري ده لئ «ثلث محبوبي وقد كان واحداً»، گه ر بلتي خوا سييه ميني دوانه ده گونجيت. العقل الصوفي في الاسلام، د. علي شلق، ص ۷۰.

(۲۰۷) **يه كيتي ئايينه كان**: ئه م تيوري له بنه رته وه له سه رچاوه يه كي هيندييه وه هاتوه، به تاييه تي له م گوته يه (شانكارا) كه ده لئ «له هه ر شويتيكي پيرو ز ده ته وي خوا بيه رسته، بو هه ر خويي ده ته وي بجه ميته بئ جياوازي». الفلسفة الصوفية في الاسلام، ص ۵۱۷/ نشأة الفلسفة الصوفية، ص ۸۱.

سه رتا ئه م بيروكه يه لاي شيعه توندره وه كان (غلاة الشيعة) سه ري هه لدا، ئه وان ه ديان ويست هه ندي بيرو باوهري ئيسلامي تيكه لي هه ندي بيرو باوهري جووله كه وه مه سيحي و مه جووسي و فه لسه فه ي يونان بكن. له دواي ئه مانه ش ئيسماعيليه كان (اخوان الصفاو قرامطة) زياتر بره ويان پيدا، به تاييه تي ئيسماعيليه كان زور بيرو باوهري جيا جيايان تيكه لي يه كتر كرد و (اخوان الصفا) ش به تاشكرا له نامه كانياندا داواي يه كيتي ئايينه كانيان ده كرد، ئه مه ش به لگه يي له نامه كانيان «ينبغي لآخواننا ألا يعادوا واعلموا من العلوم، او يهجروا كتاباً من الكتب، ولا يتعصوا لمذهب من المذاهب، لان رأينا ومذهبنا يستغرق المذاهب كلها ونشأة الفلسفة الصوفية، د. عرفان عبد الحميد، ص ۸۰.

له لايه كي ته وه ده توانين بلين كه تيوري يه كيتي ئايينه كان له تيوري يه كيتي بوونه وه سه ري هه لدا وه، له م باره يوه ئين عهري ده لئ: «ان الله يعبد على درجات متفاوتة كل حسب ايمانه ومعتقده ودينه» الفلسفة الصوفية في الاسلام، ص ۵۱۸، كه وابو به پرواي ئه وه له هه ر شويتي «مزگه وت، كه نيسه، ديژه، بتخانه، ئاته شكه ده» خوا بيه رستري راسته وه هموو هه م به ستيان خوييه، بوئه ده لئيت:

لقد صار قلبي قابلاً كل صورة فمرعى لغزلان و دير لرهبان

وبيت لاوثان وكعبة طائف والواح توراة ومصحف قران

ادين بدين الحب انا توجهت ركائبه فالحب ديني وايماني

ترجمان الاشواق، ابن عربي، دار بيروت للطباعة والنشر، بيروت ۱۹۸۱ ص ۴۳-۴۴.

له دواي ئين عهري (ابن الفارض ت ۶۲۳هـ-۱۲۳۸م) يه كي بو له پيروه كه راني ئه م ريبازه و له دواي ئه ميش (جلال الدين الرومي ت ۶۷۲هـ-۱۲۷۳م) كه پرواي به يه كيتي بوون و به كيتي ئايينه كان هه بو، هه روه ها دوونا و دوونيش له م وينه شيعريه يه يدا دياره «هه ر وينه يه كه ده بينين بنه ماكه ي له جيانه ئه و ديو شويته، ئه گه ر وينه نه ماخه ته ر نييه چونكه بنه ماكه ي ماوه ونه مره، هه ر وينه يه كي جوانت دبيي، يا گوته ي فه بله سووفيتك بيستين، به وه زوئرمه به كه شويته واري نه ماوه چونكه له راستيدا له ناوچوه، تا سه ر چاوه كه ي له هه لچوون بئ رووباري لي ده بيتته وه»، ئا ليته وه به ره و تيوري پر ته ومان ده با به تاييه تي له مه سه له ي هه لچووني سه رچاوه و ئه و فه يزه ي كه ليته ده ريشيته وه. الفلسفة الصوفية في الاسلام، ص ۵۳۵-۵۳۶.

(۲۰۸) مدخل الى التصوف الاسلامي، ص ۱۵۸-۱۵۹.

(۲۰۹) في التصوف الاسلامي، نيكلسون، ص ۷۳.

(۲۱۰) الفتوحات المكية، ج ۱، ابن عربي، دار صادر بيروت، ص ۹۷.

(۲۱۱) التصوف الاسلامي، ج ۱، د. زكي مبارك، ص ۱۳۴.

(۲۱۲) الفلسفة الصوفية في الاسلام، ص ۲۳۶-۲۳۷.

(۲۱۳) ابن الفارض والحب الالهي، ص ۲۴۱ / الفلسفة الصوفية في الاسلام، ص ۴۹۶.

(۲۱۴) ابن الفارض والحب الالهي، ص ۲۴۱.

(۲۱۵) الفلسفة الصوفية في الاسلام، ص ۴۹۶.

(۲۱۶) ابن الفارض والحب الالهي، ص ۲۰۶.

(۲۱۷) سه رچاوه ي پيشوو، ل ۲۱۱.

(۲۱۸) التصوف الاسلامي رسالته ومبادئه، ماضيه وحاضره، ص ۱۴.

(۲۱۹) دراسات في تاريخ الفلسفة العربية الاسلامية، ص ۴۵۱-۴۵۴.

(۲۲۰) سه رچاوه ي پيشوو، ل ۴۵۴.

(۲۲۱) التصوف الاسلامي العربي، ص ۵۴/ نفتحات الانس، ص ۱۳۴.

(۲۲۲) تاريخ تصوف در اسلام، ص ۱۹.

(۲۲۳) نفتحات الانس، المقدمة، ص ۲۳ / في التصوف الاسلامي، نيكولسون، المقدمة، ص د.

(۲۲۴) تاريخ تصوف در اسلام، ص ۴۳۹.

(۲۲۵) سه رچاوه ي پيشوو، ل ۴۳۹.

(۲۲۶) سه رچاوه ي پيشوو، ل ۴۴۵/ نفتحات الانس، ص ۱۳۸.

(۲۲۷) الحشر/ ۹.

(۲۲۸) تاريخ تصوف در اسلام، ص ۴۴۸.

(۲۲۹) سه رچاوه ي پيشوو، ل ۴۵۰.

(۲۳۰) له كاتي باسكردني سؤفيگه ري له كوردستاندا زياتر رووني ده كه ينه وه.

(۲۳۱) نفتحات الانس، ص ۱۴۰.

(۲۳۲) سه رچاوه ي پيشوو، ل ۱۴۰-۱۴۱.

- (٢٦٥) الاحقاف/٣٥.
- (٢٦٦) المائة/١١٩.
- (٢٦٧) اللمع، ص ٨٠.
- (٢٦٨) احياء علوم الدين، ج ٤، ص ٣٤٣.
- (٢٦٩) المقدمة في التصوف وحقيقته، ابو عبدالرحمن السلمي، ص ٣٧.
- (٢٧٠) ابراهيم/١٢.
- (٢٧١) تهصووف جيبه؟ ل ٢٢٢.
- (٢٧٢) الطلاق/٣.
- (٢٧٣) تاريخ تصوف در اسلام، ج ١، ص ٢١٢.
- (٢٧٤) تهصووف جيبه؟ ل ٢٩٦.
- (٢٧٥) اللمع، ص ٨٢-١٠٢.
- (٢٧٦) الاحزاب/٥٢.
- (٢٧٧) الرسالة القشيرية، ص ١٤٨.
- (٢٧٨) فيض القدير شرح الجامع الصغير، ج ١، ط ١، عبدالرؤف المناوي، ص ٥٥١.
- (٢٧٩) البقرة/ ١٨٦.
- (٢٨٠) اللمع، ص ٨٤/الرسالة القشيرية، ص ٧٠.
- (٢٨١) ال عمران/٣١.
- (٢٨٢) اللمع، ص ٨٦.
- (٢٨٣) الرحمن، /٤٦.
- (٢٨٤)اللمع، ص ٨٩.
- (٢٨٥) الرسالة القشيرية، ص ١٠١.
- (٢٨٦) الكهف/ ١١٠.
- (٢٨٧) اللمع، ص ٩١.
- (٢٨٨) العنكبوت/٥.
- (٢٨٩) الرسالة القشيرية، ص ٢٥٥.
- (٢٩٠) اللمع، ص ٩٤.
- (٢٩١) سه رجاوهى پيشوو، ل ٩٦.
- (٢٩٢) الرسالة القشيرية، ص ٥٦.
- (٢٩٣) تهصووف جيبه؟ ل ٣٠٨.
- (٢٩٤) الفجر /٢٧.
- (٢٩٥) اللمع، ص ٩٨.
- (٢٩٦)التعريفات، للجرجاني، ص ١٣٣.

- (٢٣٣)الفتح الرباني للشيخ عبدالقادر الكيلاني، ص ٣٣٥.
- (٢٣٤) الطرق الصوفية، عامر النجار، ص ٨٦-٩١.
- (٢٣٥) سه رجاوهى پيشوو، ل ٩٢.
- (٢٣٦) سه رجاوهى پيشوو، ل ١٤١.
- (٢٣٧) تاريخ الطرق الصوفية، يونس السامرائي، ص ٣٤.
- (٢٣٨) الطرق الصوفية، عامر النجار، ص ٩٩.
- (٢٣٩) سه رجاوهى پيشوو، ل ١٤٩-١٧٤.
- (٢٤٠) تاريخ الطرق الصوفية، يونس السامرائي، ص ٣٦.
- (٢٤١) الطرق الصوفية، عامر النجار، ص ٢٣٦-٢٤٧.
- (٢٤١) سه رجاوهى پيشوو، ل ١٨١-١٩٠.
- (٢٤٣) الاعراف/٣٢.
- (٢٤٤) الطرق الصوفية، عامر النجار، ص ١٩٩-٢٠٨.
- (٢٤٥) ابراهيم/١٤.
- (٢٤٦) صافات/١٦٤.
- (٢٤٧) اللمع، ص ٦٥.
- (٢٤٨) سه رجاوهى پيشوو، ل ٦٥.
- (٢٤٩) عوارف المعارف للسهروردي، ملحق احياء علوم الدين، ج ٥، ص ٢٣٢-٢٣٨.
- (٢٥٠) سه رجاوهى پيشوو، ل ٢٢٥.
- (٢٥١) عوارف المعارف للسهروردي، ص ٢٣٢.
- (٢٥٢) التعريفات للجرجاني، ص ١٣٧.
- (٢٥٣) اللمع، ص ٧٠.
- (٢٥٤) اللمع، ص ٧٠-٧١.
- (٢٥٥) يوسف/٢٠.
- (٢٥٦) احياء علوم الدين، ج ٤، ص ٢١٦-٢١٧.
- (٢٥٧)التعريفات للجرجاني، ص ٦٧.
- (٢٥٨) اللمع، ص ٧٢.
- (٢٥٩) حاشية حياة القلوب على كتاب قوت القلوب، ج ٢، ص ١٢٩.
- (٢٦٠) البقرة/٢٧٤.
- (٢٦١) التاج الجامع للاصول في احاديث الرسول، ج ٥، ص ١٧١.
- (٢٦٢) تاريخ تصوف در اسلام، ص ٢٧٥-٢٧٧.
- (٢٦٣) احياء علوم الدين، ج ٤، ص ٦١.
- (٢٦٤) السجدة/٢٤.

(٢٩٧) تهصووف چييه؟ ل ٣٦٧.

(٢٩٨) ق / ٣٧.

(٢٩٩) تهصووف چييه؟ ل ٣٦٨.

(٣٠٠) اللع، ص ١٠٣.

(٣٠١) سهرجاوهى پيشوو، ل ١٠٣.

(٣٠٢) تهصووف چييه؟ ل ٤٧.

(٣٠٣) التعريفات، للجرجاني، ص ٩٠.

(٣٠٤) سهرجاوهى پيشوو، ل ١٤٦.

(٣٠٥) الرسالة القشيرية، ص ١٤٠.

(٣٠٦) التصوف الاسلامي ومدارسه، د. محمد جلال شرف، ص ١٠٨.

(٣٠٧) د. عزالدين مصطفى رسول، شيء عن التصوف في الادب الكردي، كاروان، ژماره ٥٣، سالى ١٩٨٧، ل ١٤٠.

(٣٠٨) تاريخ السليمانية وانحائها، محمد امين زكي، ترجمة، محمد جميل روثياني، ص ٢١٧، / كاروان، ژماره ٥٣، ل ١٤٠.

(٣٠٩) عهتا فايق قهردهاغى، سيناريو تيكشكاندى كهسيهتي نهتوهي كورد و پروژهي دابران، روناكبيري ٣-٤ ديسه مبهري ١٩٩٣، سويد، ل ١٦٣.

(٣١٠) تاريخ السليمانية وانحائها، ص ٢١١.

(٣١١) ژيناوهري زانا ياني كورد، شه پۆل، ١٤٤.

(٣١٢) تاريخ السليمانية وانحائها، ص ٢١٢.

(٣١٣) كرد و ترك و عرب، ادمونز، ترجمة: جرجيس فتح الله، ص ٦٣.

(٣١٤) ديوان شاه نعمت الله، اهتمام: اسماعيل شاهرودي، چاپ سوم، ١٣٦٨، ه.ش، ص ٣-٨.

(٣١٥) كۆمه لئاسى كورده وارى، د. حوسيني خه ليقى، بهرگى ٢، ل ٢٥٩.

(٣١٦) الفتح الرباني والفيض الرحمانى، عبدالقادر الكيلاني، ص ٥-٨.

(٣١٧) تاريخ السليمانية وانحائها، ص ٢١١-٢١٣.

(٣١٨) الطرق الصوفية، عامر النجار، ص ١٠٧.

(٣١٩) سهرجاوهى پيشوو، ل ١١٠.

(٣٢٠) الفتح الرباني والفيض الرحمانى، ص ١٨٦.

(٣٢١) العقل الصوفي في الاسلام، د. علي شلق، ص ٥٣-٥٦.

(٣٢٢) ئەندايار عوسمان، چمكى له ژيانى شىخ عه بدول قادري كه يلانى، به كگرتوو، ژماره ٣٦، ١٩٩٥، ل ٥.

(٣٢٣) الشيخ عبدالقادر الكيلاني، يونس السامرائي، ص ٢٥.

(٣٢٤) عهتا فايق قهردهاغى، روناكبيري ٣-٤، ١٩٩٣، ل ١٦٣.

(٣٢٥) تاريخ السليمانية وانحائها، ٢١٩-٢٢٣- / الانوار الرحمانية في الطريقة القادرية الكسنزانية)، الشيخ محمد الكسنزاني، ص ١٦٦.

(٣٢٦) كرد و ترك و عرب، ص ٦٨.

(٣٢٧) ديوان بابا طاهر عريان، ص ٤٢.

(٣٢٨) كۆمه لئاسى كورده وارى، بهرگى ٢، ل ٢٦٠.

(٣٢٩) عهتا فايق قهردهاغى، روناكبيري ٣-٤، ل ١٦٢.

(٣٣٠) تاريخ السليمانية وانحائها، ص ٢١٩-٢٢٤.

(٣٣١) تاريخ الطرق الصوفية، يونس السامرائي، ص ٣٢.

(٣٣٢) بنه مالهى زانياران، مهلا عه بدول كه ريمى موده ريس، ل ٤٦.

(٣٣٣) ژيناوهري زانا ياني كورد، ل ١٥٥.

(٣٣٤) الشيخ عبدالقادر الكيلاني، يونس السامرائي، ص ٢١-٢٤.

(٣٣٥) الفتح / ١٠.

(٣٣٦) الاسراء / ٨٢.

(٣٣٧) الطرق الصوفية، عامر النجار، ص ١١١-١١٤.

(٣٣٨) الحديقة الندية في اداب النقشبندية، محمد بن سليمان، ص ٢١.

(٣٣٩) يادى مهردان، ب ١، ل ١٣٣.

(٣٤٠) الحديقة الندية في اداب النقشبندية، ص ١٢.

(٣٤١) السعادة الابدية فيما جاء به النقشبندية، عبدالمجيد النقشبندي، ص ٢١ / الحديقة الندية في الطريقة النقشبندية، ص ٢١، عباس العزاوي، مولانا خالد النقشبندي، مجلة المجمع العلمي الكردي، المجلد الاول، القسم الاول، ١٩٧٣، ص ٦٩٩-٧٠٢ / يادى مهردان، ب ١، ل ١٣٣-١٣٤ / تهصووف چييه؟ ل ٤٤٣ / عهتا فايق قهردهاغى، روناكبيري ٣-٤، ل ١٦٤ / كۆمه لئاسى كورده وارى، بهرگى ٢، ل ٢٦٦-٢٦٩ / الطريقة النقشبندية و اعلامها، د. محمد احمد درنيقة، ص ١٠-١١ / النجم الزاهر، ص ٢٥.

(٣٤٢) المائدة / ٢.

(٣٤٣) الاعراف / ٢٠٥.

(٣٤٤) الحديقة الندية في الطريقة النقشبندية، ص ٨١ / السعادة الابدية فيما جاء به النقشبندية، ص ٣ / تنوير القلوب في معاملة علام الغيوب، محمد امين الكردي، مصر، ص ٥١١-٥١٤ / النجم الزاهر، ص ٢٨-٢٩ / تأريخ الطرق الصوفية، يونس السامرائي، ص ٦٣ / يادى مهردان، ب ١، ل ١٤١ / تهصووف چييه؟ ل ٣٨٨.

(٣٤٥) الحديقة الندية في الطريقة النقشبندية، ص ١٣ / السعادة الابدية فيما جاء به النقشبندية، ص ٢٨ / تنوير القلوب في معاملة علام الغيوب، ص ٥٠٩.

(٢٩٧) تهصووف چييه؟ ل ٣٦٧.

(٢٩٨) ق / ٣٧.

(٢٩٩) تهصووف چييه؟ ل ٣٦٨.

(٣٠٠) اللع، ص ١٠٣.

(٣٠١) سهرجاوهى پيشوو، ل ١٠٣.

(٣٠٢) تهصووف چييه؟ ل ٤٧.

(٣٠٣) التعريفات، للجرجاني، ص ٩٠.

(٣٠٤) سهرجاوهى پيشوو، ل ١٤٦.

(٣٠٥) الرسالة القشيرية، ص ١٤٠.

(٣٠٦) التصوف الاسلامي ومدارسه، د. محمد جلال شرف، ص ١٠٨.

(٣٠٧) د. عزالدين مصطفى رسول، شيء عن التصوف في الادب الكردي، كاروان، ژماره ٥٣، سالى ١٩٨٧، ل ١٤٠.

(٣٠٨) تاريخ السليمانية وانحائها، محمد امين زكي، ترجمة، محمد جميل روثياني، ص ٢١٧، / كاروان، ژماره ٥٣، ل ١٤٠.

(٣٠٩) عهتا فايق قهردهاغى، سيناريو تيكشكاندى كهسيهتي نهتوهي كورد و پروژهي دابران، روناكبيري ٣-٤ ديسه مبهري ١٩٩٣، سويد، ل ١٦٣.

(٣١٠) تاريخ السليمانية وانحائها، ص ٢١١.

(٣١١) ژيناوهري زانا ياني كورد، شه پۆل، ١٤٤.

(٣١٢) تاريخ السليمانية وانحائها، ص ٢١٢.

(٣١٣) كرد و ترك و عرب، ادمونز، ترجمة: جرجيس فتح الله، ص ٦٣.

(٣١٤) ديوان شاه نعمت الله، اهتمام: اسماعيل شاهرودي، چاپ سوم، ١٣٦٨، ه.ش، ص ٣-٨.

(٣١٥) كۆمه لئاسى كورده وارى، د. حوسيني خه ليقى، بهرگى ٢، ل ٢٥٩.

(٣١٦) الفتح الرباني والفيض الرحمانى، عبدالقادر الكيلاني، ص ٥-٨.

(٣١٧) تاريخ السليمانية وانحائها، ص ٢١١-٢١٣.

(٣١٨) الطرق الصوفية، عامر النجار، ص ١٠٧.

(٣١٩) سهرجاوهى پيشوو، ل ١١٠.

(٣٢٠) الفتح الرباني والفيض الرحمانى، ص ١٨٦.

(٣٢١) العقل الصوفي في الاسلام، د. علي شلق، ص ٥٣-٥٦.

(٣٢٢) ئەندايار عوسمان، چمكى له ژيانى شىخ عه بدول قادري كه يلانى، به كگرتوو، ژماره ٣٦، ١٩٩٥، ل ٥.

(٣٢٣) الشيخ عبدالقادر الكيلاني، يونس السامرائي، ص ٢٥.

٣٤٦) تنوير القلوب في معاملة علام الغيوب، ص ٥١١-٥١٤ / الحديقة الندية في الطريقة النقشبندية، ٨١.

٣٤٧) اللع، ص ٤٦١.

٣٤٨) الطريقة النقشبندية و اعلامها، ص ١٥-١٦.

٣٤٩) اللع، ص ٤٥٣ / اسطورة الحلاج، ص ٦٦-٦٧.

٣٥٠) الحديقة الندية في الطريقة النقشبندية، ص ١٦ / تنوير القلوب في معاملة علام الغيوب، ص ٥٠٥.

٣٥١) الحديقة الندية في الطريقة النقشبندية، ص ١٧ / تنوير القلوب في معاملة علام الغيوب، ص ٥٠٣.

٣٥٢) الحديقة الندية في الطريقة النقشبندية، ص ٧٦-٨٢ / السعادة الابدية فيما جاء به النقشبندية، ص ٩-٣٥.

٣٥٣) مهولانا خالیدی نه قشبه ندى كورى نه حمده دى كورى حوسينه و له تيردى جافى مكايه لبييه له ١١٩٣ك-١٧٧٩ز له قهرده داغ له داىك بووه، له ١٢٢٠ك-١٨٠٥ز به ريگه شام ده چيته حهج و له لاي شيخ مسته فای كوردى ئيجازى گيراونه وهى حه ديس و ته ريغه تى قادرى بيح دهه خشى، ئينجا ده چيته حهج و له وى پيى ده لئين: كهوا شىخى نهو له هيندستانه و به ره و سليتمانى ده گه ريته وه. مهولانا خولباي هيندستان ده كه ويته ميتشكيبه وه به ريگاي ئيراندا ده روايات تا ده گاته لاي شيخ عه بدوللاي ده له وهى وبه قه سيده به كه دريژ ستايشى ده كا، نه مه سه ره تا كه به تى:

كملت مسافة كعبة الامال حمداً لمن قدم بالاكمل

له وى نادابى نه قشبه ندى لي و هره ده گري و هه زو ده گاته قوناغى خو و شيخ عه بدوللا ئيجازى بيئج ته ريغه تى «نه قشبه ندى و قادرى و سوه ره و ردى و كوبره وى و چه شتى» ي ده داتن و له ئيرشاديش ئيزنى ده دا. ئينجا شيخ فه رمانى بيده كا كه بگه ريته وه سليتمانى و له ١٢٢٦ك - ١٨١١ز ديتته وه و ده ست به بلاو كردنه وهى ته ريغه ته كه ي ده كا. ئينجا له شارى ديمه شق گياني پاكي به خودا ده سپيرئ له ١٢٤٢ك-١٨٢٧ز و له سه ره ته پوئكه ي جياى قاسيون ده نيئرئ و ئيستاش خه لكى زياره تى ده كهن. تاريخ السليمانية وانحائها، ص ٢٢٥-٢٢٨ / كوڤرى زانبارى كورد، به رگى يه كه م، به شى يه كه م، ل ٦٩٧ / يادى مهردان، به شى يه كه م، ل ٧-٣٤ / الطريقة النقشبندية و اعلامها، ص ٧٩-٨٣.

٣٥٤) الحديقة الندية في الطريقة النقشبندية، ص ٧ / تنوير القلوب في معاملة علام الغيوب، ص ٥٢٢.

٣٥٥) ابو بكر خوانچه سپهر الدين، زندگى نامه عارف ربانى حضرت شيخ يوسف ملقب به شمس الدين برهانى، مركز نشر فرهنگ و ادبيات كردى، انتشارات صلاح الدين ايوبي، چاپ اول، ص ١٢٩.

٣٥٦) تاريخ السليمانية و انحائها، ص ٢١٩.

٣٥٧) زندگى نامه عارف ربانى شمس الدين برهانى، ص ١٢٩.

٣٥٨) ناوى (محمد معروف ابن مصطفى ابن محمد) ه و له گوندى نوڤئ له ١١٦٦ك = ١٧٥٢ز

له داىك بووه، لاي باوكى سه ره تا كانى خويندن فير بووه و لاي هه ندى زاناي مه زنى وه كو (ابن الحاج و بيتوشى) خويندوويه تى. له ته مه نى بيست ساليده ده ستى به ده رس و تنه وه و كتيب دانان كردووه. دواى دامه زراندى شارى سليتمانى له ١٢٠٠ك - ١٧٨٥ز شيخ مارف بوووته ماموستا و دوئين ده ر و پيش نوڤئى كه رى مزگه وتى گه وره، له ١٢٥٤ك - ١٨٣٨ز وه فاتى كردووه و هه ره له مزگه وتى گه وره نيئراره، له دواى خوئى ژماره به كه زور دانراوى به جى هيشتووه له بابته تى زانستى ئايينيه كان و زمانى عه ره بيده. محمد صابر مصطفى، النودهي وجهوده النحوية، رسالة ماجستير، جامعة صلاح الدين، ١٩٨٩، ص ١٢-٥٦.

٣٥٩) عباس العزاوي، مجلة المجمع العلمي الكردي، المجلد ١، القسم ١، ص ٧٠٣.

٣٦٠) الطريقة النقشبندية و اعلامها، ص ٨٨.

٣٦١) عه تا فايق قهرده داغى، رووناكبيرى ٣-٤، ل ١٦٣-١٦٤.

٣٦٢) عباس العزاوي، مجلة المجمع العلمي الكردي، ص ٧١٠-٧١٨.

٣٦٣) سه چاهى پيشوو، ل ٧١٩-٧٢١.

٣٦٤) رووناكبيرى ٣-٤، ل ١٦٣.

٣٦٥) الفتح الرباني والفيض الرحماني، عبدالقادر الكيلاني، ص ١١٠.

بهائی دووہ ۴۵۹

بہاوردی لہ نیوان مہوی و تہو شاعرانہی

کاریگریبان لہ سہری سہبووہ

گوتەبەك:

ئىمە بەپتوبىستى نازانين بچينه بنج و بنهوانى ئەدەبى بەراورد كارييه وه، چونكه ئەمە زانستىكى سەر بەخۆبە وچەندەها قوتابخانەى تايبەتى خۆى هەيه و هەر چەندە زانستهكەى تەمەنى هێندە دريژ نيبه بەلام زۆرى لەسەر نووسراوه و سنوورتىكى بەر فراوانى هەيه.

لېرەدا كەدەمانەوى مەحوى لەگەل چەند شاعىرىتىكى پيش سەردەمى خۆى بەراوردبەكەين، لىكۆلېنەوهكەمان هەر لە خۆرانييه و بنچينه يەكى زانستى ديارى هەيه كە برىتاييه لە بنەماى كارتىكردن و كارتىكران (التأثير والتأثر)، بىنگومان ئەم كارتىكردەش بەرىگای چەند هۆبەكى تايبەتى و گشتىبەوه ئەنجام دەدرى.

تەوهرى باسەكەش مەحوبىيه و ئەگەر بمانەوى بەرھەمەكەى لەگەل هى تردا بەراوردبەكەين، ئەوا لەلايه نە گشتىبەكەوه بۆى دەچين، چونكه ئەم لاينه بەزەقى لە شىعرە كاندا ديارە.

لەبارەى بەلگە گشتىبەكەوه لای هەموومان روونە كەوا مەحوى مەلايهكى لىھاتووى سەردەمى خۆى بووه و لەكانياوى رۆشنبرى ئىسلامەتى ئاوى نۆشكردووه و خۆى پىگەياندووه، كەوابوو ئەو زمانەى كەپىتى فىرىبووه زمانى عەرەبى بووه و بوو تە بەشىتىكى گرنج لە رۆشنبرى ئەو و كارتىكى زۆرى لە بۆچوونەكانى كەدووه، ئەم بارە هەر تايبەت نيبە بەمەحوى بەلكو سەرجەم شاعىرە كلاسيزمىيەكانمان وەكو ئەو بوون، بۆبە دەبينين شىعرەكانى مەحوى پىرن لەو شەو زاراوهى زمانى عەرەبى وزاراوهكانى زانستى كەلام و لۆجىك و (فقه) وزاراوه هەمە جۆرەكانى سۆفىگەرى ئىسلامى، بەم جۆرە لاينه ئايىنى رۆلى سەرەكى بىنبو.

خالىكى تىرش لەلايه نە گشتىبەكەدا بارى رامبارى نەتەوہيه، بىنگومان مىللەتى ژىر دەستەو دۆراو هەر تەنيا دۆرانەكەى لە جەنگدا نيبە، بەلكو لاينه

رۆشنبرىشى دەگرتتەوه، بەم پىبە كوردستانى گەورە كە زۆر لەمىژە لەژىر دەستى فارس و تورك و عەرەبە، زمان و ئەدەبى ئەو مىللەتەنە بەسەر زمان و ئەدەبى كوردیدا زال بووه و لەسەردەمىكدا وای لىھاتبوو خۆبەندەوارەكانمان لەبەر سەرزەنشت و شەرمەزارى بەزمانى مىللىيان نەدەنووسى و هەموو تواناى خۆيان لەزمانەكانى تردا خەرج كەردبوو.

بەنيسبەت (مەحوى) يەو دەبينين زمانى فارسى و عەرەبى زۆر كاريان تىبى كەدووه و جگە لەوہى كە گەلى وشەو زاراوهى ئەو دووزمانەى تىكەلى كوردى كەدووه، بەھەردوو زمانەكەش شىعرى هۆنبوہتەو بەتايبەتى شىعرە فارسىبەكانى لەئاستىكى بالادانە و لەبارەى زۆرى و چىرپانەوہ زۆر لەعەربىبەكە مەزن ترن، ئەمەش ئەوہ دەگەيەنى كە مەحوى كەم تا زۆرى شارەزای ئەدەبى هەردوو زمانە كە بووه بە چاكى تىبان گەيشتووه.

ئەو بەراوردەى ئىمە دەبەكەين متمانە دەكاتە سەر بەلگەى سەپىتراو كەوتەكانى مەحوى خۆبەتى و گوللە بە تارىكىبەوہ نانپىن. ئىستاش وا لە خواروہ يەكەبەكە ناوى ئەو شاعىرانە دىنپىن كە مەحوى ناوى هپناون ياخود ئامازەى بۆ كەدوون و بەقەد توانا لاينه لىكچوونەكانيان ديارى دەكەين، ئەم كارەش دوولقى لى دەبىتەوہ:

۱- مەحوى و شاعىرە فارسەكان كە برىتەن لەسەعدى و حافز ومەولانا جەلالودىنى رۆمى و شىخ مەحمودى شەبستەرى، هەروہا شىعرە فارسىبەكانى مەولانا خالىدى نەقشەندىشمان خستۆتە ئەم بەشەوہ چونكە فارسىن و بە بەرھەمىكى فارسىمان لەقەلەم داوہ.

۲- مەحوى و شاعىرە عەرەبەكان كە برىتەن لەھەللاج و ئىبن عەرەبى.

مه حوی و شاعیره فارسه گان

مه حوی و سه عدی شیرازی^(۱)

که لئیره دامه حوی له گهل سه عدیدا بهراورد ده کهین، هانا ده بهینه بهر دیوانه که ی مه حوی و له ویدا هه ولّ ده دهین به لگه یه کی باوهر پیکراومان به ده دست که وی بوّ ئەم کارتیکردنه، له ئەنجامی گه ران به دیوانه کهیدا توانرا له م لاپه رانه ی خواره وه دا چوار نیوه بهیت و به بیتیکی ته وای سه عدی شیرازی بدۆزینه وه که ئەم په یوه ندییه ده سه لمیتن:

له م بهیتیه ی خواره ودا نیوه ی دووه می بهیته که هی سه عدییه و مه حوی تییه لکیشی کردوه:

تۆمه لئ یه ک مهرته به، سه د مهرته به^(۲)

«دشمن دانا به از نادان دوست»^(۵)

ههروه ها له م بهیته ش نیوه ی دووه می بهیته که هی سه عدی شیرازییه:

بوّیه ده تنیمه په رده که ی چاوم^(۴)

«که بپوشم ز چشم اغیارت»^(۵).

به لّام له م چوارینه ی داهاتوودا بهیتی یه که م و چواره م هی سه عدی شیرازییه و دووه م و سییه م هی مه حوییه:

«برگ درختان سبز در نظر هوشیار»

از چمن فهم رمز بار گل ارد بیار

هرگل از ان یک کتیب بارو رقها بجیب^(۶)

«هرورقی دفتر یست معرفت کردگار»^(۷)

ههروه ها مه حوی پینج خشته کیه کی له سه ر بهیتیکی سه عدی نووسیوه و ئەمه ش ده قه که یه تی:

ای مبرا وجودت از همه رب

در کمال ظهور ذات توغیب

پاک کن بنده را ز نقص و زعیب^(۸)

«ای کریمی که از خزانه غیب»

«گبرو وترسا وظیفه خورداری»^(۹)

ئییستاش وا له خواره وه یه که یه که ئەو لیک چوونانه تۆمار ده کهین و ئاستی ئەو لیک چوونه له لایه نی روخسارو ناوهر و که وه ده رده خهین و به قه د هه لئویست له سه ری ده نووسین، ئەمه ش ده قی بهراورده که یه:

مه حوی ده لئیت:

ئازاری دام و هه رکه سه کردی له گردی خۆی

هیزم که شی جه هه ننمه (حمالة الخطب)^(۱۰)

سه عدی ده لئیت:

میان دوکس جنگ چۆن آتش است سخن چین بد بخت هیزم کش است^(۱۱)
لیره دا سه عدی شیرازی ئەوه روون ده کاته وه که قسه هینان و بردن له نیوان دوو که سدا ئاگر خوشکردنه، به لّام مه حوی سه ره رای ئەم و اتایه ئاگر خوشکه ره که به (حمالة الخطب) داده نی که ژنی ئەبوو له هه ب بوو و خوشکه ری ئاگری دۆزه خه و ده بی سزای خۆی وهریگری، و اتا:

مه حوی له لایه نی و اتاوه قولتر چووه، له لایه نی روخساریش هاوبه شی له نیوان (هیزم که ش، ئاگر) دا هه یه.

مه حوی ده لئیت:

ده پرسن: کیمیا؟ خزمه ت به مه رد ئەما به ئیخلاصی

وه گه ر ناکه م له (بویکر) ی نه بوو خدمه ت ئەبوو طالب^(۱۲)

سه عدی ده لئیت:

کیمیا گر به غصه مرده و به رنج ابله اندر خرابه یافته گنج^(۱۳)
شتی هاوبه ش له م دوو بهیته دا باسی کیمیا گه ره که له بهر ته معای خۆی هبج

به هیچ ناکا و ده که ویتته سهر ساجی عهلی ، چونکه کاره که ی به دل سوزی ناکا ، به لّام نه وندده هه یه مه حوی له جیهانی ماده بالآتر چوووه خزمه تی بیرو باوهر به کیمیا داده نی و خزمه ت له پیناوی خزمایه تیدا پووچه لّ ده کاته وه و وه کو سه عدی نیبه له گه لّ لایه نی مادیه که هه لّس و کهوت بکا .

مه حوی ده لّیت:

چاری ههر دهر دو غه می کرد نه مردن ، چیکا نه یتوانیوه بکا چاری غه م و دهر دی حه سه د^(۱۴)

سه عدی ده لّیت:

بیر تا برهی ای حسود ، کین رنج است که از مشقت ان جز بمرگ نتوان رست^(۱۵)

سه عدی و مه حوی هه ردوو کیان باسی مردنی حه سوود ده کن ، لای سه عدی مردن چاره ی حه سوودی ده کاو له کو لّی ده کاته وه ، که چی لای مه حوی حه سوودی هینده پیسه مردنیش چاره ی ناکا ، له باره ی روو خساره وه هاوبه شی له م وشانه دا بهر چاو ده که وی «مردن ، حه سوود ، دهر د» .

مه حوی ده لّیت:

کو تری دلّ ، چه نگو لّی بازی قه ضایه عنی موژه ی دی ، به زو لّفی چوو په نابا ، که وته نیو داوی به لّ^(۱۶)

سه عدی ده لّیت:

در سر کار تو کردم دل و دین با همه دانش مرغ زیرک بحقیقت منم امروز تودامی^(۱۷)

له م دوو به یتته ی مه حوی و سه عدیدا ده توانین دوو جو ره لّیکچوون ده ستنیشان بکه ین ، یه کیکیان له مه حویدا ، کو تری دلّی مه حوی وه کو بالنده یه که وه له هی سه عدیش ههر خو ی بالنده یه کی زیره که ، نه ویتریان کو تره که ی دلّی مه حوی له بهر بازی قه زاو قه دهر به نا چاری که وته ناو داوی زو لّفی یاره وه ، به هه مان شیوه له هی سه عدیدا هه رجه نده زیره که به لّام که وتو ته داوی یاره که یه وه ودلّ و دین و

ژیبری به قوربانی نه و کردووه ، به لّام مه حوی فریو خوار دوو بووه وای زانیوه زو لّفی یار پارتیزگاری ده کا ، که چی له جیاتی برژانگی نه م پیکا ویتتی . له لایه نی روخساره وه نه م وشانه هاوبه شن «بالنده ، داو ، دلّ» .

مه حوی ده لّیت:

به خششی دنیا مه خو ، یه عنی به نانیتکی جو خو مه خه ره بهر منه ت ، پیره ژنی نانه وا^(۱۸)

سه عدی ده لّیت:

لا جرم مرد عارف و کامل نهد برحیات دنیا دل^(۱۹)

مه حوی له گه لّ سه عدیدا ته نیا له باره ی مشووری خوار دنی ژیانی جیهانه وه لّیکچوونی هه یه ، به لّام مه حوی له مه زیاتر هه نگاوی هه لّیناوه و به خششی جیهانی به نانیتکی جو داناوه که چه ند بی نرخه و جیهانیشی به پیره ژنیتکی نانه وا داناوه که مخابنه مرؤقی دانا خو ی بخاته بهر منه تی بو شه پویه یه کی جو .

مه حوی ده لّیت:

کییه ده لّی بی نه وا که س نیبه مه حوی نه بی بیت و له بن ههر مووی دا بییی صه د نه وا^(۲۰)

سه عدی ده لّیت:

صد نعره همی آیدم ازهر بن موئی خود در دل سنگین تونگرفت سرموئی^(۲۱)

مه حوی له م به یتته دا دوو لایه نی هاوبه شی له گه لّ سه عدی هه یه ، لایه نه کانیش بریتین له ده نگ و زمان ، موو بووه ته زمان و له ههر مووی ده نگ دهر ده چی ، به لّام لایه نیکی تریشی به دی ده کری که لای سه عدی دلّی یاره که ی زور ره قه و نه وه موو زمانه کاریان تیی نه کردووه ، که چی مه حوی ده پرس و ده لّی: کی ده لّی عیشق کاری له مه حوی نه کردووه ؟ دلّی مه حوی به پیچه وانه ی دلّ لای سه عدی زور ناسکه و عیشق جو شی پیتی سه ندووه و له بن ههر موویکی له شیوه گویت له ئاوازی عیشق ده بی ، و اتا: نه و دلّی مه حوی باسی ده کا ره ق و

سدهنگین نیبیه، وشه هاوبه شه کانیس ئەمانەن «بن مووی، دەنگ».

مه حوی ده لیت:

- ۱- که تو غایب له بهر چاوم ده بی، چم بی له تو غایب قیامت حاضری بهر چاومه، خۆم له خو غایب (۲۲)
- ۲- شو کور تو له فیکرم ناچی، ئەگەر چی من له فکرت چووم له من غایب نه بی تو، به سمه، با من به له تو غایب (۲۳)
- ۳- ده پرسى: بوچی من دهرکه وتم و، دل بو له تو غایب که وهختی روژ هه لات، ئەلبهت ده بی شه ونم له خو غایب (۲۴)

سه عدی ده لیت:

چون تو حاضر میشوی من غایب از خود میشوم بسکه حیران می بماند و هم در سیمای تو (۲۵)

سێ بهیته که ی مه حوی له گه له بهیته که ی سه عدی له وه دا هاوبه شن که وا هه که یار ناماده ده بی، دلدار له هوشی خو ده چی، له بهیتی یه که می مه حویدا ناسکیه که ی له وه دایه که یار لیتی ون ده بی و تارمایی هه لسانه که ی له بهر چاوی ده میتی و ئەمەش جوړه ورده کاربیه که که له بهیته که ی سه عدیدا نیبیه، له بهیتی سییه میشدا مه حوی زیاتر لیتی قوول ده بیتته وه و خو به شه ونم دادهنی و یاریش به روژ، بیگومان که روژ هه لیتی شه ونم له ناو ده چی و ده بیتته هه لم و له بهر چا و گووم ده بی، ئەمەش زیاتر وینه هونه ربیه که ی ئارایشت داوه.

مه حوی ده لیت:

گه له تو دنیا بهری بو، قهوم و خویشت لی بهرین گه بهراتی بو، هه موو عالم بوو باب و برات (۲۶)

سه عدی ده لیت:

نبینی که پیش خداوند جاه ستایش کنان سر بر نهند وگر روز گارش در آرد زپای همه عالمش پای بر سر نهند (۲۷)

خالی لیکچونه که له وه دایه که زۆریه ی خه لک پاره په رستن و ریزی پولدار

ده گرن و ته رازووی پله و پایه ی لای ئەوان هه ر سامانداربیه و ئەگه ر روژت نه بوو خزم و کهس لیت دوورده که ونه وه. وشه هاوبه شه کان ئەمانەن «روژگار، خه لک، بهری بوون».

مه حوی ده لیت:

(الحذر) له م چه رخی که چبازه، به روو چه رخان دنیکی چه نده سولتان و شه ی کردو ده کا بی ده ست و مات (۲۸)

سه عدی ده لیت:

مکن تکیه برملک دنیا و پشت که بسیار کس چون تو پرور دوکشت (۲۹)

مه حوی و سه عدی له م خاله دا یه ک ده گرنه وه که نابی مرؤف پشت به جیهانی فانی بهستی، چونکه مان بو کهس نیبیه، جیا وازی مه حوی له گه له سه عدی له وه دایه که مه حوی روونی کردۆته وه که چه رخ و زه مانه له م کاره ی به رده و امه و وازی لی ناهیتی، وشه ی هاوبه ش ئەمانەن «جیهان، کوشتن، کهس، پشت پیدان».

مه حوی ده لیت:

- ۱- دیاره خو په روانه هه ر سووتانه ئەصلی مودده عای بو به نیمه ش عاشقین، ئە ی شه خصی تاته ش خو به خووت (۳۰)
- ۲- په روانه یه ک به بلبللی وا وت که (بوالفضول) سووتانه ئیشی ئەهلی مه حبه بهت، نه هوو له هوول (۳۱)
- ۳- له ئە حبابی قه دیی به زمی ئولفهت ماوه تن دوو تن یه کتی په روانه هه م دهرده، یه کتی بولبول که هه م فدرده (۳۲)
- ۴- زوبانی حالی په روانه، له وهختی سووتنا ده یوت که سی واریشه وه ک من بی، له عیشقا خو بسووتینی (۳۳)

سه عدی ده لیت:

ای مرغ سحر عشق ز پروانه بیاموز
کان سوخته راجان شدو آواز نیامد^(۳۴)

لههر چواربه‌بته‌کهی مه‌حوی و به‌بته‌کهی سه‌عدی سووتانی په‌روانه
هاوبه‌شهو ده‌بی عاشقی راسته‌قینه وه‌کو په‌روانه خوی بسووتینی، به‌لام به‌یتی
دووه‌می مه‌حوی جگه له‌سووتانه‌که له‌بیده‌نگی سووتانه که‌ش له‌گه‌ل به‌بته‌کهی
سه‌عدیدا یه‌ک ده‌گریته‌وه له «نه‌هو له هوول» و «اواز نیامد». وشه‌ی هاوبه‌ش
ئه‌مانه‌ن «په‌روانه، سووتان، بیده‌نگی، عیشق».

مه‌حوی ده‌لایت:

۱- ریی دا له‌قاپیا بمرم، پی‌شی سهر سهرم
نا، وا گه‌دا ده‌بی به‌خودا وه‌ندی ته‌خت و تاج^(۳۵)

۲- له‌کویا موده‌عی دیی، به‌نیسته‌زا وتی: شاهم!
گه‌دای ئه‌م کویه‌ بم، شاهه‌نشه‌هیتکم صه‌د له‌شا زیاتر^(۳۶)

سه‌عدی ده‌لایت:

بنده ام گو تاج خواهی بر سرم نه‌یا تبر
هر چه پیش عاشقان اید ز معشوقان نکوست^(۳۷)

به‌یتی یه‌که‌می مه‌حوی له‌گه‌ل به‌بته‌کهی سه‌عدی له‌پینج لایه‌ندا پیک ده‌چی،
له‌دووباره‌کردنه‌وه‌ی وشه‌ی «یار، سهر، ته‌خت و تاج، گه‌دا، مردن» دا، بویه
ده‌توانین بل‌یین ئه‌م دوو به‌بته‌ زور به‌یه‌کتری ده‌چن، ههر چه‌نده به‌یتی دووه‌می
مه‌حوی هیتنده‌ی یه‌که‌م به‌هی سه‌عدی ناچی، به‌لام هیتشتا له‌م لایه‌نانه‌دا له‌گه‌لی
هاوبه‌شه، له‌وشه‌ی گه‌دا، له‌وشه‌ی (پاشا) که‌به‌رامبه‌ر (ته‌خت و تاج) ه
له‌به‌بته‌کهی سه‌عدی هه‌روه‌ها وشه‌ی (له‌کویا) هیتامیه بویار، که‌وا بوو له‌س
لاوه له‌گه‌ل به‌بته‌کهی سه‌عدی، ده‌گونجی، له‌لایه‌نی ناوه‌رؤکیشه‌وه هه‌ردوولایان
له‌وه یه‌ک ده‌گرنه‌وه که‌وا به‌ر فه‌رمانی یارن و هه‌رچی له‌لایه‌ن یاره‌وه بی، ده‌بی
عاشق پی‌ی قایل بیت.

مه‌حوی ده‌لایت:

تا له‌مالی ده‌رنه‌کردوی ئه‌م شه‌وی صه‌د شوو که‌ره
«مه‌حوی» نازانه بده تو‌سی به‌سی دنیا طه‌ لاق^(۳۸)

سه‌عدی ده‌لایت:

نه لایق بود عیش بادلبری که هر بامدادش بود شوهری^(۳۹)
هه‌ردوویکیان له‌دووخال‌دا یه‌ک ده‌گرنه‌وه، له‌مه‌سه‌له‌ی شووکردنی زه‌مانه‌و
وازه‌یتان لیتی، به‌لام سه‌عدی زیاتر هه‌نگای ناوه و ده‌لی: مرؤقی نازا ناتوانی
له‌گه‌ل ئه‌م زه‌مانه درؤزنه ژیان به‌ریتته سهر، به‌رامبه‌ر ئه‌مه‌ش مه‌حوی ده‌لی: هه‌تا
له‌م ژبانه بی به‌شی نه‌کردوی ته‌لاقی بده‌و به‌ره‌لالی که.

مه‌حوی ده‌لایت:

له‌پن که‌وتووم و نه‌فسم بۆ هه‌وا ده‌شنی وه‌کو مندال
له‌به‌ر پی‌ری سهرم خوی ناگریت و تازه پی‌ی ده‌گرم^(۴۰)

سه‌عدی ده‌لایت:

برف پی‌ری می نشیند بر سرم همچنان طبعم جوانی می کند^(۴۱)
لی‌کچوون له‌م دووبه‌بته‌دا له‌وه‌دایه که‌هه‌ردوویان له‌قوناعی پی‌رین، به‌لام
هه‌لس و که‌وتیان وه‌کو گه‌نجی یا خود مندالی خوی ده‌نویتی، واتا: سروشتی
مندالییان ماوه‌و هیتشتا چاویان له‌ژبانه، به‌لام هه‌ق ئه‌وه‌یه مافی مه‌حوی بده‌ین
و بل‌یین که‌وا ئه‌و له‌کیشانی وینه هونه‌ریبه‌که‌دا سهرکه‌وتووتره، مه‌حوی جو‌ره
هاوکیشه‌یه‌کی هیتاوه‌ته ئاراه له‌نیوان سه‌رده‌می مندالی و پی‌ری، له‌مندالیدا
که‌مندال پی‌ی ده‌گری له‌به‌ر بی هیتی به‌لادا دی و ده‌که‌وی و سهری ده‌له‌قی، که‌چی
نیستتا له‌به‌ر پی‌ریبه‌ که‌ی به‌هه‌مان شیوه ماوه‌ته‌وه، له‌به‌ر ئه‌وه‌ی چونکه‌ به‌م
پی‌ریبه‌ نه‌فسی بۆ هه‌وا ده‌چی وه‌کو مندال. وشه‌ هاوبه‌شه‌کان ئه‌مانه‌ن «پی‌ری،
مندالی، سهر».

مه‌حوی ده‌لایت:

لهکن پشکو وتنی غونچهی دهمی، وهک گول سهراسهر گویم
گولتی رۆخساری دهرخا، نیرگز ئاسا، سهربهسهر چاوم (٤٢)

سهعدی دهلیت:

همه چشمم تا بیرون ائی همه گوشیم تا چه فرمائی (٤٣)

لیرهدا مهحوی و سهعدی له دوو لایهندا وهکو یهکن، ئهوبیش بوونی ههموو
لهشیانه به گوئی و چاو بۆ بیستنی گوتهی یارو بۆ بینینی لهش و لاری
نهمیلهی، بهلام دهبۆ ئهوهش بلین که مهحوی زۆر بهژیرانه بۆ وینه هونهریبهکه
چوووه و دهلی: ئهوکاته ههموو لهشم دهبیته گوئی ههرکه دهمی وهکو خونچه
بچووکی لیک دهترازی و قسه دهکا، قسه کانی هینده شیرین و خوش و نرم و
لهسهر خۆبه ئهگر ههموو لهشی نهکاته گوئی نای بیستی، که دهم و چاویشی
دهر دهخا ههموو لهشی دهبیته چاوو وهکو نیرگز مهست دهبۆ و بهدیداریهوه
دوهوستی.

مهحوی دهلیت:

قصیکی پر له تهئشیری بهفرزندی دهوت پیری

عهزبم تازه گهوی تو، ئهمن باری سهفه بهسته (٤٤)

سهعدی دهلیت:

خجل انکس کهرفت و کار نساخت کوس رحلت زند و بار نساخت (٤٥)

لایهنی لیکچوونی لهوهدایه که ههردووکیان باسی تیگهیشتن لهکاروباری
جیهان و چۆنیهتی ئامادهبوون بۆ جیهانی دوا مایی دهکن، بهلام شتیک ههیه
لیرهدا، لای سهعدی کهسهکه شهرمهزارهو کاری خۆی بهچاکی نهزانیوه
وتویشووی رۆژی دوا مایی پۆ نییه، بهلام لای مهحوی پیریکی زانا ئامۆژگاری
کورهکهی دهکا کهوهکو خۆی لهجیهان بگات، کهوا بوو بۆ چونهکهی مهحوی
سهرکهوتوتره.

مهحوی دهلیت:

١- بهخۆ کوشتن نهجاتی خۆیده «مهحوی» وهکو فههاد
له زۆری قههرهمانی عیشق، ئهفهنم، ههر ئهجهل بهسته (٤٦)

٢- بهنۆشی جانی وهردهگرم، پیالهی زههری ههر نیشی
بهدهردی دل بچم گهر بۆ لهجهوری تو دلیم بیشی (٤٧)

سهعدی دهلیت:

زهر نزدیک خردمندان اگر چه قاتلست

چون زدست دوست میگیری شفای عاجلست (٤٨)

گرم تو زهر دهی چون عسل بیا شامم
بشرط آنکه بدست رقیب نسپاری (٤٩)

لهم دوو بهیتهی مهحوی و دووهکهی سهعدیدا چهند شتی دووباره دهبنهوه و
له تهوهریکدا خول دهخۆنهوه، شتهکانیش: مردنه له پیناو عیشق، کوشتنه
بهدهستی یار، نۆش کردنی ژههره بهدهستی یار، به شیرین زانیینی ئهه ژههرهیه
چونکه بهدهستی یاره. بهلام له بهیتی یهکهمی مهحویدا تۆزی مهسهلهکه دهگۆری
و مهحوی دهیهوی به دهستی خۆی خۆی به کوشتن بدا له پیناوی یار، چونکه
سههرنجام ههر مردنه چ بهدهستی یار بۆ یا بهدهستی خۆی. لهوانهیه مهحوی
دووتر بۆ مهسهلهکه رۆیشتی و نهیهوی ئازاری یار بدا به کوشتنی، بۆیه ئهه
کارهی به خۆی سپاردوه.

مهحوی دهلیت:

دهخلیت بم کوری ئهمرۆ به، فهردا وا دهکهه هیچه

چ فهردا هاتیا نهکراوه کاریک و بووه دوینی (٥٠)

سهعدی دهلیت:

آنشب که تو در کنار مائی روزست و آنروز که با تومیرود نوروزست

دی رفت و بانتظار فردا منشین دریاپ که حاصل حیات امروزست (٥١)

پهیهندی بهیتهکهی مهحوی لهگهڵ چوارینهکهی سهعدی لهوه دایه که
ههردوویمان داوای ئهوه دهکن که کۆری ئهمرۆ بن و کاری خۆیان بهکسهه جی

به چي بگهن و نه يخنه به يانيه وه، چونکه نه گهر کار له کاتي خوئی نه کرا ئيتر پياو له سهري سارد ده بی، له بهر نه وهی ژيان سي روزه: دويینی رويشت و ناگه رپيته وه، نه مړه فرسه ته و کاتي کار کرده و نابي ههل له دست بدریت، سبهی له باوهشی غهیب دايه و نازانی دهیگه يینی يان نا. وشه هاوبه شه کان نه مانه ن(نه مړه، دويینی، سبه يینی).

مه حوی ده لیت:

ياره ب قبولی که ی له کم، نه م خدمه ته که مه له م دهره مووره لاقه کولی زوره نه مره غان (۵۲)

سه عدی ده لیت:

برد هرکسی بار در خورد زور گرانست پای ملخ پیش مور (۵۳)

ليکچوون له م دووبه يته دا، خو به کم زانين و بی توانایی نواننده به رامبه ر دهسه لاتی خواو کرده وهی به نده به قه د توانای خوئی ده بیته. که واته نه گهر به نده يه کی بی هیزی وه کو میروو له دیار يه که ی لاقه کولله يه ک بی به نیسبه ت نه وه وه زورو گرانه، نه مهش نامازيه به یئایه تی «لايکلف الله نفساً الا وسعها» (۵۴).

مه حوی ده لیت:

ده بی ههر موو زوبانی، ههر زوبانی داستانی بی بکه م نه ختی به یانی نا که سیی خو، به و زوبانانه (۵۵)

سه عدی ده لیت:

۱- گر بهر موئی زبانی باشدت

شکریک نعمت بگوئی از هزار (۵۶)

۲- ای که هر سر موئیت زبانی گردد

شکریک نعمت از انعام خدائی نکنی. (۵۷)

له م به يته ی مه حوی و دوو به يته که ی سه عدی ده بیین له دوو لایه ندا يه ک ده گرنه وه، له لای بی له باره ی بوونی هه موو مووی به زمان، له لایه که ی تر سوپاسکردنی خوا به م زمانه له لایه ن سه عدی وه، ههرچه نده مه حوی له به شی

دووه می به يته که دا به ئاشکرا باسی سوپاسکردنی نه کردووه به زمان، به لام نامازه بو نه وه ده کا که ده بی به و زمانانه سه رزنشتی نه فسی خوئی بکا، نه مهش به لای ئیمه وه مه حوی زیاتر به ناخی خویدا چووه و وه کو سو فییه سه رزنشت کاره کانی خوراسان (الملامتیه) نایه وی کرده وهی چاکی خوئی وه درخواو سه رزنشتی خوئی ده کات و نه مه نامازه يه بو نه م ئایه ته «وقلیل من عبادي الشکور» (۵۸)، وشه هاوبه شه کان له م به يتانه نه مانه ن(زمان، موو، سوپاسکردنی خوا).

مه حوی ده لیت:

۱- من وه صلی نه و به رابه ر جه ننه ت ده گرم و نه و

دوزه خ به ئاهی سینه یی من رووبه پروو ده کا (۵۹)

۲- گهر ئاگری مه حبه تی شک به م له دوزه خا

نه و دوزه خه به هه شتمه، جه ننه ت ده کم حه رام (۶۰)

۳- دووری له و ئاگری که به جه ننه ت ده کا جه حیم

روخی له قوربیا يه به دوزه خ ده کا جینان (۶۱)

سه عدی ده لیت:

اجه لتم بان نار جحیم مع ذکر الحبيب روض نعیم (۶۲)

نه م سی به يته ی مه حوی زور له به يته که ی سه عدی ده چی و چهند وشه يه ک له به يته کاندای دووباره ده بنه وه وه کو(ئاگر، دوزه خ، به هه شت، خو شه ویشته)، به لام شتی هه يه لیته ده سه عدی ته نیا لای وایه ناو هیئانی یار له دوزه خدا بزی ده بیته به هه شت، که چی مه حوی له م زیاتر په لی هاویشته وه ده لیت: گهر ئاگری خو شه ویستی یار له دوزه خ شک به ری، نه م دوزه خه ده بیته به هه شت و ههر له وی ده مینیتته وه و به هه شتی ناوی. واتا: ئاواتی سه عدی به هه شته، به لام هی مه حوی گری خو شه ویستییه، دوور نییه مه حوی لیته ده کار یگه ری خو شه ویستییه خوییه که ی «رابعة العدویة» ی له سهر بیت که جیگای خو شه ویستی که سی تری تیدا نه مابوو جگه له خوا.

مه حوی و حافزی شیرازی (۶۳)

مه حوی یه کیکه له و شاعیره کلاسیزمییه کوردانه ی که به شیعره کانی حافزی شیرازی کاریگه ر بووه و نهیتوانیوه خوی له غه زهل و قه سیده کانی دووره په رتیز بگری، بویه له دیوانه کهیدا له پینج شوین هانای بردوته بهر حافزو هه ر یه که نیوه بهیتیکی له گهل غه زله کانی خویدا تیهه لکیش کردوه، ئیستاش وا یه که یه که تو ماریان ده کهین:

له م بهیتیه ی خواره وده دا نیوه بهیتیه دووه می له حافز وهرگیراوه:

ده زانی روزه ئه و، من شه و، که چی پیشم ده لئی «مه حوی» (۶۴)

«حضوره گرهمی خوا هی مشو» حافظ» از او غایب» (۶۵)

له م دوو بهیتیه ی خواره وده دا به شی یه که می ههردوو بهیتیه کان هی حافزی شیرازین:

«جگر ز زخم تو معمور و دل زغم شاد است» (۶۶)

ئه مه نده بابته تی عهیشی نه داوه بو شاده ست (۶۷)

له سیننه جوششی نالینه، چاوه پر ئه سرین (۶۸)

«زین جور تو اقلیم درد آباد است» (۶۹)

ههروه ها مه حوی له م بهیتیه دا نیوه بهیتیه دووه می هی حافزه:

بلئی به ئه هلی حه سه د «مه حویا» وه کو «حافظ» (۷۰)

قبول خاطر لطف سخن خدا دا داست (۷۱)

له م بهیتیه ی خواره وده شدا نیوه بهیتیه دووه م له حافزی شیرازی وهرگیراوه و بهیتیه که ی پی به هبیز کراوه:

ئه و شه رانی من ئومیدی ئاشتیم (۷۲)

«پر غلط بود آنچه ما پندا شتیم» (۷۳)

دوای ئه وه ی به نمونه وه سه لماندرا که وا مه حوی کاریگه ری حافزی شیرازی به سه ره وه یه، ئیستاش له خواره وه ئه و بهیتانه ی که لیکچوونیان له گهل بهیتیه کانی حافزدا هه یه تو ماریان ده کهین و لایه نه لیکچوونه کان ده ست نیشان ده کهین.

لیره دا شتیک هه یه ده مانه وی ئاماژه ی بو بکهین، مه رج نییه ئه و بهیتانه ی مه حوی که به بهیتیه کانی سه عدی یان حافز ده چن، مه حوی یه کسه ر له وانی وهرگرتیب، له وانه یه وه ری گرتیب و له وانه شه هه ر (توارد الخواطر) بیت، چونکه ئه م شاعیره کوئانه سه رچاوه ی زانیارییان لیک نزیکه و ئه و بابته شیعریانه ی له سه ریان نووسیوه له یه ک نزیکن و به گشتی زۆربه یان بیروباوه ری ئیسلامه تی له به ره مه کانیاندا رهنگی داوه ته وه.

مه حوی ده لیت:

وه ره ده ستی به خوونم که نیگارین خوینی من حه لالت بی نیگارا (۷۴)

حافظ ده لیت:

گر ان شیرین پسر خونم بریزد دلاچون شیر ما درکن حالش (۷۵)

بهیتیه که ی مه حوی به گشتی له بهیتیه که ی حافز ده چی و له چه ندشتیکدا له گهل هاوبه شه «یار، خوین، حه لال، کوشتن»، ههردووکیان به جارئ ته سلیمی یار بوونه و خوینی خوین حه لالی خو شه ویست کردوه ئه گه ر بیه وی خوینیان برپتزی.

مه حوی ده لیت:

یار از وفا گذشت براین کشته ء جفا

(بیت الحزن) شد از قدمش روضه الصفا (۷۶)

حافز ده لیت:

یوسف گم گشته باز آید بکنعان غم مخور

کلبه ء احزان شود روزی گلستان غم مخور (۷۷)

له نیوان ههردوو بهیتیه که دا په یوه ندیه کی به تین هه یه و اتا کانیان یه ک ده گرتیه وه و ئه م وشانه هاوبه شن «گه رانه وه ی یار، بیت الحزن، گولزار»، له ههردووکیان به هوی گه رانه وه ی خو شه ویست خانه ی خه م و په ژاره بووه ته گولزارو شوینی رابواردن.

مهحوی دهلیت:

۱- که هه‌لگیرسا له نووری باده شه‌معى حوسنى جانانه نه‌چیتته سهر طه‌ریقه‌ی حه‌زرتی په‌روانه، دل چیکا؟! (۷۸)

۲- دیاره خو په‌روانه ههر سووتانه ئەصلی مووده‌عای بۆیه ئیمه‌ش عاشقین، ئەى شه‌خصی ئاته‌ش خو به‌خووت (۷۹)

۳- ئوصولی دینی عیشقه سووتن و به‌س په‌ری په‌روانه‌مه (جمع الجوامع) (۸۰)

۴- سووتانی به‌بێ ده‌نگیبه ئادابی مه‌حه‌به‌ت وه‌ک بولبول ئەم ئەفغانه به‌په‌روانه حه‌رامه (۸۱)

۵- سه‌کینه‌ی مه‌رته‌به‌ی سووتانیبه ئاته‌ش په‌رستی عیشق ئە‌گه‌ر صاحیب ئیراده‌ت بێ عه‌جبه پیریکه په‌روانه (۸۲)

حافظ دهلیت:

۱- سوز دل بین که‌ز بس آتش اشکم دل شمع دوش برمن ز سر مهر چو پروانه بسوخت (۸۳)

۲- به‌وا داری آن شمع پروانه ز شوق تا نسوزی نشوی از خطر عشق خلاص (۸۴)

به‌گشتی واتای ههر پینج به‌یته‌که‌ی مه‌حوی له‌گه‌ل دوو به‌یته‌که‌ی حافظ له‌یه‌کتربیبه‌وه نزیکن و باسی عیشقی په‌روانه ده‌کن که‌چۆن به‌ره‌و گری مۆم ده‌رواو له‌پیناو رووناکیدا خو‌ی ده‌سووتینی، ئینجا هه‌ردووکیان ده‌یان‌ه‌و‌ی چاو له‌په‌روانه بکه‌ن و خو‌یان به‌گری خو‌شه‌و‌یستیبه‌وه بسووتین، چه‌ند وشه‌یه‌کی لیک چووش هه‌یه له‌ناو به‌یته‌کاندا، وه‌کو: «سووتان، په‌روانه، عیشق، شمع».

مهحوی دهلیت:

۱- دنیا به‌حیله مه‌یلی به‌ئه‌بنای گه‌ر بیی ئەم (دا په‌ریزه‌باره) به‌فرزندی شوو ده‌کا (۸۵)

۲- له‌عیشوه‌ی پر فەنی دنیا مه‌به‌ ئەیمه‌ن (۸۶) که‌ وه‌ک نو‌شی

به‌ته‌فه‌ری مه‌ی به‌صه‌د دانا قه‌را به‌ی زه‌ه‌ری نو‌شیوه (۸۷)

۳- له‌مه‌کری ئەم عه‌جووه و سحری دپوی نه‌فس ئەمن «مه‌حوی»

په‌نا ده‌گرم به‌ذاتی ئەقه‌ده‌سی بیچوونی نادیه (۸۸)

حافظ دهلیت:

از ره‌مرو بعشوه دنیا که این عجز مکاره می نشیند و محتاله می‌رود (۸۹)
له‌هه‌رسێ به‌یته‌که‌ی مه‌حوی و به‌یته‌که‌ی حافظ به‌گشتی داوای دوور که‌وتنه‌وه له‌بریق و باقی جیهانی فانی ده‌کن، چونکه جیهان وه‌کو پیریتزیکى فیلباز وابه‌و زۆر که‌سانی له‌خسته‌ برده‌وه هه‌ر شه‌و‌ی له‌با‌وه‌شی به‌کیکدا ئۆقره‌ی گرتوه‌و وه‌فای بۆ که‌س نه‌بووه‌و نابێ، هه‌روه‌ها له‌م وشانه‌دا ها‌وبه‌شن «عیشوه، دنیا، عه‌جووز، حیله».

مهحوی دهلیت:

۱- دای ئیزنی هه‌رچی دیده غه‌زاله له‌گه‌ردی ریی

بیچاره کل فرۆشه ره‌واجی کلی شکا (۹۰)

۲- صه‌با کو حلی غوباری ریی که‌سیتی پینیه دئ «مه‌حوی»

به‌بێ حیکمه‌ت نیبه ده‌فری له‌ئیتوارتیه گه‌ر چاوم (۹۱)

۳- صه‌با کردویه وه‌عدی گه‌ردی کو‌یی، مه‌گری ئەى دیده

به‌ئومیدم جه‌واهیر سورمه بۆ نووری به‌صه‌ر له‌نو‌ی (۹۲)

حافظ دهلیت:

چو کحل بینش ما خاک آستان شماست

کجارویم بفرما ازین جناب کجا (۹۳)

هه‌ر سێ به‌یته‌که‌ی مه‌حوی له‌گه‌ل به‌یته‌که‌ی حافظ له‌خالی یه‌ک ده‌گرته‌وه که‌بریتیبه‌ له‌وه‌ی خاکی به‌ر ده‌رگانه‌ی یار له‌جیاتى کلی چاو به‌کار دئ بۆ دلدار وکلش بئ ره‌واج بووه له‌به‌ر ئەو کله سروشتیبه، وشه‌ی ها‌وبه‌شیش ئەمانه‌ن «کل، گه‌رد، رئ»

مهحوی دهلیت:

من وهصلی ئەو بهرابەری جهننت دهگرم و ، ئەو
دۆزەخ به ئاهی سینهیی من روو بهروو دهکا (۹۴)

حافز دهلیت:

گدای کوی تو از بهشت خلد مستغنیست
اسیر عشق تو از هردو عالم آزادست (۹۵)

مهحوی و حافز بهیهک گه یشتنی یاریان لایبشته له بههشت، چونکه
مه بهست له بههشتیش بینینی یاره له ویتدا.

مهحوی دهلیت:

۱- تا نه بووری تو له سهەر، ری ناخهیه مهیدانی عیشق

سهەر له پیشی پی ده بی لهم ریگه دانینی (اولاً) (۹۶)

۲- بوومه خاکی سهیری ریی پییه کی تاپیما نا

وتی: صد دهغه بخۆ ئەوی هه ریکه ی بی مانا (۹۷)

۳- وتم: نیازمه بهر پیتی خه م سهرم ، فهرمووی

به نازو عیشوه، بوگه دا که نادا دهست (۹۸)

۴- ریی دا له قاپیا بمرم، پیشی سهر سهرم

نا، و اگه دا ده بی به خوداوهندی تهخت و تاج (۹۹)

حافز دهلیت:

۱- از آن زمان که برین آستان نهادم روی

فراز مسند خورشید تکیه گاه منست (۱۰۰)

۲- کمینه شرط وفا ترک سر بو د «حافظ»

برو اگر زتو این کار بر نمیاید (۱۰۱)

ههەر چوار بهیته که ی مهحوی و دوو بهیته که ی حافز له وهدا یه کن، ئەگه ر دلدار
سهیری خۆی له بهر پیی یار دابنیت ئەوا گه وره ترین پله و پایه یه و به دهست هه موو
که سهی نا که وی، وشه ی لیکچوو له نیواندا ئەمانه ن «به ر ده رگا، روو، پاشایی» .

مهحوی دهلیت:

بی حیسابه گه ر گونا ه، باکم چیه!

حه ضره تی ئەو شافیعه روژی حیساب (۱۰۲)

حافز دهلیت:

چون احمدم شفیع بود روزی رستخیز

گو این تن بلاکش من پر گناه باش (۱۰۳)

هه ر دوو کیان له باره ی شه فاعه تی پیغه مبه ره وه ده وین که له روژی خۆی
به هانا یان دی هه ر چه ند گونا هیان کرد بی، وشه ی لیکچوو له نیوانیان
ئهمانه ن «پیغه مبه ر ، روژی دوایی، شه فاعه ت، گونا هی زۆر» .

مهحوی دهلیت:

ده زانی روژه ئەو، من شهو، که چی پیشم ده لی «مهحوی»

«حضور ی گره می خواهی مشو (حافظ) از او غایب» (۱۰۴)

حافز دهلیت:

حضور ی گره می خواهی از و غایب مشو (حافظ)

متی ما تلق من تهوی، دع الدنيا واهملها (۱۰۵)

هه ر چه ند مهحوی نیوه ی دووه می بهیته که ی به ته و او ی له حافز وه رگرتووه و
ته نیا له جیاتی (ازو غایب مشو حافظ) کردووه پییه (مشو حافظ ازو غایب) و
واته که ی گوژیانی به سه ردا نه هاتووه، به لام ورده کاریه کی تری کردووه که وا شه و
و روژ به یه که وه نابن که چی یار پیی ده لی: ئەگه ر ده ته وی هه میسه لای یار بی
ئهو نابی خۆتی لی ون بکه ییت ، به م پییه له هه ر دوو بهیته که دا داوای ئاماده بوون
کراوه له خزمه تی یار به هه ر نرخ بی.

مهحوی دهلیت:

عنهیری ساراوتم زولفی، نه باتی میصری لیتو

زولفی ئالوزا ، وتی لیتوی که ناوی من نه بات (۱۰۶)

حافز دهلیت:

دهان شهد تو داده رواج آب خضر

لب چو قند تو برد از نبات مصر رواج (۱۰۷)

لایه‌نی لیکچون ته‌نیا دوباره کرده‌وی نه‌باتی میسرده و بزیه هاویه‌شپیه که

له و اتاو روخساردا کزه.

مه‌حوی ده‌لئیت:

بَلّی به‌ئه‌هلی حه‌سه‌د «مه‌حویا» وه‌کو «حافظ»

(قبول خاطر و لطف خدادا دست) (۱۰۸)

حافظ ده‌لئیت:

حسد چه میبری ای سست نظم بر حافظ

(قبول خاطر و لطف سخن خدادا دست) (۱۰۹)

هردوو به‌یته‌کان په‌یوه‌ندییه‌کی به‌تینیان له‌گه‌لّ به‌کتری هه‌یه‌و به‌حه‌سووده‌کان

راده‌گه‌یه‌نن که‌وا گوته ره‌وانی و به‌هیزی ره‌وانبیتژی هه‌ردووکیان به‌هره‌یه‌کی

خوابیه، به‌کورتی به‌یته‌که‌ی مه‌حوی بریتیه له‌دوو‌باره کرده‌وی به‌یته‌که‌ی حافظ،

له‌رووی روخساریش به‌هه‌مان شپوه.

مه‌حوی ده‌لئیت:

خه‌رامی ناز نه‌گه‌ر هینایه له‌نجه سه‌روی مه‌وزوونت

وه‌کو له‌یلا، له‌سه‌رری پرسشّی که‌حالی مه‌جنوونت (۱۱۰)

حافظ ده‌لئیت:

عماری دار لیلی راکه مهد ماه در حکمست

خدارا در دل اندازش که‌بر مجنون گذار آرد (۱۱۱)

هردوو به‌یته‌که‌له‌وه‌دا به‌کتری ده‌گرنه‌وه که‌باسی چیرۆکی دل‌داری له‌یلاو

مه‌جنوون ده‌که‌ن و هیتما بۆ پرسینی حالی قه‌ییس ده‌که‌ن له‌لایه‌ن له‌یلاوه‌و ته‌م

وشانه دووباره ده‌بنه‌وه «له‌یلا، مه‌جنوون، رت بوونی له‌یلا به‌لای مه‌جنوون» دا.

مه‌حوی ده‌لئیت:

دلّ زیندوو به‌عیشق و بژی تو له‌مه‌رگ نه‌مین

به‌م ده‌رده‌بمه، تابیییه (حی لایموت) (۱۱۲)

حافظ ده‌لئیت:

هرگز نمیرد آنکه دلش زنده‌شد بعشق

ثبت است بر جریده عالم دوام ما (۱۱۳)

به‌یته‌کان له‌سه‌ر نه‌و راستیییه خول ده‌خونه‌وه که‌ئه‌و که‌سه‌ی دلّی خه‌ریکی

دل‌داری راسته‌قینه‌بیت هه‌میشه زیندوو‌وه مردنی بۆنییه، سه‌ره‌پای نه‌مه‌ش ته‌م

وشانه‌ی خواره‌وله هه‌ردوو به‌یته‌که‌دا دووباره ده‌بنه‌وه که‌زیاتر په‌یوه‌ندیی

نیوانیان خه‌ستتر ده‌کات «زیندوو، مردن، دلّ، عیشق، هه‌میشه ژیان - حی

لایموت».

مه‌حوی ده‌لئیت:

خودا بیدا له‌هیتلّیکی ده‌دا، سه‌یری هه‌یه ریکه‌وت

وه نه‌وزمدا، نیگارم هاته‌هه‌و، نه‌مشه‌و خه‌وم پیکه‌وت (۱۱۴)

حافظ ده‌لئیت:

چون من خیال رویت جانا بخواب بینم

کز خواب می نبیند چشمم به جز خیالی (۱۱۵)

واتای به‌یته‌که‌ی مه‌حوی له‌گه‌لّ به‌یته‌که‌ی حافظ نزبکه و هه‌ردووکیان خه‌ویان

لّی ناکه‌وی تا یار له‌خه‌ون ببینن، به‌لام مه‌حوی خوا پیتیداوه‌و بۆ ریک که‌وتوه

که‌شه‌وی وه‌نه‌وزی بداو یاره‌که‌ی ببینی و دلّی نارام بگری و خه‌وی لّی بکه‌ویت.

سه‌ره‌پای نه‌مه‌ش له‌چهند وشه‌یه‌کدا لیک ده‌چن وه‌کو «یار، خه‌و، خه‌ون».

مه‌حوی ده‌لئیت:

۱- دنیا که‌هیچه، جومله‌ده‌زانن، که‌چی چ که‌س

مه‌ردانه بۆ خودا نییه ده‌س هه‌لگری له‌هیچ (۱۱۶)

۲- تاسه‌ر نه‌بۆته گو‌ده له‌دنیا ده‌تۆشه‌قی

هر ئەم شەقە بەکاره کهوا هەڵدری له هیج (۱۱۷)

حافز دەلیت:

ما هیج وجهان هیج وغم و شادی هیج

حیف است برای هیج ناخوش بودن (۱۱۸)

مه حوی و حافز ههردوو له و باوه‌ره‌دانه کهوا ژیانی جیهان پرو پووچه و ئەوه‌نده ناهینێ مرۆف خۆی بو ئەزیه‌ت بداو تووشی تاوان و گوناح بییت له پیناویدا، له راستیدا مه حوی له حافز سه‌رکه‌وتووتره له دارشتنی هونه‌ری شیعرێ ئەو به‌یته‌داو ده‌لی: تا سه‌ر نه‌بوته گۆ و اتا: تا نه‌مردوووه نه‌بوته خاک، شه‌قی له جیهان ده‌و وازی لی بینه، چونکه شه‌ق ته‌نیا له‌شتی هیج ده‌دری که‌ژیانی جیهانه «انما الحیاة الدنيا لعب ولهو...» (۱۱۹).

مه حوی ده‌لیت:

۱- ئەگه‌ر ئەو شوخه ساقی به‌زمه، با قل قاضی یو موفتیش

ده‌بی ببنه قه‌ده‌ح وه‌رگر له‌گه‌ل فه‌تویی «ولا یقدح» (۱۲۰)

۲- بیین گه‌ر له ساقی نازو عیشوێک ئیمه ده‌بیینین

به‌مه‌ینۆشی ده‌ده‌ن فتوا به‌مه‌ستی موفتی یو قاضی (۱۲۱)

حافز ده‌لیت:

می خورکه شیخ و حافظ و موفتی و محتسب

چون نیک بنگری همه تزویرمیکند (۱۲۲)

هه‌ردوو به‌یته‌که‌ی مه‌حوی و به‌یته‌که‌ی حافز له ته‌وه‌ری مه‌بخوارده‌وه ده‌خولینه‌وه و فرت و فیلی قازی و شیخ و پۆلیس ده‌رده‌خه‌ن که‌چۆن بو خویان فتوای وا ده‌ده‌ن که‌مه‌ی پێ حه‌لال بکه‌ن و به‌ره‌و حيله شه‌رع ده‌روڤن، به‌لام شتی هه‌یه لێره‌دا حافز ده‌لی: ئەگه‌ر جوان سه‌یر بکه‌یت هه‌موویان خه‌ریکی حيله شه‌رعن، که‌چی مه‌حوی له‌و به‌رزتر چوووه و ده‌لی: مادام یار خۆی مه‌یگێر بییت ده‌بی قازی و موفتی مه‌ی له‌ده‌ستی وه‌رگرن و فتوای ئەوه‌ش بده‌ن که‌مه‌ی زیان به‌خش نییه. ئەو مه‌به‌ی مه‌حوی باسی ده‌کا ده‌بی چ مه‌بی بییت؟ له‌وانه‌یه هه‌ر

ئەو مه‌یه‌ بی که له مه‌یخانه‌ی عیشتی خوایی به‌ده‌ست ده‌که‌وی و رابه‌ری سو‌فیه‌گری ده‌یگێریت. له‌باره‌ی روخساریش به‌یته‌کان له‌م وشانه‌دا هاوبه‌شن «قازی. موخته‌سیب، ته‌زویر، مه‌ی خوارده‌وه، موفتی».

مه حوی ده‌لیت:

خه‌و ئەزانی نییه، ده‌یوت: ده‌بنو و بیته‌ خه‌وت

نییک به‌ختم به‌وه نه‌وزی بکه، ئەی به‌خته مه‌ده‌د (۱۲۳)

حافز ده‌لیت:

قرار خواب ز حافظ طمع مدار ایدوست

قرار چیست صبوری کدام و خواب کجا (۱۲۴)

هه‌ردوو به‌یته‌کان و اتایان نزیکه‌و ده‌یانه‌وی بنوون تا یار له خه‌وندا بیین، به‌لام خه‌ویان نایه‌و به‌ختیان یار نییه، لایه‌نی لێکچوونیش له روخساری به‌یته‌کاندا ته‌نیا له وشه‌ی (یار، خه‌و نه‌هاتن) به‌دی ده‌کریت.

مه حوی ده‌لیت:

۱- گوڵ و لاله‌ی که‌ژوکۆ، کۆ هه‌که‌ن دینیته‌وه فکر

که‌ خوونی نا هه‌قی ئەو مه‌وج ئەدا ئیسته‌ش له کیتو شاخ (۱۲۵)

۲- کێ له گۆلزاری نیشاطا گۆلبونی شیرینی ناشت

ئەو له کۆساری غه‌ما فه‌ره‌ادی کرده لاله‌ نیش (۱۲۶)

۳- چه‌مه‌ن هه‌ر سه‌روو نه‌سرينه له طه‌رزی خوا بگه‌ی شیرین

سه‌ری کیتوانه یه‌کسه‌ر وه‌ک که‌ناری کۆهه‌که‌ن هه‌ر گوڵ (۱۲۷)

حافز ده‌لیت:

حسرت لب شیرین هنوز میبینیم

که لا له مید مد ازخون دیده‌ء فرهاد (۱۲۸)

هه‌ر سێ به‌یته‌که‌ی مه‌حوی له‌گه‌ل به‌یته‌که‌ی حافز له‌وه‌یه‌ک ده‌گرنه‌وه که باسی چیرۆکی دل‌داری فه‌ره‌اد له‌گه‌ل شیرین ده‌که‌ن و چۆن به‌ناهه‌ق خویته‌ی فه‌ره‌اد له‌سه‌ر کیتوی بیستووندا رژاو ئیستاش له شوینی ئەو خویته‌ی رژاوه‌ گولاله‌ ده‌روی

له به هاراندا (بۆیه ناوی گولاله یان هیناوه چونکه سووره وه کو خوتین، به واتا: ئیستاش خوتینی سووری فه رهاد ده بریسکیته وه چونکه شه هیدی عیشقه و شه هیدیش نامری و برینه کانی له شی کۆن نابن و که له روژی دوا ماییش زیندوو ده بیته وه ههر خوتینی پیوهیه)، سه ره رای ناوه رۆک له م وشانه ش هاوبه شی له نیتوانیاندا ههیه (شیرین، فه رهاد، کیتو، خوتین، گولاله).

مه حوی ده لیت:

له بهر داری هه دا من بم، ئە تۆ مه ست
ده قاضی هه ق بلی تۆ، (هه ق) چ به ردار (۱۲۹)

حافز ده لیت:

عیب رندان مکن ای زاهد پاکیزه سرشت
که گناه دیگران برتو نخواهند نوشت (۱۳۰)

مه حوی و حافز له واتای به یته که دا له یه کتری نزیکن و باسی مه یخواردنه وه ده که ن که داری هه دی له سه ره، به لام لیتره جیا وازیبه ک له نیتوانیاندا به دی ده کری، مه حوی هاواری لی هه لساوه و روهی ده می ده کاته قازی و ده لی: چۆن ده بی من له بهر داری هه د بم که چی تۆ مه ست بی، تو خوا ئە مه که ی ره وای هه قه؟ به لام حافز باسی شتیکی ئاسایی ده کاو ده لیت: توخوا زاهید هینده سه رزه نشتی مه یخۆره وه کان مه که چونکه که س گوناھی که س هه لئاگری، ئە مه به ته واری ئاماژه یه بۆتایه تی «ولا تز وازره و زر اخری» (۱۳۱)

مه حوی ده لیت:

۱- له ئولکه ی عیشقه دا بی چوونه سه ردار
به ئاسانی مه زانه بوونه سه ردار (۱۳۲)
۲- له ئولکه ی عیشقه دا بۆهه ره که سی سه ردار یه مه نظور
عولوی مه رته به ی سه رداره، بۆته په پره وی مه منصور (۱۳۳)

حافز ده لیت:

۱- چو منصور از مراد آنان که بردارند بردارند
بدین درگاه حافظ را چو میخوانند میرانند (۱۳۴)
۲- گفت آن یار کزو گشت سردار بلند
جرمش این بود که اسرار هویدا میکرد (۱۳۵)
۳- حلاج بر سر دار این نکته خوش سراید
از شافعی پرسید امثال این مسائل (۱۳۶)

به گشتی به یته کانی مه حوی و حافز له سه ره باسی هه للاج ده رۆن و ئە وه راده گه یه نن که ئە و که سه ی بیه وی بگاته پله و پایه ی به رزو بیته سه ردار له جیهانی عیشقی خوا پیدا، ده بی گیانی خۆی به خت بکاو له سیداره بدریت. جگه له واتا، له روخساریش ئە م وشانه دووباره ده بنه وه «سه ردار، سیداره، مه نسور».

مه حوی ده لیت:

ئیعجازی عیشقه مه نشه ئی هه ر موعجزیکی حوسن
(محمود) ه به نده، بۆیه بووه پادشا (ئه یاز) (۱۳۷)

حافز ده لیت:

غرض کرشمهء حسنست و نه حاجت نیست
جمال دولت محمود را بزلف ایاز (۱۳۸)

هه ر دوو به یته که ی مه حوی و حافز له سه ره په یوه ندی نیتوان سولتان مه حمودی غه زنه وی و ئه یازی به نده ی سولتان ده رواو ئاشکرای ده کا که سولتان مه حمود له بهر عیشق و نازی جوانی گه لی خۆشویستوه، ئە گینا پاشا هیچ پیوستی به یوه نده یه نه بووه، له م وشانه ش لی کچوون هه یه «ئه یاز، مه حمود، حوسن، ئیعجازی عیشق».

مه‌حوی ده‌لٲیت:

گه‌دا شه‌ه چونکه (لایفنی) به‌که نزی
شه‌ه نشاهی هم‌موو دونیایه قانیع^(۱۳۹)

حافز ده‌لٲیت:

۱- گنج زر گرنبود کنج قناعت باقیست

آنکه آن داد بشاهان بگدایان این داد^(۱۴۰)

۲- چو(حافظ) در قناعت کوش وز دنیی دون بگذر

که یک جومنت دونان بصد من زرفمی آرزد^(۱۴۱)

۳- بیادشاهی عالم فرونیارد سر اگر سر قناعت خیر شود درویش^(۱۴۲)

لهم به‌یت‌ه‌ی مه‌حوی و به‌یت‌ه‌کانی حافز دا نه‌وه نیشان دده‌ن که‌قه‌ناعه‌ت
سامانیکی هم‌میشه‌بیه‌و نه‌وه‌ی هه‌بیتی پاشای هم‌موو جیهانه، سه‌ره رای نه‌مه‌ش
لهم وشانه‌دا هاوبه‌شن « گه‌دا ، پاشا ، گه‌نج ، قه‌ناعه‌ت » .

مه‌حوی ده‌لٲیت:

دلّ چووه وادیی مه‌حبه‌ت، هه‌ر چی دی هه‌ر کوشته، یا

نیوه کوژراوه، له‌سه‌ر لیو‌ئاهو‌نالته‌ی (وا اُسف)^(۱۴۳)

حافز ده‌لٲیت:

دور دار ازخاک و خون دا من چو برما‌بگذری

کاندرین ره کشته بسیارند قربان شما^(۱۴۴)

مه‌حوی و حافز لهم دووبه‌یت‌ه‌دا باسی حالّی دل‌دارانی راستی ده‌که‌ن و بو‌مان
پوون ده‌که‌نه‌وه که‌وا ریگای عیشقی خوایی ریگایه‌کی وایه هه‌رچی ری‌بواری نه‌و
ریگایه‌ی بی‌ده‌بی له‌خوی خو‌شبی‌ و گیانی به‌خت بکات.

مه‌حوی ده‌لٲیت:

تا له مائی دهرنه‌کردووی نه‌م شه‌وی صد شوو که‌ره

«مه‌حوی» نازانه بده تو‌سی به‌سی دنیا ته‌لاق^(۱۴۵)

حافز ده‌لٲیت:

مجو درستی عهد از جهان سست نهاد

که‌این عجزه‌ عروس هزار دامادست^(۱۴۶)

لی‌ره‌دا مه‌حوی و حافز زۆریه‌مه‌ردانه به‌ره‌نگاری جیهانی بی‌وه‌فا ده‌بنه‌وه‌و
وازی لی‌ دین و سی به‌سی ته‌لاقی دده‌ن، چونکه هه‌ر شه‌وی شوو له‌هه‌زار که‌س
ده‌کات، بی‌گومان جیهان ته‌لاقدانیش نا‌کاری سو‌فییه‌کانه‌و ده‌یانه‌وی له‌چلکی
جیهان په‌رستی رزگاریان بی‌ی و به‌ره‌و جیهانی گیانی پی‌بیزتون، نه‌مه‌ش دوور
نیسه له‌یه‌کیکی وه‌کو حافز و مه‌حوی ، چونکه ری‌سواری نه‌م ریگه‌یه بوون،
له‌باره‌ی روخساره‌وه لهم وشانه‌دا به‌یه‌ک ده‌چن «جیهان، شوو، سه‌د شوو‌که‌ره» .

مه‌حوی ده‌لٲیت:

۱- له‌ره‌شکی صه‌یدی فیتراکی چ شیرین شه‌ه‌سواری‌که

که‌«مه‌حوی» هه‌ر وه‌کو دیوانه ، عه‌نقا که‌وته شاخ و داخ^(۱۴۷)

۲- که‌ کوژرا ، شاهی عالی جاهی عیشقه

هه‌تا صه‌یدت نه‌که‌ن ناگه‌یته فیتراک^(۱۴۸)

حافز ده‌لٲیت:

بفتراک ارهمی بندی خدارا زود صیدم کن

که آفتها در تاخیر و طالب را زیان دارد^(۱۴۹)

لی‌ره‌دا مه‌حوی و حافز له‌مه‌یدانی عیشقه‌که‌یاندرا راستگۆنه‌ و ده‌یانه‌وی پله‌ی
به‌رزیان ده‌ست که‌وی، نه‌م پله‌یه‌ش ته‌نیا به‌کوژران ده‌بی له‌پیناوی خو‌شه‌ویستدا
هه‌روه‌کو نیچیر تا راو نه‌کری و نه‌کوژری ناگاته پله‌و پایه‌ی به‌رزی زینی راوچی
و به‌په‌تی (فیتراک) ه‌وه قایم نا‌کریت، که‌وا بوو هه‌ردوو‌کیان له‌واتادا ده‌گه‌نه‌وه
یه‌ک. هه‌روه‌ها له‌چه‌ند وشه‌یکدا لی‌کچوونیان له‌نیواندا هه‌یه «فیتراک،
صه‌ید»، سه‌ره رای نه‌مه‌ش رسته‌ی «دیوانه عه‌نقا که‌وته شاخ و داخ» له‌گه‌ل
«آفتهاست درتاخیر» یه‌ک واتایان هه‌یه و ده‌ترسین له‌وه‌ی که‌نه‌کوژرین و
نه‌گه‌نه پایه‌ی فیتراک.

مه‌حوی ده‌لٲت:

۱- فیطرهت بلٲند و پایه بلٲندم نه‌دی، به‌گوتیش

گه‌ردوون ته‌وه‌نده دوونه که‌هه‌ردوو نیبه گه‌ره‌ک (۱۵۰)

۲- له‌سایه‌ی ده‌ووری چه‌رخ‌ی سوفله په‌روه‌ر له‌ک به‌له‌ک ده‌دووی

سه‌گی ئاواته خواز‌ی ئیسکی وشتر له‌شه‌ک ده‌دووی (۱۵۱)

۳- زه‌مانه‌ی سوفله په‌روه‌ر واره‌ واجی سوفله‌یی داوه

که‌دائیم ته‌و ده‌مه سوٲیره، له‌گه‌لٲ نان و نه‌ک ده‌دووی (۱۵۲)

حافظ ده‌لٲت:

سبب می‌رس که‌چرخ از چه سفله پرورش

که‌کام بخش اورا بهانه بی سبب‌بست (۱۵۳)

هه‌رس‌ی به‌بته‌که‌ی مه‌حوی به‌گشتی له‌گه‌لٲ به‌بته‌که‌ی حافظ‌ی شیرازیدا باس

له‌یه‌ک دیارده‌ی سه‌یری چه‌رخ و گه‌ردوون ده‌که‌ن که‌خه‌لٲکی زور سه‌ریان لٲی

سورماوه، ته‌ویش په‌روه‌رده‌کردن و بوونه لای مروقی توره‌هات و هیچه، بی‌گومان

ته‌مه‌ش بو‌جیهان سه‌یر نیبه، چونکه جیهانی ماده‌ه‌ خوی هیچه بو‌یه بی‌نرخان

پٲ ده‌گه‌یه‌نٲ، له‌لایه‌ن روخساریش له‌م وشانه‌دا هاوبه‌شن «گه‌ردوون، سوفله

په‌روه‌ر، چه‌رخ».

مه‌حوی ده‌لٲت:

سه‌ججا ده‌مه‌ی پیا رزاوم و، عوریا و له‌ش به‌خوون

نوٲژم مه‌ظه‌ننه وایه له‌مه‌ولا بکه‌ن قوبوول (۱۵۴)

حافظ ده‌لٲت:

۱- بی‌سجا ده‌رنگین کن گرت پیر مغان گوید

که‌سالک بی‌خبر نبود زراه و رسم منزلها (۱۵۵)

۲- دوش رفتم بدر مکیده خواب آلوده

خرقه‌تر دامن و سجاده شراب آلوده (۱۵۶)

به‌بته‌که‌ی مه‌حوی له‌گه‌لٲ هه‌ر دوو به‌بته‌که‌ی حافظ له‌وه‌دا یه‌که هه‌ر دووکیان

له‌مه‌یخانه‌ی عیشقی خوایی دانه‌و به‌رمالی نوٲژبشیا‌ن به‌مه‌ی ته‌رکردووه، جا

به‌رزی له‌وه‌دایه مه‌حوی ده‌لٲت: له‌مه‌ولا له‌وانه‌یه نوٲژه‌که‌م لٲ وه‌رگرن، چونکه

له‌سه‌ر به‌رمالی ته‌رکراو به‌مه‌ی نوٲژده‌کا، بی‌گومان ته‌و مه‌یه‌ی که‌مه‌حوی باسی

لٲوه‌ده‌کا ته‌ندٲشه‌یه‌کی ته‌واو و باسی جیهانی غه‌یب ده‌کات، ته‌و جیهانه‌ی

که‌مه‌به‌ستی سوٲیبه‌و ویردی سه‌ر زمانٲتی، به‌لام له‌باره‌ی روخساره‌وه ته‌نیا له

رسته‌ی «سه‌ججاه، مه‌ی پیا رزاوم» لٲیکچوون له‌نیوانیانا‌دا به‌دی ده‌کرٲت.

مه‌حوی ده‌لٲت:

موسه‌بیب چه‌ز نه‌کا، پر عالم ته‌سبابت په‌ری کایه

فه‌قه‌ط چاری نیبه قه‌ت یه‌ک به‌دوو بینینی مام ته‌حوهل (۱۵۷)

حافظ ده‌لٲت:

پاک بین از نظر پاک بمقصود رسید

احوال از چشم دو‌بین در طمع خام افتاد (۱۵۸)

ته‌نیا لٲیکچوونٲی که‌له‌م دوو به‌بته‌دا به‌ر چاو ده‌که‌وی له‌نیوان «یه‌ک به‌دوو

بینینی مام ته‌حوهل، احوال از چشم دو‌بین» دایه، که‌هه‌ر دووکیان باسی خٲل

ده‌که‌ن که‌شتی له‌به‌ر چاویا ده‌بٲته‌ دوو، له‌روخساریش ته‌م لٲیکچوونانه له‌نیوان

وشه‌کاندا هه‌یه «ته‌حوهل. دوو بینین».

مه‌حوی ده‌لٲت:

له‌پٲی که‌وتووم و نه‌فسم بو‌هه‌وا ده‌شنٲ وه‌کو مندال

له‌به‌ر پیری سه‌رم خوی ناگرٲت و تازه پٲی ده‌گرم (۱۵۹)

حافظ ده‌لٲت:

۱- ایدل شباب رفت و نچیدی گلی زعیش

پیرانه سرمکن هنرننگ و نام را (۱۶۰)

۲- جامی بده که باز بشادی روی شاه

پیرانه سر هوای جوانی است در سرم (۱۶۱)

۳- شاهد عهد شباب آمده بودش بخواب

باز به پیرانه سر عاشق و دیوانه شد (۶۲۱)

بهیته که می مه حوی له گه‌ل هه‌ر سێ بهیته که می حافز باسی هاتنی پیری و
رۆیشتنی گه‌نجی ده‌که‌ن، که چی سه‌ره‌رای پیری دل‌بان هه‌ر ئاره‌زووی له‌رابواردنه‌و
یادی گه‌نجی ده‌که‌نه‌وه، وشه‌ هاوبه‌شه‌کانی نیوان هه‌ردوو لایان ته‌مانه‌ن «پیری،
سه‌ر، دووباره‌بوونه‌وه‌ی گه‌نجی».

مه‌حوی ده‌لێت:

ئه‌و شه‌رانی من ئومیدی ناشتیم
(پر غلط بود آنچه ما پندا شتیم)
کێ له‌ باغی قودسی هه‌لکه‌ندووم، هه‌ر ئه‌و
ناشتی له‌م شو‌ره‌زاره‌م، ناشتیم (۱۶۳)

حافز ده‌لێت:

مازیاران چشم یاری داشتیم خود غلط بود آنچه ما پندا شتیم
تا در ختی دوستی بر کی دهد حالیا رفتیم و تخمی کا شتیم (۱۶۴)
بهیته‌ی یه‌که‌می مه‌حوی و حافز له‌واتادا یه‌که‌تری ده‌گرنه‌وه و باسی یاری خۆیان
ده‌که‌ن که ئومیدی ناشتی و خپرو چاکه‌یان لێ ره‌چاوه‌ کردووه، که چی به‌پیتچه‌وانه
بووه‌و له‌گه‌ل‌بان ره‌ق بووه. سه‌ره‌رای ته‌مه‌ش مه‌حوی هه‌ر خۆی نیوه‌ی دووه‌می
به‌یتی یه‌که‌می له‌حافز وه‌رگرتووه و له‌گه‌ل شعیره‌که‌ی خۆیدا تیکه‌هه‌لکیشی
(تضمین)، کردووه، به‌لام له‌به‌یتی دووه‌مدا ته‌نیا نیوه‌ی دووه‌می به‌یته‌کان جو‌ره
لێکچوونیکیان لێ به‌دی ده‌کری و باسی ناشتن ده‌کات، ناشتنه‌که‌ی مه‌حوی
مه‌به‌ستی چۆنیه‌تی خولقاندنی خۆیه‌تی که له‌زه‌وییه‌کی شو‌ره‌ خولقی‌نراوه، که چی
مه‌به‌ست له‌ناشتنه‌که‌ی حافز ناشتی دره‌ختی دۆستییه.

نابج ئه‌وه‌شمان له‌بیر بجی ئه‌و نبوه به‌یته فارسییه‌ی که له‌به‌شی دووه‌می
به‌یتی یه‌که‌می مه‌حوی دایه، له‌جیات و شه‌ی (پر) له‌دیوانه‌که‌ی حافز (خود)ه،
ئه‌م وشانه‌ش هاوبه‌شن له‌م دوو به‌یته‌و چوارینه‌ی «ناشتن، ئومیدی ناشتی،
به‌هه‌له‌داچوون».

مه‌حوی ده‌لێت:

که‌هه‌ر سه‌یرتکی عه‌قلی کول (۱۶۵) تیا کول مایه‌وه (بالکل)
که‌هه‌ر سه‌یرتکی سه‌د عاریف تیا مه‌ ده‌وش و حه‌یرانه (۱۶۶)

حافز ده‌لێت:

ای که انشاء عطار د صنعت و شوکت تست
عقل کل چاکر طغرا کش دیوان تو یاد (۱۶۷)

هه‌ردوو به‌یته‌که‌ی مه‌حوی و حافز باسی گه‌وره‌یی و مه‌زنی باره‌گای خوا ده‌که‌ن
و روونی ده‌که‌نه‌وه که‌وا عه‌قلی کولیش له‌نه‌پینیه‌کانی خوا سه‌ری سوپماوه‌و
وه‌کو خزمه‌تکاریکه‌ له‌ناستانه‌ی زاتی حه‌ق.

مه‌حوی ده‌لێت:

له‌رێی ئه‌و شو‌خه‌دا خۆم کرده‌ خاک و پیتی نه‌نا پیتما
ده‌سا خاکی هه‌موو عالم به‌سه‌ر خۆما نه‌که‌م، چی بکه‌م (۱۶۸)

حافز ده‌لێت:

رو بر ره‌ش نهادم بر من گذر نکرد
صد لطف چشم داشت‌م و یک نظر نکرد (۱۶۹)
به‌یته‌که‌ی مه‌حوی له‌وه‌دا له‌گه‌ل به‌یته‌که‌ی حافز یه‌ک ده‌گرتیه‌وه که‌وا خۆی
کردۆته‌ خاکی به‌ر پیتی یار، یاخود رووی له‌رێگای داناوه‌ تا‌کو به‌لایدا ره‌ت
ببێ، به‌لام بێ سوود بووه و یار خۆی تینه‌گه‌یاندووه‌و لایتکی‌شی لی
نه‌کردۆته‌وه.

مه‌حوی ده‌لێت:

- ۱- مردنیکی له‌به‌ر ئه‌و قاپییه‌دا مه‌ردانه
- به‌خودا چاتره‌ ئه‌م‌رۆ له‌گالارای حه‌یات (۱۷۰)
- ۲- له‌قاپی عیشقه‌دا وه‌ک شاهه، به‌نده
- له‌سه‌ر خوانه‌ چ مه‌تبوع و چ تابع (۱۷۱)

حافظ دهلیت:

گدائی درجانان بسطنت مفروش کسی زسایهء این در بافتاب رود^(۱۷۲)
بهیته‌گانی مه‌حوی و حافظ له‌خالیکی سهره‌کی ده‌گه‌نه‌وه یه‌ک که بریتییه
له‌مردنی دلدار له‌بهر ده‌رگای دل‌بهر، بیگومان ئه‌م مردنه‌ش پله‌یه‌کی مه‌زنه بو
عاشق و به‌نسیب هه‌موو که‌سی نابی، له‌رووی روخسار له‌م وشانه‌دا هاوبه‌شن
«گه‌دایی، پاشایی، مردن، ده‌رگا، یار».

مه‌حوی و مه‌ولانا جه‌ل‌لودینی رومی^(۱۷۳):

بیگومان مه حوی به کتی بووه لهو شاعیره کوردانه ی که ناشناهیته له گه ل به ره مه کانی مه ولانای رومی هه بووه و به جوانی تیبیان گه یشتووه، چونکه نه گه ر شاعیریکی پایه به رزی وه کو مه حوی له به ره مه کانی مه ولانای رومی نه گه یشتی نه و نه دیده توانی قه سیده یه کی (۲۱) بهیتی به فارسی له سه ر شهرحی مه سنه وی دابنی، یا خود پینج خسته کی له سه ر چند بهیتیکی مه سنه وی به فارسی بنوسی.

که و ابو و چاکترین به لگه له سه ر کاریگه ری مه حوی به شیعه ره کانی مه ولانای رومی خویه تی. له دیوانه که یدا له چوار شوتین هیمای بو به ره مه کانی مه ولانا کردووه و ناوی هیناوه و شیعی له سه ر هونیوه ته وه، جا به م پتیه ئیمه ش قه ناعه قمان هیناوه مه حویمان له گه ل مه ولانای رومی به راورد کردو، به لام پیش نه وه ی بچینه ناو به راورده کانه وه، ده مانه وی نه و به لگانه ی له دیوانه که ی مه حویدا ده رمان هیناوه تو ماریان بکه یین، به لگه کانیش نه مانه ن:

مه حوی له به یته کدا به م جو ره باسی مه سنه وی ده کا که به رام به ر ده ریای عیشقی خوایی نمیکه و به س، نه و مه سنه وی به ی که ژماره ی به یته کانی ۲۶،۰۰۰ هه زار به یته:

باسی چبیکه م بی که رانی به حری پر ته شویری عیشق
 تاقه قه تریکی (فتوحات) ه، نمیکه (مثنوی) (۱۷۴)

له لایه کی تر مه حوی به قه سیده یه کی فارسی (۲۱) بهیتی باسی شهرحی مه سنه وی به که ی (والی عایدین) ده کات و ده لئ: هه ر چنده پتیه م به ر نیبه به لام خودانی کتیه، نه مه ش چند بهیتی که له و قه سیده یه:

(جامی) آن از جام عشق دوست مست (مثنوی) را این چنین بستوده است
 من چه گویم وصف آن عالی جناب نیست پغمبر ولی دار د کتاب
 لیک ای یاران ز «محو» بشنوبد شمه ای از وصف این شرح جدید (۱۷۵)
 له شوتینکی تریشدا مه حوی دوو پینج خسته کی فارسی له سه ر دوو بهیتی مه سنه وی نوو سیوه و نه مه ش نمونه یه که له و دووانه:

پس همان به هر دم آری «محویا»
 بادو صد زاری ازین شه خوا هیا « ای کرامت بخش جان اولیا»
 «یا بکش، یا باز خوانم، گو: بیا» (۱۷۶)

مه حوی نه م به یته ی خواره وه ی مه سنه وی ده ستکاری کردووه و جی گو رکی تی به «قال و قیل» کردووه و کردووه به تیه «قیل و قال»، هه روه ها له به ریپتوبستی سه ر وای به یته که وشه ی (تمثیل) ی کردو ته «امثال»:

گۆرینه که ی مه حوی:

ای بیرون از وهم و قیلو قال من
 خاک برفرق من وامثال من (۱۷۷)
 به یته که ی مه سنه وی:

ای بیرون ازوهم و قال و قیل من
 خاک برفرق من وتمثیل من (۱۷۸)
 دوای نه وه ی به لگه کانی ناو دیوانه که مان خسته به ر چاو، ئیستاش به ره و به راوردی نیوانیان ده چین و به قه د توانا لایه نه لیک چووه کانیان ده ستیشان ده که یین:

مه حوی ده لیت:

غهیری نه مه که سو پندی دروی پی بخون و به س
 قوربانی ناوی، ناوی له ناوا نه ما خودا (۱۷۹)

مه ولانای رومی ده لیت:

برزبان نام حق و درجان او گندها از فکر بی ایمان او (۱۸۰)
 به یته که ی مه حوی و مه ولانای رومی ها و به شیان له وه دایه که ته نیا به روو که ش ناوی خوا له سه ر زاری هه ندی که سه وه دروونیان پیس و بوگه نه و، وشه ی ها و به ش له نیوانیاندا «ناو، خوا» یه.

مه حوی ده لیت:

دل بویه خوشی دی له نه خوشی به پر به دل
 بیماره چاوی یارو خوشی دی له ده ردودا (۱۸۱)

مه ولانا رومی ده لیت:

چون خدا خواهد که مان یاری کند میل مارا جانب زاری کند (۱۸۲)
 هردوو بهیته‌کان له‌سەر ئه‌وه ریکن که یار هم‌میشه‌هه‌زی له‌نه‌خۆشی و
 ئازاردانی عاشقه، ئە‌مه‌ش ئاماژە‌یه‌ی بۆ‌ئایه‌تی «فلیضحکوا قلیلاً ولیبکوا
 کثیراً» (۱۸۳)

مه‌حوی ده‌لێت:

وه‌ره‌ ده‌ستێ‌ به‌خوونم که نیگارین خۆینی من‌ه‌لالت بی‌نیگار (۱۸۴)

مه‌ولانای رۆمی ده‌لێت:

۱- من‌ حاللش کردم‌ ار خونم‌ بریخت من‌ همی‌ گفتم‌ حلال‌ او می‌ گریخت (۱۸۵)
 ۲- گر بریزی خون‌ حاللستت جلال‌ وری بیخ‌ هست انعام‌ و نوال (۱۸۶)
 به‌یته‌که‌ی مه‌حوی له‌وه‌ به‌ به‌یته‌کانی مه‌ولانا ده‌چێ‌ که‌وا ه‌ردوو لایان‌ خۆینی
 ه‌لالتی یار کردوو‌ه‌ ئه‌گه‌ر مه‌به‌ستی کوشتنیان‌ بیت، وشه‌ی هاوبه‌ش له‌نیوانیاندا
 ئە‌مانه‌ن «خوون، ه‌لالت، یار» ه‌.

مه‌حوی ده‌لێت:

۱- دای ئی‌زنی ه‌ه‌رچی دیده‌ غه‌زاله‌ له‌ گه‌ردی ریی

بیچاره‌، کل‌ فرۆشه‌ ره‌واجی کلی‌ شکا (۱۸۷)

۲- سه‌با کردوو‌یه‌ وه‌عه‌دی گه‌ردی کۆبی، مه‌گری ئه‌ی دیده‌

به‌ئومێدم‌ جه‌ واهیر سورمه‌ بۆ‌ نووری به‌سه‌ر له‌نوی (۱۸۸)

مه‌ولانای رۆمی ده‌لێت:

۱- از غبار مرکب آن شاه‌ نر یافت او کحل‌ عزیزی در بصر (۱۸۹)

۲- خاک غم‌ را سرمه‌ سازم‌ به‌ر چشم‌ تاز گوهر‌ پر شود دو‌ بحر چشم‌ (۱۹۰)

به‌یته‌کانی مه‌حوی له‌واتای گشتیدا له‌گه‌ل ه‌ردوو به‌یته‌کانی مه‌ولانای
 رۆمی ده‌گونجین، به‌تایبه‌تی له‌گه‌ل به‌یتی دووه‌می مه‌ولانا، به‌یته‌کانیش له‌سه‌ر
 ئه‌وه‌ ده‌رۆن‌ که‌وا گه‌ردی ژیر پیتی یار وه‌کو کله‌ بۆ‌ چاوی عاشق‌ وره‌واجی کلی‌ کل
 فرۆش‌ شکا و ئه‌و تۆزو خۆله‌ وه‌کو گه‌وه‌هر وایه‌ و به‌نرخه‌، له‌ رووی روخساریش
 چهند وشه‌یه‌کی به‌یته‌کان له‌یه‌ک ده‌چن، وه‌کو «چاو، کل، گه‌رد، گه‌وه‌هر».

مه‌حوی ده‌لێت:

تۆوی سه‌رخستوو‌ه‌ بن‌ خاکه‌، سه‌ر ئه‌فرازی به‌ر
 ه‌ه‌ر له‌ریگه‌ی طه‌له‌با بوو، سه‌ری دانا، دانا (۱۹۱)

مه‌ولانای رۆمی ده‌لێت:

دانه‌ چون‌ اندر زمین‌ پنهان‌ شود سراو سر سبزی بستان‌ شود (۱۹۲)

ه‌ه‌ر دوو‌کیان‌ له‌واتای گشتیدا یه‌ک ده‌گرنه‌وه‌و ده‌لێن: ه‌ه‌ر به‌ره‌مه‌ی ئه‌گه‌ر
 تۆوه‌که‌ی سه‌ری خۆی خستبێته‌ ژیر زه‌ویبه‌وه‌، ئه‌وا لق‌ و گوله‌که‌ی به‌ره‌و ئاسمان
 ده‌پروا و به‌ره‌مه‌یکی باشی ده‌بی، مه‌به‌ست ئه‌وه‌یه‌ ه‌ه‌رچه‌نده‌ مروف‌ بی‌ فیز خۆی
 بنویت‌ و خاکسار بیت‌ زیاتر پله‌و پایه‌ی به‌رز ده‌بی، وشه‌ی لی‌کچوویش له‌م‌ دوو
 به‌یته‌دا ئە‌مانه‌ن «ژیر زه‌وی، تۆو، سه‌ربه‌رزی».

مه‌حوی ده‌لێت:

ئازاری دام‌ وه‌ه‌ر که‌سه‌ کردی له‌گردی خۆی

ه‌یزم‌ که‌شی جه‌ه‌نمه‌ (حمالة‌ الخطب) (۱۹۳)

مه‌ولانای رۆمی ده‌لێت:

آن یکی درویش هی‌زم‌ می‌ کشید خسته‌و مانده‌ زی‌شه‌ در رسید (۱۹۴)

لی‌کچوونی نیوانیان‌ کزه‌و ته‌نیا له‌وشه‌ی لی‌کدراوی «ه‌یزم‌ که‌شی» دا یه‌ک
 ده‌گرنه‌وه‌، چونکه‌ به‌یته‌که‌ی مه‌حوی په‌یوه‌ندیی به‌دوو زمانییه‌وه‌ ه‌یه‌، به‌لام
 به‌یته‌که‌ی مه‌ولانا باسی ده‌رویشییکی دارکیشی ماندوو نه‌خۆش ده‌کا، ه‌ه‌رچه‌نده‌
 ئه‌وه‌ی قسه‌ دینێ‌ و ده‌با ه‌ه‌ر به‌ماندوو و نه‌خۆش له‌قه‌له‌م‌ ده‌دری.

مه‌حوی ده‌لێت:

غه‌یری وه‌حده‌ت له‌وو‌ودا نیه‌، که‌ثره‌ت وه‌همه‌

ساده‌ ته‌کراری یه‌که‌، مه‌نشئه‌ی ئه‌و ه‌امی عه‌ده‌ (۱۹۵)

مه‌ولانای رۆمی ده‌لێت:

- ۱- در یکی گفته که این جمله یکیست
هر که او دو بیند احوال مرد کیست (۱۹۶)
- ۲- در یکی گفته که صیدیک چون بود
این که اند یشد مگر مجنون بود (۱۹۷)
- ۳- چشم من چون دید روی آن قباد
کثرت اعداد از چشم فتاد (۱۹۸)

به‌یته‌ک‌ه‌ی مه‌حوی له‌گه‌ل س‌ی به‌یته‌ک‌ه‌ی مه‌ولانای رۆمی له‌وه‌دا یه‌کن که‌وا
با‌وه‌ریان به‌بوونی یه‌ک شت هه‌یه له‌بووندا که‌بریتیه له‌بوونی خواو بوونه‌وه‌رانی
تر هه‌موو له‌و یه‌که‌وه په‌یدا بوونه، بۆیه مه‌حوی ده‌ل‌یت (که‌ثره‌ت وه‌همه)
مه‌به‌ستی ئه‌وه‌یه ب‌ل‌ت: بوونه‌وه‌ر تازه په‌یدا بووه‌و به‌ره‌و نه‌مان ده‌رواو
هه‌رش‌ت‌یک‌یش به‌ره‌و نه‌مان بروا به‌بوو ح‌س‌یب ناک‌ر‌ئ، ته‌نیا خ‌وای مه‌زن
هه‌میشه‌بیه‌وه هه‌تا‌ه‌تا‌بیه‌وه سه‌ر‌چا‌وه‌ی هه‌موو ژماره‌کانه‌و هه‌موو له‌ژماره یه‌که‌وه
په‌یدا‌بوونه. هه‌ر له‌م باره‌یه‌شه‌وه مه‌ولانا ده‌ل‌ت: ئه‌وه‌ی ئه‌و به‌ دوو بی‌ین‌ئ
مرۆ‌ق‌ت‌یک‌ی خ‌ب‌له و یه‌ک ده‌کاته دوو، هه‌روه‌ها له‌ به‌یتی سی‌یه‌مدا ده‌ل‌ت: هه‌ر
که‌رووی ئه‌وم بی‌نی ژماره‌ی زۆرم له‌به‌ر چا‌و که‌وت و زانیم هه‌موو زۆریه‌ک به‌ره‌و
نه‌مانه، له‌باره‌ی روخساره‌وه ها‌وبه‌شی له‌نیوان ئه‌م وشانه دا هه‌یه «که‌ثره‌ت،
عه‌ده‌د، وه‌حده‌ت».

مه‌حوی ده‌ل‌یت:

خودا بیدا به‌ر‌ه‌مه‌ت، داغی دل چاوی دلّه «مه‌حوی»
به‌گره‌ چا‌و ئه‌گه‌ر چوو، شک ده‌به‌م چا‌وت‌یک‌ی بی‌نا‌تر (۱۹۹)

مه‌ولانای رۆمی ده‌ل‌یت:

دیده‌تن دایما تن بین بود دیده‌ء جان جان پرفن بین بود (۲۰۰)

ل‌یره‌دا مه‌حوی و مه‌ولانا هه‌ردوو‌کیان بر‌وایان به‌بوونی دوو‌چا‌و هه‌یه، چاوی
گیان که‌ په‌یوه‌ندی به‌جیهانی گیان و ده‌روونه‌وه هه‌یه، بۆیه مه‌حوی ده‌ل‌ت:
ئه‌گه‌ر به‌هۆی گر‌بانی زۆره‌وه چاوی له‌ش سو‌م‌ایی دا‌هات، ئه‌وا چا‌وت‌یک‌ی بی‌نا‌تر

گومان ده‌با که‌ چاوی گیانه، سه‌ره‌رای و‌اتا‌که‌ی له‌رووی روخساره‌وه له‌م چه‌ند
وشانه‌دا به‌یته‌کان ها‌وبه‌شن «چاوی گیان، چاوی له‌ش».

ناب‌ئ ئه‌وه‌ش له‌بیر بکه‌ین که‌مه‌حوی له‌مه‌ولانا رۆمی به‌ره‌و ژوور‌تر چوو‌ه و
سه‌ره‌رای ئه‌وه‌ی که‌بر‌وای به‌چاوی له‌ش و چاوی دل هه‌یه، که‌چی ده‌ل‌ت: ئه‌گه‌ر
چاوی له‌ش نه‌ما، ئه‌وا چاوی دل بی‌نا‌تره، و‌اتا: گر‌نگی به‌لایه‌نی گیانیه‌که‌ی
زیات‌ر دا‌وه.

مه‌حوی ده‌ل‌یت

له‌ئول‌که‌ی عی‌شقه‌دا هه‌ر که‌س‌ئ سه‌رداریه مه‌نظور
عولوی مه‌رته‌به‌ی سه‌رداره، بۆ ته په‌یره‌وی مه‌نصور (۲۰۱)

مه‌ولانای رۆمی ده‌ل‌یت:

۱- چون قلم دست غداری بود

بی گمان منصور بر داری بود (۲۰۲)

۲- ای بسا منصور پنهان ز اعتماد جان عشق

ترک منبرها بگفته بر شده بردارها (۲۰۳)

به‌یته‌که‌ی مه‌حوی و هه‌ردوو به‌یته‌که‌ی مه‌ولانا له‌ خال‌ت‌یک‌دا ده‌گه‌نه یه‌ک
که‌بریتیه له (ئه‌وه‌ی وه‌کو مه‌نسووری هه‌ل‌لاج پله‌و پایه‌ی به‌رزی جیهانی
گیانیه‌ی بو‌ئ و بیه‌و‌ئ بی‌ته سه‌ردار، ده‌ب‌ئ بج‌یته سه‌ردار، و‌اتا: له‌گیانی خ‌و‌ئ
خ‌وش بی‌ئ و خ‌و‌ئ تووشی س‌یداره بکا)، هه‌روه‌ها ئه‌م وشه ها‌وبه‌شانه‌ش به‌ر چا‌و
ده‌که‌ون «عی‌شق، مه‌نصور، سه‌ردار».

مه‌حوی ده‌ل‌یت:

چیبیکه‌م نه‌ئه‌و که‌سه‌م که‌ که‌سم بی له لا به‌که‌س

خ‌وشم نه‌گه‌یمه ئه‌و که‌سه، ئه‌و من بکا به‌که‌س (۲۰۴)

مه‌ولانا رۆمی ده‌ل‌یت:

من کسی در ناکسی دریا فتم پس کسی در ناکسی در بافتم (۲۰۵)

ل‌یره‌دا مه‌حوی و مه‌ولانا خ‌و‌یان که‌س‌یک‌ن و له‌ که‌س‌یک‌ی گونجا‌و ده‌گه‌ر‌ت‌ین،

نه ناوی رۆژو مه ه بردن، نه باسی صه در وشه ه کردن

مووه حید هه ده بی هه ریه ک بناسی، هه له یه ک ده دوی (۲۱۴)

مه ولانا رۆمی ده لیت:

تفرقه بر خیز دو شرک دوی و حدتست اندر وجود معنوی (۲۱۵)

له واتای گشتی دا به یته کان له سه مه سه له یه کتا په رستی ده دوی و داوی
ئه وه ده که ن که ده بی خوا به یه ک بزانی و به هیچ جوژی هاویه شی بو په بیدا
نه کریت.

مه حوی ده لیت:

چ رییه ک به و هه موو شاباله وه جبریلی (ذی قوه)

به جی مابوو له ری، ده بیوت: خرم مهیدانی سووتانه (۲۱۶)

مه ولانا رۆمی ده لیت:

۱- چون گذشت احمد ز سدره و مرصدش

وز مقام جبریل و از حدش (۲۱۷)

۲- گفت بیرون زین حد ای خوش فرمن

گرزمن پری بسوزد پر من (۲۱۸)

به یته که ی مه حوی و هه ردوو به یته که ی مه ولانا رۆمی باسی شه و پیکردنی
پیغه مبهه (د.خ) ده که ن بو قودس و له ویوه به سواری بوراق بو ئاسمانه کان، له م
شه و پیکردنه دا هه له سه ره تا وه جبریلی له گه ل بو وه هاو رییه تی کردوو، به لام
له هه وراز چوون بیان به ره و ئاسمانه کان گه یشتنه شوینی له وی جبریل وتی: ئه مه
تخوویی منه ئه گه ره هه نگاوی زیاتر بییم ده سووتیم، له باره ی روخساره وه له م
وشانه دا هاویه شن «جوهرئیل، سووتان، حه د، بال». نابج ئه وه شمان له بییر بجی
مه رج نییه مه حوی له مه ولانا ی وه رگرتبی چونکه روودا وه که له قورئان و
کتیبه کاندا باسکرا وه زور ئاساییه مه حوی هه ر ئاگای له م دوو به یته ی مه ولانا
نه بی و به گویره ی روودا وه که هه ریه که له لایه ن خو به وه باسی کرد بی.

مه حوی ده لیت:

بو عه بدو بو عه مه لییه تی خولقنده ئه و، ئه وه

ته و فیقی دا به ئیمه و خه ذلانی دا به وان (۲۱۹)

مه ولانا رۆمی ده لیت:

خلق حق افعال مارامو جداست فعل ما آثار خلق ایزداست (۲۲۰)

هه ر دوو به یته که باسی ئه وه ده که ن که واخوا کرده وه ی به نده ده خولقیینی، و اتا:
هه موو کرده کائمان له ژیر ده سته لاتی خوایه و به بی ره زامه ندی ئه و هیچ کاری
ئه نجام ندری، چه ند وشه یه کیش له هه ردوو به یته که دا دوو باره ده بیته وه، وه کو
«عه بد، کرده وه، خوا، خولقاندن».

مه حوی ده لیت:

ده بی هه رموو زوبانی، هه ر زوبانی داستانی بی

بکه م نه ختی به یانی ناکه سیی خو به و زوبانانه (۲۲۱)

مه ولانا رۆمی ده لیت:

گر سر هر موی من یا بد زبان شکرهای تو نیاید در بیان (۲۲۲)

نیوه به یته یه که می مه حوی به ته واوی له گه ل نیوه به یته یه که می مه ولانا
یه ک ده گریته وه و باسی ئه وه ده که ن که هه ر تاله مویکیان بیته زمان بو ئه وه ی
سو پاسی خوا ی پیبکه ن، یا خود هه ر وه کو مه حوی ده لی: بو ئه وه ی گونا هکاری
خۆی به و زمانانه نیشان بدا نیوه ی دوو ه می به یته کانییش هه ر له یه ک سنووردا
ده خولینه وه و به گشتی به یته کان پیک ده چن، له باره ی روخساریش له م وشانه دا
هاویه شن «موو، زمان، به یان».

به‌راوردی له نیوان مه‌حوی و

شیخ مه‌حموودی شه‌بسته‌ری دا (۲۲۳)

ئه‌وی راستی بی پتر له‌سالیکیه عه‌ودالی ئەم به‌ره‌مه‌ی شه‌بسته‌رین، تا له‌کو‌تایی سالی ۱۹۹۵ دا توانرا وه‌ده‌ست به‌یتری بۆ ئه‌وه‌ی له‌گه‌ڵ دیوانی مه‌حویدا به‌راورد بکری، چونکه مه‌حوی له‌به‌یتیکی دا ئاماژه بۆ «گلشن راز» ده‌کاوه‌یته:

مه‌شغوولی «شه‌رحی گوشه‌نی راز» م ده‌فه‌رموی:

سینه‌م که شه‌رحه شه‌رحه ده‌کاتن به‌تیغی ناز (۲۲۴)

ئه‌مه‌ش ئه‌وه ده‌گه‌یه‌نی که مه‌حوی شاره‌زایی له‌و دیوانه هه‌بووه تیگی گه‌یشتووه، جگه له‌مه‌ش، له‌شوینیکی تر دیوانه‌که‌یدا نیوه به‌یتیکی له‌گوشه‌نی راز وه‌رگرتووه ئا خنیوتیه ناو به‌یتیکی خویه‌وه، ئه‌مه‌ش به‌کجار به‌لگه‌که‌مان به‌هیت تر ده‌کا که کاریگه‌ری مه‌حموودی شه‌بسته‌ری له‌سه‌ره، ئه‌مه‌ش له‌یه‌ته‌که‌یه:

نیثاری خاکی ریگه‌ت جانه، فه‌رموی: (۲۲۵)

«چه‌نسبت خاکرا با عالم پاک» (۲۲۶)

ئه‌وه‌ی جیگی سه‌رنجه ناوه‌پۆکی گوشه‌نی راز به‌گشتی بریتیه له‌تۆمار کردنی بیرو باوه‌ری یه‌کیته‌ی بوون (وحدة الوجود) به‌زمانی شیعی سۆفیگه‌ریبانه، بۆیه مه‌حوی ته‌نیا له‌م لایه‌نه‌وه که‌و تۆته ژیر کاریگه‌ری مه‌سنه‌وییه‌کانیه‌وه، وا له‌خواره‌وه چه‌ند نمونه‌یه‌کتان بۆ ده‌ست نیشان ده‌که‌ین:

مه‌حوی ده‌لیت:

غه‌یری وه‌حده‌ت له‌ وجودا نییه، که‌تره‌ت وه‌همه

ساده ته‌کراری یه‌که، مه‌نشئه‌ی ئه‌وه‌هامی عه‌ده‌د (۲۲۷)

شه‌بسته‌ری ده‌لیت:

۱- شد آن وحدت ازین کثرت پدیدار

یکی را چون شمردی گشت بسیار (۲۲۸)

۲- عدد گرچه یکی دار د بدایت

ولیکن نبودش هرگز نهایت (۲۲۹)

۳- امور اعتباری نیست موجود

عدد بسیار و یک چینرا است معدود (۲۳۰)

۴- به وحدت در نباشد هیچ کثرت دو نقطه نبودا ندر اصل وحدت (۲۳۱)

ئه‌م به‌یه‌ی مه‌حوی و چوار به‌یه‌که‌ی شه‌بسته‌ری به‌گشتی له‌چوار چیوه‌ی یه‌ک و زۆر (وحدت و کثرت) دا ده‌خولینه‌وه، مه‌حوی رای وایه که‌یه‌ک سه‌رچاوه‌ی هه‌موو شتیکیه، چونکه هه‌موو شتی له‌ناو ده‌چی ته‌نیا یه‌ک ده‌میتنی «کل من علیها فان ویبقی وجه ربك ذو الجلال والاكرام» (۲۳۲)، هه‌روه‌ها له‌ژماره‌ی یه‌که‌وه ژماره‌کانی تر په‌یدا بووه. به‌یتی یه‌که‌م و دووه‌می شه‌بسته‌ری له‌گه‌ڵ نیوه‌ی به‌یتی دووه‌می مه‌حویدا یه‌ک ده‌گرنه‌وه، به‌یتی سییه‌م و چواره‌میش له‌گه‌ڵ نیوه‌ی به‌یتی یه‌که‌می مه‌حویدا یه‌ک ده‌گریته‌وه که (وحده) سه‌ر چاوه‌ی بوونه نه‌ک (ثنویه).

له‌رووی روخساره‌وه چه‌ند وشه‌یه‌ک دووباره بوونه‌ته‌وه، وه‌ک «ژماره، وه‌حده‌ت، که‌تره‌ت».

مه‌حوی ده‌لیت:

ئه‌م ئالو‌گۆری دینه له‌کارا بووه هه‌تا

ده‌وری یه‌که‌ی به‌دینی ئه‌وه نه‌سخی جومله دین (۲۳۳)

شه‌بسته‌ری ده‌لیت:

۱- براو ختم آمده پایان این راه در او منزل شده ادعو الی الله (۲۳۴)

۲- نبوت را ظهور از ادم آمد کمالش در وجود خاتم آمد (۲۳۵)

هه‌ردووکیان وه‌ک هه‌موو موسولمانیک باوه‌ریان به‌وه‌یه که‌مه‌مه‌د (د.خ)

بنه‌تای هه‌موو پیغه‌مبه‌رانه.

مه‌حوی ده‌لیت:

ئەو حەي يوتەو عەلیم و سەمیع و بەصیرە، ئەو قادر، مورید و هەم مۆتەكەلیم (بلا لسان) (۲۳۶)

شەبستەری دەلتیت:

سمیعی و بصیر و حی و گویا بقا داری نه از خود لیک از آنجا (۲۳۷)
هەردوو بەیتەکان باسی سیفەتە هەمیشەییەکانی خوا دەكەن، لەرووی روخساریش ئەم وشانە هاوبەشن «سەمیع، بەصیر، حەي، گویا».

مەحوی دەلتیت:

- ۱- بەیتی ذاتی تۆ لەدیوانی وجود مۆری حەق کردە بە نوقطە ی ئینتیخاب (۲۳۸)
- ۲- (وصلي الله على) ئەو بەحری نووری علم و عیرفانە کەدەرکی غەوری ناكا (غیر علم الله سبحانە) (۲۳۹)

شەبستەری دەلتیت:

- ۱- وز ایشان سیدما کشته سالار هم او اول هم او اخر درین کار (۲۴۰)
 - ۲- ز احمد تا احد یک میم فرقت جیهانی اندر آن یک میم غرقت (۲۴۱)
 - ۳- ازو شد خط دور هردو عالم وزوشد خط نفس و قلب آدم (۲۴۲)
- لەم دوو بەیتەي مەحوی و سەي بەیتەي شەبستەری ئەو هەمان بۆ روون دەبیتەو هە کە باوەرپیان بە راستی مەحەمەدی (الحقیقة المحمدية) هەیەو بەیتەکان بەگشتی ئەم واتایە دەبەخشن کەگیانی پیغەمبەر د.خ هەر لەسەرەتاو هەبوو هەو لەو هەو گیانی پیغەمبەرائی تر پەیدا بوو.

مەحوی دەلتیت:

هەر کەسێ چاوی کەبەوجلیو مۆنەوەر بووی کەسێ کەي بێتە نەظەر، دیدەیی پر بی لە رەمەد (۲۴۳)

شەبستەری دەلتیت:

رمد دار د دو چشم اهل ظاهر که از ظاهر نبیند جز مظاهر (۲۴۴)
هەر دوو بەیتە کە لەواتادا بەیەك دەگەنەو هە کەبەیتەییە لەبیینی خوا بەچاوی دل، لەرووی روخسار ئەم وشانە دووبارە دەبنەو هە «چاو، رەمەد، بیین».

مەحوی دەلتیت:

کەهەر سیر رێکی عەقلی کول تیا کول مایەو هە (بالکل)
کەهەر سیر رێکی صەد عاریف تیا مەدھۆش و حەیرانە (۲۴۵)

شەبستەری دەلتیت:

شده زو عقل کل حیران و مدھوش فتاده نفس کل را حلقه در گوش (۲۴۶)
هەردوو بەیتە کە باسی عەقلی کول دەكەن کەوا لەبارەي بوونی خواو هە سەری سوپماو هە ناتوانی بگاتە بنج و بنەوانی، کەوا بوو سوڤییەکانیش دەستە وەستانن لەم روو هەو، وشە لێکچوو هەکان ئەمانەن «عەقلی کول، حەیران، مەدھۆش».

مەحوی دەلتیت:

چ رتیهک بهو هەموو شابالەو هە جیبریلی (ذي قوة)
بەجی مابوو لەرێ، دەیوت: خزم مەیدانی سووتانە (۲۴۷)

شەبستەری دەلتیت:

چو نور او ملک را پرسوزد خردرا جمله پای و سر بسوزد (۲۴۸)
بەیتەکان باسی چوونە ئاسمانی پیغەمبەر د.خ دەكەن و ئاماژە بۆ ئەو هە کەن کە جویرائیل بەو هەموو توانایە نەیتوانی لەسنووری خۆی دەربچێ، چونکە پەرو بآلی دەسووتا.

ئه‌وه‌ی ئاشکرایه مه‌ولانا خالیدی نه‌قشبه‌ندی یه‌که‌مین که‌س بو‌وه که‌ ته‌ریقه‌تی نه‌قشبه‌ندی هیتنا‌وته کوردستان و خه‌لکیتی زۆر په‌یره‌وییان کردو‌وه، یه‌کێ له‌وانه‌ی له‌سه‌ر ئه‌م ته‌ریقه‌ته بو‌وه «مه‌حوی» یه‌که زۆریه‌ی غه‌زه‌له‌کانی له‌و سه‌رچاوه‌یه‌وه هه‌لقولا‌وه. جگه له‌مه‌ش ده‌توانین په‌نا به‌رینه به‌ر دیوانه‌که‌ی و له‌هه‌ر شوینی که‌ ئاماژه‌ی بو‌ مه‌ولانا خالید کردبێ ده‌ستنی‌شان‌یان بکه‌مین بو‌ ئه‌وه‌ی هه‌یج گرێ کۆله‌یه‌ک نه‌مینی که‌وا مه‌حوی کاریگه‌ری مه‌ولانا خالیدی نه‌قشبه‌ندی له‌سه‌ر بو‌وه.

له‌دیوانه‌که‌ی مه‌حوی له‌سه‌ی شویندا ئاماژه بو‌ مه‌ولانا خالیدی نه‌قشبه‌ندی کراوه، وه‌کو: له‌م به‌یته‌ی خوا‌وه‌دا به‌م جو‌ره ناوی دینی:

قه‌سه‌می گویمی به‌چاوی به‌چه‌دا پیری موغان

که له مه‌ولا نه‌بیی و ه‌عظ و قسه‌ی مه‌ولانا (۲۵۰)

لیره‌دا مه‌به‌ست له‌وشه‌ی (مه‌ولانا) مه‌ولانا خالیدی نه‌قشبه‌ندییه.

مه‌حوی له‌کو‌تای شیعره کوردییه‌کانیدا به‌م قه‌سیده (۲۴) به‌یتیه‌ ستایشی مه‌ولانا خالید ده‌کا،

ئه‌مه‌ش سه‌ره‌تا‌که‌یه‌تی:

دل‌م ئه‌م شه‌وه نه‌خۆشی نیسه‌به‌تی چاویکی بیماره

جگه‌ر غه‌لتانی خۆینی هه‌سه‌رتی لیبو‌یکی خوونخوا‌ره (۲۵۱)

تاله‌دوایی به‌ئاشکرا ناوی مه‌ولانا خالید ده‌با و ده‌لایت:

له‌ فه‌یضی ناوی (مه‌ولانا ضیاء الدین) ه‌وه ئیسته

هه‌موو روژه‌شه‌وم، قه‌طره‌ی وجودم به‌حری ئه‌نواره (۲۵۲)

له‌شوینیکی تر مه‌حوی چوارینه‌یه‌کی به‌فارسی نووسیوه که‌ به‌یتی یه‌که‌م و چواره‌م ه‌ی مه‌ولانا خالیده‌و دو‌وه‌م و سێیه‌م ه‌ی مه‌حویه:

«عالمی خواه‌م ازین عالم بدر»

عنصروی خاک باشد سربس

و زین ه‌رمویی دستی رویدم

دوای هیتنا‌وه‌ی به‌لگه‌ی ته‌واو له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که‌ مه‌حوی به‌ مه‌ولانا خالید کاریگه‌ر بو‌وه، به‌تاییه‌تی به‌شیعه‌ر فارسییه‌کانی چونکه له‌ئاستی شیعره کوردییه‌کانی به‌رزترن و زۆرترن.

هه‌ر چه‌نده مه‌ولانا خالید کورده، به‌لام به‌ره‌مه‌ شیعرییه‌کانی به‌گشتی فارسین، بۆیه له‌گه‌ل شاعیره فارسه‌کاندا ریز کرا، خو ئه‌گه‌ر مه‌حوی له‌گه‌ل شیعره کوردییه‌کانی مه‌ولانا خالید به‌راورد بکرا‌بایه ئه‌وا نه‌ده‌که‌وته خانه‌ی به‌راورد کارییه‌وه، به‌لکو پیتی ده‌گوترا به‌رامبه‌ری (الموازنة). ئیستاش وا له‌ خوا‌وه‌ به‌یته‌کان ده‌ستنی‌شان ده‌کریت:

مه‌حوی ده‌لایت:

له‌م به‌حری فیتنه به‌لکی نه‌جاتت بدا خودا

داوینی باخودا بگه‌ر، به‌رده ناخودا (۲۵۴)

مه‌ولانا خالید ده‌لایت:

زموچ قلزم زخار خونخوا‌ر خدا و ناخدارا کیست حافظ (۲۵۵)

به‌گشتی به‌یته‌که‌ی مه‌حوی له‌گه‌ل واتای به‌یته‌که‌ی مه‌ولانا خالیددا لیک نزیکه و باسی رزگار بوونی مرۆف ده‌که‌ن له‌ناو ده‌ریای ئاشو‌وبدا، رزگار بو‌ونه‌که‌ش هه‌ر به‌ده‌ست خوا‌یه، له‌لایه‌نی روخساره‌وه له‌م وشانه‌دا ها‌وبه‌شن (به‌حر، خودا، ناخودا، فیتنه).

مه‌حوی ده‌لایت:

دل بۆیه خۆشی دێ له نه‌خۆشی به‌پر به‌دل

بیماره چاوی یار و خۆشی دێ له‌ده‌ردو دا (۲۵۶)

مه‌ولانا خالید ده‌لایت:

نشتر فولاد یا مژگان دلدارست این

نشه‌می یانگاه چشم بیمارست این (۲۵۷)

هه‌ردوو به‌یته‌کان له‌سه‌ر ئه‌وه ریکن که‌وا چاوی بیماری یار ه‌زی

له ئازاردانی دلداره، هەر چهنده ئەم ئازاردانه لای مەحوی زۆر ئاشکرایه، بەلام لای مەولاناش (نشتر فولاد دۆمژگان) نیشانهی ئازارن، وشە هاوبەشەکانیش ئەمانەن (بیمار، چاو، ئازار).

دەبێ سەرئەجی ئەو بەدەین کە ئەم بەیتە مەحوی لە گەڵ مەولانای رۆمیش بەراوردکراو لەوانەیه لە گەڵ هی تریش دووبارە بیتەوه، نەک هەر ئەم بەیتە، بە لکو چەند بەیتێکی تریش بەهەمان شیوه، لەبەر ئەوەی ناتوانی لەسەتاسەت پێ لەسەر ئەویدا بگیرێ کە مەحوی لەم بەیتە دووبارە کراوەدا بە کامیان کاریگەرە، بۆیه وا بە چاک زانرا هەموو بەیتە لیکچوووەکانی شاعیرەکان تۆمار بکری و فرامۆش نەکری.

مەحوی دەلیت:

تێ گەییو و شیوهنیە ئەمرو، داسبە شایب بکا
پێ گەییو دەرویشەدا، سویحە شەهەنشایی بکا (٢٥٨)

مەولانا خالید دەلیت:

گر آزاد خواهی شد بنگی کن هر آیینە محبوب بنده نوازست (٢٥٩)
بەیتەکە مەحوی لە گەڵ بەیتەکە مەولانا خالیددا لەو دەگەنەوه یەک کەوا ئازادی و پاشایەتی لە بەندایەتی خوادایه، چونکە هەر کەسێ لە جیهان ئەگەر لە ناو شادی و بەختەوهری و دەستەلاتدا بوو، بێگومان پلەو پایەکە لە راستەپیتی لادەبا، بۆیه مەروفت دەبێ ئەمرو شیوهن بکا، بۆ شایب سبەینیتی.

مەحوی دەلیت:

١- دای ئیزنی هەرچی دیدە غەزاله له گەردی ریتی
بێچارە کل فرۆشە رهواجی کلی شکا (٢٦٠)

٢- بەعقوب وەش کە (مەحوی) یەچاویشە داری هیجر
چاوی بەگەردی راهی بە شیرت گلی شکا (٢٦١)

مەولانا خالید دەلیت:

دیدە جویای خال درگە تست (تراب اقدامکم یزیل عمی) (٢٦٢)

* * *

بەیتێ یەکەمی مەحوی لە گەڵ بەیتەکە مەولانا خالید لە مەسەلە ی خاکی بەر دەرگای یار یەک دەگرنەوه، واتا: لیکچوووەکان زۆرنییە، بەلام بەیتێ دووهمی مەحوی زیاتر پەیوەندی پێوههیه و کەوا گەردی ریتی یار چاوی مەحوی چاک کردۆتەوه هەر وهک مەولاناش دەلی (تراب اقدامکم یزیل عمی)، لەرووی روخسارەوهش لەم وشانەدا هاوبەشن بەتایبەتی لە گەڵ بەیتێ دووهمی مەحویدا (گەرد، ری، کویری، چاو).

مەحوی دەلیت:

کوتری دل، چەنگولی بازی قەضا یە عنی موژە ی
دی، بەزولفی چوو پەنابا، کەوتە نیو داوی دەلا (٢٦٣)

مەولانا خالید دەلیت:

الهی تابکی مرغ دل اندر دام کاکلها
بود درمانده و پابسته ای حلال مشکلها (٢٦٤)

بەیتەکە مەحوی لە واتای گشتیدا زۆر لە بەیتەکە مەولانا خالید نزیکە و باسی ئەو دەکەن کەوا بەلندە دلیان کەوتۆتە ناو داوی زولفی یارەوه و گیرۆدە ی حالی خۆی بوو، تەنیا جیاوازی لە بەیتەکە مەحویدا ئەو یە برژانگی یار کە وهکو چرنوکی بازی قەزایه هیرشی هیناوتە سەر کوتری دلی مەحوی، وشە لیکچوووەکانیش ئەمانەن «بەلندە ی دل، داو، زولف، گیرۆدە بوون».

مەحوی دەلیت:

تانه بووری تو له سەر، ری ناخه به مهیدانی عیشق
سەر له پیشی پێ دەبێ لەم ریگە دانیی (اولا) (٢٦٥)

مەولانا خالید دەلیت:

بامید سر خود پای منه در ره عشق

کاندربین مرحله سر باختن اول قدم است (۲۶۶)

بهیته‌ک‌ه‌ی مه‌حوی له‌گه‌ل بهیته‌ک‌ه‌ی مه‌ولانا خالید ده‌گونجی و قسه له‌بار‌ه‌ی ریگرتنی رتی عیشقه‌وه ده‌ک‌ن و روونی ده‌ک‌نه‌وه ئه‌وه‌ی پیتی بنیته مه‌یدانی عیشقی خوابی نابی به‌تم‌مای سه‌ری خوی بی وده‌بی له‌پیشا گیانی له‌سه‌ر له‌پین دانی ئینجا بیته مه‌یدانه‌ک‌ه‌وه، ئه‌مه و جگه له هاوبه‌شیمان له و وشانه‌دا «سه‌ر، ری، عشق، ئه‌وه‌له‌ن، پی، سه‌رفیداکردن».

مه‌حوی ده‌ل‌یت:

به‌ر خودایه‌و به‌س، له شه‌یطانی شه‌قی «مه‌حوی» په‌ناه

په‌س له‌غه‌دری شه‌یطه‌نه‌ت پیشه‌مه‌به به‌ر که‌س شکات (۲۶۷)

مه‌ولانا خالید ده‌ل‌یت:

ز دست اندازی شیطان سرکش من بی دست و پا را کیست حافظ (۲۶۸)

ه‌ردوو بهیته‌که له‌م خاله‌دا یه‌ک ده‌گرنه‌وه که‌وا له‌ده‌ست ه‌ره‌شه‌و ختوکه‌ی شه‌یتان ه‌ر ده‌بی په‌نا بریته به‌رخوا، چونکه جگه له‌و په‌نایه په‌ناتیکی ترنیه وکه‌ست نییه له‌شه‌یتانت پیاریزی، له‌چ‌ند وشه‌یه‌کیشدا هاوبه‌شن (شه‌یتان، غه‌دری شه‌یتان، په‌نابردن).

مه‌حوی ده‌ل‌یت:

۱- ه‌ر دل‌ی پیوه نه‌بی داغ و خه‌طی جی ده‌می تیغ

ده‌عویی عیشقی بی، ده‌عویی بی مورو سه‌نه‌د (۲۶۹)

۲- ه‌موو فه‌خری که‌داغ و ده‌رده عاشق

مه‌به‌ن، ریسواییه، ناوی ده‌وا قه‌ط (۲۷۰)

مه‌ولانا خالید ده‌ل‌یت:

داب اریاب محبت نبود آسایش

لذت عاشق دل سوخته اندر الم است (۲۷۱)

ه‌ردوو بهیته‌ک‌ه‌ی مه‌حوی و بهیته‌ک‌ه‌ی مه‌ولانا خالید له‌سه‌ر بابه‌تی خول

ده‌خونه‌وه که بریته‌یه له‌وه‌ی عاشقی راسته‌قینه ه‌مه‌یشه ده‌بی جیداخ‌ی عیشقی پیوه‌بی و چرکه‌بی بی نازار نه‌بیته، چونکه به‌ده‌ستووری عاشقان ه‌رچی له‌دل‌به‌ره‌وه بیت خوشه و سه‌ریچی لی ناکری، له‌به‌یته‌کان ئه‌م وشانه دووباره ده‌ب‌نه‌وه «دل، عاشق، عیشق، نازار» نابی ئه‌وه‌ش فه‌راموش بکری که‌مه‌حوی له به‌یتی یه‌که‌مدا له‌مه‌ولانا خالید ه‌ه‌ورا‌تر چووه و به‌ناشکرا ده‌لی:

ه‌ه‌ر که‌سی سکا‌لانام‌ه‌ی عیشقی بی داغ و خه‌تی ده‌می تیغی یاریته، ئه‌وه داواکه‌ی بی به‌ل‌گه‌یه، چه‌نکه مورو سه‌نه‌دی یاری پیوه نییه که‌ داخ‌کردنی دل‌ه.

مه‌حوی ده‌ل‌یت:

خه‌و ئه‌زانی نییه، ده‌یوت : ده‌بنو بیته خه‌وت

نیک به‌ختم به‌وه نه‌وزی بکه، ئه‌ی به‌خته‌مه‌ده‌د (۲۷۲)

مه‌ولانا خالید ده‌ل‌یت:

ناید‌م خواب مبادا که بخوابت بینم

دیده بخت مرا بین چه بخواب است امشب (۲۷۳)

ئه‌گ‌ر سه‌یری ه‌ردوو بهیته‌ک‌ه‌ی مه‌حوی و مه‌ولانا خالید بکه‌ین، بو‌مان روون ده‌بیته‌وه که له‌واتا دا نزیکن و له‌ده‌وری ته‌وه‌ری ده‌سوورینه‌وه که‌بریته‌یه له‌وه‌ی دل‌داران خه‌ویان لی ناکه‌وی و به‌ختیان یاریان نییه نه‌خو له‌خه‌ون یاره‌کانیان به‌دی بکه‌ن، به‌لام مه‌حوی داوا‌ی مه‌ده‌د له‌به‌ختی خوی ده‌کا تاسه‌ر خه‌وی بشکینتی و یار بیته‌خه‌ونی، که چی مه‌ولانا به‌خته‌وه‌ره و چاوی به‌ختی چوته خه‌و، جگه له‌واتا، له‌روخساریش چه‌ند وشه‌یه‌ک هاوبه‌شن «خه‌و، نابی، له‌خه‌وبینین، به‌خت».

مه‌حوی ده‌ل‌یت:

۱- که‌سه‌یری ده‌فته‌ری سه‌ر گه‌شته‌کان و خاک ساران و

سیا به‌ختانی کردن دی ه‌موو «مه‌حوی» بوو سه‌ر ده‌فته‌ر (۲۷۴)

۲- دل چووه وادی مه‌حه‌به‌ت ه‌رچی دی ه‌ر کوشته یا

نیوه کوژراوه له سهه لیتو ئاه، و ناله‌ی (وا اسف) (۲۷۵)

۳- که کوژرا، شاه‌ی عالی جاهی عیشقه
هه‌تا سه‌یدت نه‌که‌ن ناگه‌یته فیتراک (۲۷۶)

مه‌ولانا خالید ده‌لیت:

چونکه بگذری بسر کوی کشتگان غمت
هزار جان گرامیت بند فتراک است (۲۷۷)

گه‌ر سه‌رنجی هه‌رسی به‌یته‌که‌ی مه‌حوی بده‌ین له‌گه‌ل به‌یته‌که‌ی مه‌ولانا خالید، ئه‌وه‌مان بو‌ساغ ده‌بیته‌وه که‌هه‌موویان به‌گشتی له‌واتادا پیک ده‌چن و باسی حال‌ی دل‌داران ده‌که‌ن که‌ چۆن له‌به‌ر ده‌رگای یاردا لاشه‌یان که‌وتوو و گیانیان به‌یار سپاردوو یاخود هه‌ر تۆزه گیانیکیان ماوه له‌گیانه‌لانه.
ئه‌گه‌ر تۆزێ له‌به‌یتی دووه‌می مه‌حوی ورد بینه‌وه جو‌ره ورده‌کارییه‌کی زیده بالا ده‌بینین که‌له‌به‌یته‌که‌ی مه‌ولانا به‌رچاو ناکه‌وی، ئه‌ویش بریتیه‌ له «ئاھ و ناله‌ی وا ئه‌سه‌ف»، و اتا: دل‌داره‌کان ئه‌سه‌فی ئه‌وه ده‌خۆن که‌ سووکه گیانیکیان تیدا ماوه و به‌پایه‌ی شه‌هیدی نه‌گه‌یشتوو، چونکه ئه‌وان ده‌زانن ئه‌وه‌ی پێ له‌ده‌روازه‌ی عیشقی حه‌قیقی بنێ ده‌بێ له‌سه‌ری خۆی خوشبیت.

مه‌حوی ده‌لیت:

مه‌شغوولی شه‌رحی (گولشه‌نی راز) م ده‌فه‌رمووی
سینه‌م که‌شه‌رحه شه‌رحه ده‌کاتن به‌تیغی ناز (۲۷۸)
مه‌ولانا خالید ده‌لیت:

شدی محو‌ارد و صد چون «گلشن راز» بلا فکر و توقف گفتیش باز (۲۷۹)
مه‌حوی و مه‌ولانا خالید له‌م دوو به‌یته‌دا باسی عیشقی خۆیان ده‌که‌ن و مه‌حوی ده‌لی:

یارم که‌سینگم به‌تیری برژانگی له‌ت ده‌کا، ده‌لی: من شه‌رحی دیوانی
(گولشه‌نی راز) (۲۸۰) ده‌که‌م، به‌لام مه‌ولانا ده‌لیت: ئه‌گه‌ر بیت و دووسه‌د

دیوانی وه‌کو گولشه‌نی راز یارمه‌تیده‌رت بێ له‌م عیشقه‌دا تۆ هه‌ر ده‌بێ له‌ناو
بچی، چونکه دوا ئه‌نجامی عاشقی هه‌ر له‌ناوچوونه، لیکچوونه‌که له‌وه‌دایه هه‌ر
به‌ره‌و نه‌مان ده‌چن، چونکه سینه له‌تله‌ت بوون به‌ره‌و مردن چوونه.

مه‌حوی ده‌لیت:

هه‌موو بیسمیلیه، هه‌ر من نیمه بسمیل
نه‌بوو کاری بکا هه‌ر بو‌خودا، قه‌ط (۲۸۱)

مه‌ولانا خالید ده‌لیت:

نیم بسمیل غرق اندر خاک و خون صیدچشم نیمه خواب کیستم (۲۸۲)
هه‌ردوو به‌یته‌کان له‌واتای گشتیدا ئاشنایه‌تیان له‌گه‌ل به‌کتر هه‌یه و
به‌یه‌که‌وه ته‌بان، باسی ده‌ست و تیغی یارده‌که‌ن و حه‌ز ده‌که‌ن سه‌ریان بیری
(بسم الله) یان لی بکا و له‌م نازاره یان رزگاریکا، ده‌بینین مه‌حوی ئیره‌بی
به‌وانه ده‌با که‌ رزگاریان بووه سه‌ریان بپراوه، ئاواته‌خوازه ئه‌ویش وه‌کو ئه‌وان
به‌م پایه بگات، جالیره‌دا (نیم بسمیل) یا به‌واتای ئه‌وه دی که‌ سه‌ر نه‌پراوه، یا
خود به‌نیو سه‌ر بپراوی به‌جیه‌تیراوه و نازارده‌چیرێ و له‌خوینی خۆی ده‌گه‌وزی.

مه‌حوی ده‌لیت:

- ۱- به‌ده‌ستی من نه‌شا (والشمس) ی پاری طه‌لعه‌ت، ئه‌مسال
ئیبجازه‌م ده‌موتالا کردنی (واللیل) ی خه‌طط و خال (۲۸۳)
- ۲- مونه‌وه‌ر نه‌بووه له‌و (والشمس) ی پاری طه‌لعه‌ت خۆ دل
موعه‌طه‌ر بێ ده‌له‌م. (واللیل) ه‌که‌ی ئه‌مساتی خه‌طط و خال (۲۸۴)
- ۳- به (والشمس) ی پیر نووری پوخساری یار
به (واللیل) ی خالو خه‌ططی موشکبار (۲۸۵)

مه‌ولانا خالید ده‌لیت:

هست از (والشمس) خورشید رخت مقصود و بس
وز سواد طره‌ات (واللیل) شد موبت غرض (۲۸۶)
هه‌رسی به‌یته‌که‌ی مه‌حوی له‌گه‌ل به‌یته‌که‌ی مه‌ولانا خالید له‌ته‌وه‌ری دوو

وشه‌دا ده‌خولیتنه‌وه، ئەویش (والشمس) ه که رووی یاریان پیتی چوواندووه
و (واللیل) ه که تایبته به قژو په‌رچه‌می، بی‌گومان مه‌به‌ست
له (والشمس) نایه‌تی (والشمس وضحیها) (۲۸۷) یه و (واللیل) نایه‌تی (واللیل)
اذا یغشی (۲۸۸) یه. له‌باره‌ی شیوه وه ئەم وشانه دووباره ده‌بنه‌وه (والشمس،
اللیل، روخسار، قژو په‌رچه‌م).

مه‌حوی ده‌لایت:

به‌بێ یاری مه‌چۆره مه‌عه‌که‌ی ئەسفه‌ندیاری نه‌فس
که‌له‌م مه‌بدانه‌دا هه‌ر په‌یره‌زله‌ روسته‌می بێ زال (۲۸۹)

مه‌ولانا خالید ده‌لایت:

تو پادشاه دادگر این گدای زار مغلوب دیو سرکش نفس ستمگرست (۲۹۰)
به‌یته‌که‌ی مه‌حوی و مه‌ولانا خالید له‌و خاله‌دا یه‌ک ده‌گرنه‌وه که مرۆف
له‌ژیانیدا تووشی شه‌ر و بگه‌وه به‌رده‌ی نه‌فسی سه‌رکه‌شی ده‌بێ، له‌م شه‌ره‌شدا
مرۆف پتوبسته زۆر به‌هێز بێ ئەگینا ژێر ده‌که‌وی و ه‌ک له‌به‌یته‌که‌ی مه‌ولانا دا
به‌ده‌رده‌که‌وی. ئەوه‌ی راستی بێ مه‌حوی پیش ئەوه‌ی بکه‌وێته ئەو جه‌نگه‌وه
ده‌یه‌وی خۆی ئاماده‌بکا و پشت به‌راه‌به‌ریکی به‌تواناوه به‌سه‌ستی، چونکه ده‌زانێ
شه‌ر له‌گه‌ل نه‌فس جه‌نگیکی مه‌زنه و پیغه‌مبه‌ر (د.خ) به‌جیهادی گه‌وره‌ی
داناوه.

مه‌حوی ده‌لایت:

له‌کن بشکووتنی غونچه‌ی ده‌می، وه‌ک گوڵ سه‌راسه‌ر گویم
گوڵی روخساری ده‌رخا، نیرگس ئاسا، سه‌ره‌سه‌ر چاوم (۲۹۱)

مه‌ولانا خالید ده‌لایت:

تنم یکباره چشم از برای دیدن رویش
بهر عضوی جمال آن گل سیراب میدیدم (۲۹۲)
هه‌ردوو به‌یته‌که له‌خالیکدا هاوبه‌شن، هه‌ر که‌رووی یار به‌ده‌ر که‌وت له‌به‌ر
جوایی هه‌موو له‌شبان ده‌بیتته چا و سه‌یری ده‌م و چاوی یارده‌که‌ن بو ئەوه‌ی لیبی

تیرین. بی‌گومان ئەم وینه هونه‌رییه‌لای سه‌عدی شیرازی و مه‌ولانا‌ی روومی
دووباره بوته‌وه له‌گه‌ل مه‌حوی به‌راورد کراوه، جا ئەگه‌ر له‌رووی میژوووییه‌وه وه‌ری
بگرین ئەوا سه‌عدی له‌پله‌ی یه‌که‌م دیت تاده‌گاته مه‌ولانا خالید، به‌لام ناتوانی
بریار بدریت که مه‌حوی له‌کامیانی وه‌رگرتووه.

مه‌حوی ده‌لایت:

۱- له‌به‌ر قاپیی مه‌حه‌به‌ت ئەو خودا پیتداوه‌یه رووسور
حه‌زینه، دیده پر ئەسرینه، دل خوتینینه، رووزه‌رده (۲۹۳)
۲- بکه‌ین ئاه و فوغان و ئاگری به‌رده‌ینه خان و مان
خه‌راباتی مه‌حه‌به‌ت حه‌یفه‌ بێ ئاشووب و غه‌و غابێ (۲۹۴)

مه‌ولانا خالید ده‌لایت:

در اقلیم محبت از خرابیهاست معموری
بسیل اشک باید کند اساس خانه خودرا (۲۹۵)

هه‌ردوو به‌یته‌که‌ی مه‌حوی و به‌یته‌که‌ی مه‌ولانا خالید باسی سروشتی
خۆشه‌ویستی راسته‌قینه ده‌که‌ن که ده‌بێ عاشق هه‌میشه له‌گریان و ئازار و
ناره‌حه‌تیدا بێ، چونکه ئەوه‌ی له‌ یاره‌وه دیت خۆشه، ئەمه‌ش ئامازه بو نایه‌تی
«فلیضحکوا قليلاً وليبكوا كثيراً» (۲۹۶)، له‌ رووی هاوبه‌شی وشه‌کانه‌وه،
ئه‌مانه دووباره بوونه‌ته‌وه «قاپی مه‌حه‌به‌ت، ئەسرین، خه‌رابات، ئازار».

مه‌حوی ده‌لایت:

به‌طاقه فه‌خری کيسرا، هه‌ر خه‌وه‌ر نه‌ق فه‌خری نوعمانه
ده‌نی هيمه‌ت وه‌هايه هه‌ر له‌گه‌ل كوچک و که‌له‌ک ده‌دوی (۲۹۷)

مه‌ولانا ده‌لایت:

نعمان خجل ز طرح اساس خورنق است
کسری شکسته دل پی طاق مکسراست (۲۹۸)
به‌یته‌که‌ی مه‌حوی و مه‌ولانا خالید له‌یه‌که‌تری نزیکن و واتا‌کانیان به‌گشتی
یه‌که‌و له‌سه‌ر ئەوه ده‌دوین که مرۆفی دنیایی شانازی به‌سه‌روه‌ت و سامانی ده‌کاو

مه حوی و مه نسووری هه للاج (٣٠١)

بیگومان ئه و سه چاوه یه ی که مه حوی زانست وزانیاری لئ هه لئینجان دووه، هه مان سه چاوه ی هه للاج بووه، چونکه هه دووکیان عه ره ب نه بوونه و به سایه ی ئیسلامه وه ئاشنایه تییان له گه ل زمانی عه ره بیدا په یدا کردووه و بوته به شیک له بوونیان و نه یان توانیوه فه راموشی بکه ن.

خۆ وانه بی ئه مه ش تاکه به لگه ی به رده ستممان بی، به لکو له به شه کوردیبه که ی دیوانی مه حویدا له سیتزه به یته شیعر دا باسی هه للاج کراوه، جا به ئاشکرا ناوی هیناوه، یاخود ئاماژه ی بو کردووه، جا بو ئه وه ی به ته واوی کاربگه ری مه حوی به هه للاج به سه لئین، ئه وا چه ند نمونه یه که له خواره وه تو مار ده که یین و ئه وانی تریش ته نیا ئاماژه بو لاپه ره کانیان ده که یین له دیوانه که ی مه حویدا.

له و به یته نه ی که راسته و خۆ ناوی هه للاجی تیدا هاتووه، ته نیا دوو به یته ده ستنیشان ده که یین له کۆی نو به یته:

١- هه تا حه ق ناصیره، هه ره حه قمه مه نظوور

وه کو مه نصور ئه گه ر بکه ن به دارا (٣٠٢)

٢- به حه ق هه ره حه ق به نا حه ق ناحه قم وتوو له رۆژی بووم

وه کو مه نصور ئه گه ر بيشمکوژن ناکه م له حه ق لادم (٣٠٣)

به یته کانی تر به پیویست نه زانرا تو مار بکرتین و به م دوو به یته کو تایی پی هینرا (٣٠٤).

له چوار به یته تریشدا ئاماژه بو له سیتزه دانی هه للاج ده کا و لیره دا ته نیا دوو نمونه ده خرینه بهرچاو و دوو نمونه که ی تریش لاپه ره کانیان دیاری ده کرتیت:

١- له حه ق بیژی بووه به حری (انا الحق) هه ره قه صیدیکم

له باتیی جائیه، واجب گه را قه تلم بکه ن واجیب (٣٠٥)

٢- له ئولکه ی عیشقه دا بی چوونه سه ردار

به ئاسانی مه زانه بوونه سه ردار (٣٠٦)

* * *

پیته وه دناسرئ، هه ره وه کو کیسرا به تاقه که یه وه دناسرا، هه ره کوه روخا و ده وله ته که ی نه ما، تاقه که بووه کو مه لئ کۆچک و که له ک، هه ره ها شا نوعمانیش به کۆشکی خه وه رنه ق دناسرا که له و کاته دا ناوبانگی ده ر کرد بوو، مه حوی و مه ولانا خالید له به یته کانیاندا گالته به و شته مادییان ده که ن و جیهانی گیانی به لای ئه وانه وه په سنده، چونکه هه ره ئه و ده میتی و مادییه که روو له رووخانه، له شیوه ی به یته کانیان ئه و وشانه پیک ده چن «نوعمان، خه وه رنه ق، تاق، کیسرا».

مه حوی ده لئیت:

ده بی هه رموو زوبانی، هه ره زوبانی داستانی بی

بکه م نه ختی به یانی ناکه سیی خۆ، به وزوبانانه (٢٩٩)

مه ولانا خالید ده لئیت:

و اتیح فی کل منبت شعرة الفا لسان فی الوف مقال (٣٠٠)

به یته که ی مه حوی له گه ل به یته عه ره بیه که ی مه ولانا خالید له ده وری وینه یه کی هونه ریدا ده خولینه وه که له پیش ئه وانه گوتراوه وه هه ردوو کیان ده یانه وئ له بن هه ره تاله مووی زمانی یا هه زاره ها زمانیان هه بی تا کو بتوانن له باری ناله باری خۆبان بدوین. ئه مه له لایه نی واته وه، به لام له باری روخساره وه له هه ردوو به یته که دا ئه م وشانه دوو باره ده بنه وه «زوبان، موو، داستان».

جگه له م دوو بهیتهی سهرهوه، له دوو بهیتهی تریش بهه مان شیتوه په نجه
 بۆهه للاج راکیشر او (۳۰۷). ئیستاش وا له خوارهوه بهیته لیکچوووه کان به که به که
 تو مار ده کرتین: **مه حوی ده لیت:**

- ۱- دل بویه خووشی دی له نه خووشی به پر به دل
 - بیماره چاوی یار و خووشی دی له دهر دو دا (۳۰۸)
 - ۲- هه موو فه خری که داغ و دهرده عاشق
 - مه بن، ریسواییه، ناوی دهوا قهط (۳۰۹)
- هه للاج ده لیت:**

- ۱- اریدک لاریدک للثواب ولکنی اریدک للعباب
- ۲- فکل مآربی قد نلت منها سوی ملذوذ وجدی بالعذاب (۳۱۰)
- ۳- فمن شروط الهوی ان المحب یری
- بؤس الهوی ابدأً احدى من النعم (۳۱۱)

بیرۆکهی ئەم بهیتانهی سهرهوه له گه ل شاعیره کانی تریش بهراورد کراوه،
 وهکو «مه ولانای رۆمی و مه ولانا خالید»، هه ره مان بهیتهی به که می مه حوی
 ئەوا له گه ل هه للاجیش بهراورد ده که یه به لام نازانین مه حوی به ته واوی له کامیانی
 وهرگرتوه، بیرۆکه که شه بریتییبه له وهی که وا دلدار هه می شه شه هزی له نازار
 چیشتنی یاره له گه ل وه سل جیای ناکاته وه، چونکه ئە گه ره عیشق راستی
 وتوانه وه بی نابی به خووشی قایل بیت و به ناخووشی ناوچه وانی گرژ بیت جیاوازی
 مه حوی له گه ل هه للاج له وه دایه مه حوی خووی و یاره که ی هزیان له نازار چیشتن
 و نازاردانه، به لام هه للاج ته نیسا خووی ناواته خووازی ئەم نازاره یه، واتا:
 عیشقه که ی مه حوی به جو شتره، وشه ی هاوبه ش له م بهیتانه ئە مانه ن: «عاشق،
 نازار، دل بهر».

مه حوی ده لیت:

وه ره ده ستی به خونم که نیگارین خوینی من حه لالت بی، نیگارا (۳۱۲)

هه للاج ده لیت:

ان الحبيب الذي يرضيه سفك دمي دمي حلال له في الحل والحرم (۳۱۳)
 بهیته که ی مه حوی و هه للاج لیکچووونیان هه یه و باسی حه لالبوونی خوینی
 دلدار ده که ن بۆ دول بهر، له روخساریش ئەم وشانه ی خواره وه دوو یاره ده بنه وه
 «یار، خوین، حه لال».

مه حوی ده لیت:

دهم و زاری تیا ما بیته وه ره نگاری ریق ئە ما
 پیالیکی عه قیقه، پر له بادیککی عه قیق ئە ما (۳۱۴)

هه للاج ده لیت:

ایا من طرفه سحر و یامن ریقه خمر (۳۱۵)
 بهیته که ی مه حوی له گه ل نیوه بهیتهی دووه می هه للاج دا یه که که باسی ناوو
 که فی ده می یارده کا و وه کو مه ی دلدار سه ره خووش ده کا. ئە وه ی راستی بی له
 ئاستی هونه ریدا بهیته که ی مه حوی زۆر له هی هه للاج بالاتره وه دم و زاری
 دلدار ی کردۆته پیاله ی مه ی چونکه ناوی ده می یاری تیدا ما وه ته وه، به لام
 بهیته که ی هه للاج ساده وه بی گری و گو له، وشه ی هاوبه ش ئە مانه ن: «ریق،
 مه ی».

مه حوی ده لیت:

ئە ی مه حه به ت! ناگریکی هینده خووش و دل نشین
 ئەو که سه ی سووتووته، هه ره ئەو هه ول ئە دا بۆ سوو به سووت (۳۱۶)

هه للاج ده لیت:

قوم اذا هجروا من بعدما وصلوا ماتوا، و ان عاد وصل بعده بعثوا (۳۱۷)
 هه ردوو بهیته که له واتای گشتیدا ده گه نه وه یه ک و بریتییبه له وهی که دلدار
 هه ز ده کا له پیناوی گه یشتنی یاردا چهند جار ی بسوتی یان بمری و زیندوو
 بیته وه و دیسان بمریت.

مه حوی ده لیت:

۱- بهر پیتی ئەوم به میژهره وه سهه کهنه، وتی:

«مهحوی» ته مایه بم خه له تینی به تووری پوت (۳۱۸)

۲- به پیر ئەو رۆژه وه «مهحوی» ئەوه نده

به سهه چووبوو، وه کو شه ونم له سهه کهوت (۳۱۹)

هه للاج ده لیت:

۱- ولو قدرت علی الاتیان جئتکم

سعیاً علی الوجه اومشیاً علی الرأس (۳۲۰)

۲- والله لو علمت روحي بمن عقلت

قامت علی رأسها فضلاً عن القدم (۳۲۱)

ههردوو بهیته کهی مهحوی له گه له دوو بهیته کهی هه للاج له وه هاو به شن که دلدار حهز ده کا به سهه سهه بهیته لای یار نه ک به پی، یاخود سهه ری خوی بخاته بهر پیتی یار.

مهحوی ده لیت:

ههه دلێ پیوه نه بی داغ و خه طی جی ده می تیغ

ده عوبی عیشقی بی، ده عوبیه بی مۆرو سه نه د (۳۲۲)

هه للاج ده لیت:

ماوجدت لقلبي راحة ابدأً وكيف ذاك وقد هیئت للکدر (۳۲۳)

مهحوی و هه للاج لهو خاله ده گه نه وه یه ک کهوا دلیان هه رگیز شادی و ئارامی به خۆیه وه نه دیوه، چونکه ئەوهی عاشق بی نابێ چاوه پروانی خۆشی بکا و دلێ عاشق هه رده بی له گیتراو لیلی دابیت. بهیته کهی مهحوی له ئاستی هونه ریدا له بهیته کهی هه للاج بهر زتره و لای ئەو ههه دلێ داغ و جی تیغی عیشقی پیوه نه بی عاشق نییه و ئەگه ر داوای عیشقیش بکا داواکهی پووچه.

مهحوی ده لیت:

غهیری وه حدهت له وجوو دانیه، که ثهت وه همه

ساده ته کراری یه که، مه نشه ئی ئەو هه می عه ده د (۳۲۴)

هه للاج ده لیت:

و اي الارض تخلو منك حتى تعالوا يطلبونك في السماء (۳۲۵)

ههردوو بهیته که له وه دا یه کن که خوای تاک و ته نیا له هه موو شوینی هه یه ههه ئەو ده می نیته وه و جگه له وه هه موو شتی له ناو ده چی.

مهحوی ده لیت:

۱- چاری قه دهه بزانه نییه، چه نده چاری وا

بی چاره ما که بوو به دوو په نه جی قهزا دوو چار (۳۲۶)

۲- واعیظ له رهندهی مه یکه ده ده گری که ئیعتیراض

راضی، نییه به سهه نویشتی ئەزهل (اننی لراض) (۳۲۷)

هه للاج ده لیت:

ماحيلة العبد والاقدار جاربة عليه، في كل حال ايها الرائي (۳۲۸)

ههردوو بهیته کهی مهحوی و بهیته کهی هه للاج له سهه ئەوه نه کهوا قهزاو قه دهه دهو ریکی گرنگی هه یه له ژیانی مروه قدا و مروه ناتوانی خوی لی ده ریا ز بکا، و اتا: لیره دا مهحوی و هه للاج پروایان به ریا زی (جبر) یه کان هه یه.

مهحوی ده لیت:

له ئیعتیازی مه حه بهت چار فه صل م جومله بۆ جه معه

سروشکم سوره، رهنگم زه رده، لیوم وشکه، چاوم ته ر (۳۲۹)

۲- له گه له فه ریادو گریه حاضره فه ریاد رهس (مهحوی)

(لیبکوا) ری ده دا پیری طه ر یقه ت طیفلی ساو ابی (۳۳۰)

۳- تف له چاره ی خه نده، گریه و شیوه نی پی خۆشه دۆست

دا که ئەی بارانی ئەشک، ئەی بهرقی ناله، نه سهه وی (۳۳۱)

هه للاج ده لیت:

۱- قضی علیه الهوی الاذوق کری و بات مکتحلا بالصاب لم ینم
 یقول للعین جودی بالدموع فان تبکی بجد والافلنجد بدم
 فمن شروط الهوی ان المحب یری بؤس الهوی ابدأ احلی من النعم (۳۳۲)
 ۲- فخذ فی شمالک ترس الخضوع وشد الیمین بسیف البکا (۳۳۳)
 ههرسی بهیته کهی مهحوی له واتای گشتیدا له گهل بهیته کانی ههللاج یهک
 دهگرنه وه و هه موویان باسی باری دهروونی دلداری دهکن بهرامبهردولبه ره کهی
 که هه میشه له گریه و زاری دایه و ئەشکی خوینین ده ریژی، ئەمهش لای دلدار
 شتیکی ئاساییه و جینگه ی سهرسورمان نییه چونکه دلداری راسته قینه هه میشه
 نازار چهشتنی لاشیرینتره له نازو نیعمهت و بهخته وهری ژینی ئاسایی، لهرووی
 روخساریش هاوبهشی لهم وشانه دا هه یه «خوشه ویستی، گریه، فرمیسک،
 خوین».

ئه وهی راستیبی له بهیتی یه که می مهحوی وینه یه کی هونه ری زور بالایی
 هینا وه ته ناراو و خوشه ویستی وای لیکردوه له یه ک کاتدا چواروه رزی به یه که وه
 کوکردۆته وه و لهرووی دیاره، ئا ئەمه به پیچانه وهی کات له چرکه یه کدا . هه موو
 بهیته کانیش ئاماژه بو ئەم ئایه ته دهکن «فلیضحکوا قلیلاً ولیبکوا
 کثیراً» (۳۳۴).

مهحوی دهلیت:

بهس بکه ئەی ئەشکی خوینینم به غمازی ته لاش

رازی عیشق و دهردی دلّ خو هه رچی بوو کردۆته فاش (۳۳۵)

ههللاج دهلیت:

بالسر ان باحو تباح دماؤهم وكذا دماء البائحين تباح (۳۳۶)

ههردوو بهیته که له تاکه خالی کدا یه کتر دهگرنه وه، ئەویش مهسه لهی
 ئاشکرکردنی نهینی عیشقه، بویه هه ره ههللاج ئەم نهینییه ی ئاشکرکرد و
 وتهی (انا الحق) ی به سه رزار داهات له سیدارهیان دا و به زه ندیقیان دانا.

مهحوی دهلیت:

۱- لهکن پشکووتنی غونچه ی ده می، وهک گول سهراسهر گویم
 گولی روخساری ده رخا، نیرگس ئاسا، سه ره سه ر چاوم (۳۳۷)
 ۲- وهک گول هه موو ده مه ده ره وه م سه ر به سه ر زویان
 وهک غونچه یه دهروونی، دلی گولی له سه ر زویان (۳۳۸)
 ۳- ده می به ویسه تی کورسی که ره م که پیم ئەی ره ب
 زویانی پیوه روابی به قه د هه موو که وه ب (۳۳۹)
 ۴- ده بی هه ره هه موو زویانی، هه ره زویانی داستانی بی
 بکه م نه ختی به یانی ناکه سیی خو به و زویانانه (۳۴۰)
ههللاج دهلیت:

فان نطقت فکلی فیک السنّة وان سمعت فکلی فیک اسماع (۳۴۱)

هه ره چوار بهیته که ی مهحوی و بهیته که ی ههللاج له سه ر دوو خال بهندن،
 یه که میان هه موو له شیان ده بیته گوئ بو بیستی قسه خوشه کانی یار،
 دووه میان: هه ره موویک له له شیان ده بیته زویانی بو وه سف و ستایش کردنی
 یار، یاخود بو دهریرینی که م و کورتی خو یان بهرامبه ره خوی مه زن، لهرووی
 رووخساره وه ئەم وشانه دووباره ده بنه وه «سه ره سه ر، زمان، گوئ».

مهحوی دهلیت:

عولوی مه رته به ی گه ره شه مه یکت تیگه یینم من

ده ترسم به رده بارانم بکه ن، ئەم تینه گه یوانه (۳۴۲)

ههللاج دهلیت:

یارب جوهر علم لو ابوح به لقیل لی: انت من یعبد الصنما

ولاستحل رجال مسلمون دمی یرون اقبح ما یاتونه حسنا (۳۴۳)

ههردوو بهیته که ی مهحوی و ههللاج له سه ر خالیکی گرنگ یه ک دهگرنه وه،
 ئەویش بریتییه له شاره زایی له زانستی خوی (العلم اللدنی)، ئەگه ره بیت و
 ئەوهی مهحوی له باره ی پیغه مبه ره وه ده بزانی، بو ئەو خه لکه نه فامه ی هه لریژی
 ئەوا باوه ری پی ناکه ن و به شیته ده زانن و به رده بارانی دهکن، هه ره ها

هه للاجيش ده لتي: ئه و زانسته ي ئه و ده يزاني ئه گهر بيت و په رده ي له سهر هه لباگري ، ئه واهه لكي ساده و ره شوكي تبي ناگهن و «به زندقه» ي له قه له م ده دن و تووشى سي داره ي ده كهن. نابي ئه وهش فه راموش بكه ين كه ئه م دوو به يته ي هه للاج له هه ندي سهر چا وه دا به ي (الشريف الرضي) ناسراوه (٣٤٤)

مه حوى و ئيبين عه ره بى (٣٤٥)

ئيمه كه مه حوى له گه ل ئيبين عه ره بى به راورد ده كهن ، شتيكى له خو وه نييه و له سهر بناغه يه كى به لگه دار كاره كه له ئه نجام ده ده ين - هه رچه نده ليكچوونه كه ش هينده ي شاعيره كاني تر نييه ، مه حوى له ديوانه كه يدا دوو جار ئاماژه ي بو (الفتوحات المكيه) ي ئيبين عه ره بى كردووه كه واهه خواره وه ده ستنيشان بيان ده كهن:

باسى چ بكه م بى كه راني به حرى پر ته شوبرى عيشق
تاقه قه طريكي (فتوحات) ه، نميكة (مثنوي) (٣٤٦)

ههروه ها له م به يته ي خواره وه شدا به هه مان شيوه ناوي (فتوحات) ده هيني:
بكه سه يري (فتوحات) ئه ر گه ركه ته تو فتووحى روچ
كتيبي دل موتالا كردنه ، پروانه (مكتوبات) (٣٤٧)

به م به يته ئه وه مان بو ده رده كه وي كه مه حوى ئاشنايه تي له گه ل به ره هه مه كاني ئيبين عه ره بى هه بووه ، ئيمه ش له سهر ئه م بنه مايه به راورده كه ئه نجام ده ده ين ، به لام نابي ئه وهش له بيبير بكرى كه زوريه ي به ره هه مه كاني ئيبين عه ره بى به ره و ريبازي به كيتي بوون ده رواو مه حوبش به گشتي سوڤييه كي سونني په يام داره و تاك و ته را له هه ندي غه زه له كانيدا به ره و ريبازه كه ي ئيبين عه ره بى هه نگا و ده ني.
ئيبستاش له خواره وه به يته ليكچووه كان ده خرينه به ر چاو:

مه حوى ده لتي:

غه يري وه حده ت له وجودانييه ، كه ثره ت كه وه هه مه
ساده ته كراري به كه ، مه نشه ئي ئه وهامي عه ده د (٣٤٨)

ئيبين عه ره بى ده لتي:

- ١- اسماء اسمائه الحسنی التي تبدى هي الكثيرة باللاتار والعدد
وما بأسمائه الحسنی التي خفيت عن العقول سوى حقيقة الاحد (٣٤٩)
- ٢- هو المقيد في الاطلاق صورته فهو الكثير بكثير ليس عن عدد
لكنها نسب والعين واحدة هوية دعيت بالواحد الصمد (٣٥٠)
- ٣- صير الانسان عينا واحداً فوجود الحق في نفي العدد (٣٥١)

- ٤- فعانیت احادا ولم ار كثرة وقد علمت فيما قلته الحق والصدق (٣٥٢)
 ٥- الحق توحيد و لكنہ كثرة في بصرى عينه (٣٥٣)
 ٦- فهو عينها لاغيرها فتكثرت بوجوده فيها وذكر سمات (٣٥٤)
 ٧- هوية الحق اسراري و اعضائي فليس في الكون موجود سوى الله (٣٥٥)

بهيته كهى مه حوى له گه ل بهيته كانى ئيبين عه ره بى له خالتيكى سه ره كيدا به كترى ده گرنه وه كه برتيبيه له وهى سه رچا وهى هه موو بوونه وهران به كيكيه و له وه به كه پهيدا بوونه، نه وهى باوه رپى به زورى هه يه باوه رتيكى پوچ و بى بنه ما يه، چونكه نه وهى نه وهى خولقاندوه له نه نجامدا هه ر خوى ده مي نيته وه و نه وانى دى له ناو ده چن. هه ر نه م بيرو باوه ره ش بوو ريگاي بو ئيبين عه ره بى خو ش كرد كه رتيبازى به كيتى بوون داپر تيئى و له گه ل ثا يه ت و فه رمو وده كانى پيغهم به ر دا بيگونجيني بو نه وهى زانايه كانى شه ر به ته تى پي رازى بكات. نه مه له لايه نى ناوه ر و كه كه وه، له رووى رو خساره وه نه م وشانه ها و به شن : «بهك، زور، ژماره».

مه حوى ده لئيت:

ريگه ي هو دا طه ريقه تى عيشقه، ده «مه حوبا»
 وهرن و پيا برؤن و «صلوا على الرسول»
 هه ر نه م طه ريقه بوو به هه موو صه حبى گرتيان
 رو يين پيا، هه تا گه ينه مه رته به ي و صوول (٣٥٦)

ئيبين عه ره بى ده لئيت:

مانال من جعل الشريعة جانبا شيئا ولو بلغ السماء مناره (٣٥٧)
 مه حوى و ئيبين عه ره بى له وه دا ها و به شن كه ده بى پي ره وى شه ر به ت بكرى و پشت گوئى نه خرئى، به لكو شه ر به ت لايه نه دپاره كه ي ئيسلامه و ته ريقه تيش لايه نه ده رو و نييه كه يه تى و به هه ر دوو لايه ن ريگه بو ناسينى خوا خو ش ده كه ن.

مه حوى ده لئيت:

خودا گرتوو دل م چوتن به گرشور و شه رى عيشقا
 به نه صصى ثا يه نه فلاك و زه مين نه م باره نا كيشى (٣٥٨)

ئيبين عه ره بى ده لئيت:

لو ان اله الخلق ينزل وحيه على جبل راس به لتصدعا (٣٥٩)
 مه حوى و ئيبين عه ره بى هه ر دوو كيان ثا ما ژه بو نه م ثا يه ته ده كه ن «لو انزلنا هذا القرآن على جبل لرأيتنه خاشعاً متصدعاً من خشية الله» (٣٦٠) هه دوو كيان باسى گرانى هه لگر تنى نه مانه تى ئيسلام ده كه ن و له وه دا مرو ث به نه زان ده زان چونكه نه وه باره قور سه ي له خوى ناوه «إنا عرضنا الامانة على السماوات والأرض والجبال فأبين ان يحملنها واشفقن منها وحملها الانسان انه كان ظلوماً جهولاً» (٣٦١).

مه حوى ده لئيت:

نه ناوى رو ژ و مه ه بر دن، نه باسى صه در وشه ه كردن
 مو وه حيد هه ر ده بى هه يه ك بناسئ، هه ر له يه ك ده دوئ (٣٦٢)

ئيبين عه ره بى ده لئيت:

١- ومطلب الحق منا ان نوحده ربا كما هو في القرآن والنظر (٣٦٣)
 ٢- ومنه اليه به كان النزول له فليس في الكون الا الواحد الله (٣٦٤)
 ٣- على انني ما كنت الا موحداً بتوحيد فرق ويخالطه جمع (٣٦٥)
 به يته كه ي مه حوى له گه ل سئ به يته كه ي ئيبين عه ره بى له واتا ي گشتيدا ها و به شن و هه مو ويان له سه ر نه وه نه كه ده بى مرو ثى خا وه ن باوه ر خودا به يه ك بزاني و هيچ جو ره ها و به شيبه كى بو پهيدا نه كا، ئيبين عه ره بى له به يتي سييه مدا ثا ما ژه بو تا كپه ر ستييه ك ده كا كه حاله تى (فرق) (٣٦٦) و (جمع) (٣٦٧) ي تي دا بئى.

مه حوى ده لئيت:

نه م مه جازه چيه، روو كه ينه حه قيقه ت، نه و جا
 (لا اله) هت به سه گه ر طاليبى (الا لله) ي (٣٦٨)

ئيبين عه ره بى ده لئيت:

١- فما ترى صوراً في العين قائمة الا بوجهين من نفي واثبات (٣٦٩)
 ٢- مافي الوجود سوى الوجود وانه عين ترى في النفي والاثبات (٣٧٠)
 به يته كه ي مه حوى وهه ر دوو به يته كه ي ئيبين عه ره بى باسى زيكرى (لا اله الا

اللّه) ده‌که‌ن که‌ویردی سه‌رزاری سوّفییه‌کانه، زیکره‌کەش له‌دوو‌به‌ش پیتکه‌تووّه (لا اله) ن‌فییه و (الا الله) ئیسه‌پاته، به‌لام مه‌حو‌ی به‌ناشکرا و ئیبن عه‌ره‌بی له‌ناخوه له‌و باوه‌ده‌دانه نه‌گه‌ر موسوّل‌مان خ‌وای به‌چاک‌ی ناسی پیتوبستی به‌نه‌فی نبیه و هه‌ر خ‌وای به‌سه، چونکه هه‌ر نه‌و شایه‌نی په‌رسته.

مه‌حو‌ی ده‌ل‌یت:

بوّ عه‌بدو بوّ عه‌مه‌لیه‌تی خ‌رلقنده نه‌و، نه‌وه ته‌وفیقی دا به‌ ئیمه و خه‌ذ‌لانی دا به وان خالیق یه‌کیتکه، کاسیبه عه‌بد، نه‌م په‌ر نه‌وپه‌ره ئیفراطی ئیعتزالی بوو ته‌ فریطی جه بریبان (۳۷۱)

ئ‌یبن عه‌ره‌بی ده‌ل‌یت:

۱- فکل فعل فان الله خالقہ وقد جعلت له من دونه سندا (۳۷۲)
۲- الله یخلقنا ویخلق فعلنا و الامر ستور بما فی حقہ (۳۷۳)

هه‌ردوو به‌یته‌که‌ی مه‌حو‌ی و دووانه‌که‌ی ئیبن عه‌ره‌بی دان به‌وه داده‌نین که‌موسوّل‌مان کار و کرده‌وی به‌ده‌ست خ‌و‌ی نبیه و له‌لایه‌ن خ‌واوه بو‌ی داده‌ن‌ری و سه‌ریه‌ستیبه‌کی وای تیا‌دانیبه.

بیتگومان نه‌مه‌ش بیرو باوه‌ری جه‌بریبه‌کانه، به‌تایبه‌تی «پیت‌وه‌انی جوهم کوری سه‌فوان، جوهم باوه‌ری و ابو که‌ناب‌ی هه‌ند‌ی سیفه‌ت بوّ خوا دابن‌ری که‌له‌مرۆف دا هه‌بی وه‌کو: زیندوو وزانا، چونکه مرۆقی‌ش زیندوو زانیه، بریاری چهند سیفه‌تیکی بوّ خ‌وادا وه‌کو: توانا، کارا، خ‌ولقنده، چونکه مرۆف به‌م سیفه‌تانه وه‌سف ناکریت». (۳۷۴)

مه‌حو‌ی ده‌ل‌یت:

۱- بی شوبه‌ه نه‌نبیا، عوله‌ما نه‌ولیا، شه‌هید مه‌قبوله بوّ شه‌فاعه په‌نایان نه‌به‌ر به‌رین (۳۷۵)
۲- شه‌فیعی روژی ره‌ستا خیزه، بوّ هه‌موانه ده‌ستاویز نه‌وه نه‌و روژه‌وه‌ک خ‌و (ما بقی صما و عمیانا) (۳۷۶)
۳- شه‌فاعه‌تی نو‌وحه بوّ که‌نعان و، ئیبراهیمه بوّ نازهر (رسول الله) ه‌ شافیع بی چ بوّ خزم و چ بیتگانه (۳۷۷)

ئ‌یبن عه‌ره‌بی ده‌ل‌یت:

۱- انی جعلت رسول الله خیر شفیع
فکن له یا ولی الیوم خیر سمیع (۳۷۸)

هه‌رس‌ی به‌یته‌که‌ی مه‌حو‌ی و به‌یته‌که‌ی ئیبن عه‌ره‌بی له‌سه‌ر مه‌سه‌له‌ی شه‌فاعه‌تی پیت‌غه‌مه‌به‌ر د.خ ده‌دوین له‌روژی دواماییدا بو‌گونا‌ه‌باران، نه‌مه‌ش پایه‌کی به‌رزه خوا به‌پیت‌غه‌مه‌به‌ری ئیسه‌لامی به‌خشیوه و نیعه‌تیکیشه بو‌ تاوانباران که‌باری قورسیان سووک بکریت له‌و روژه‌ی هیچ شتی به‌ هانای که‌سه‌وه نایب «یوم لاینفع مال ولا بنون الامن ا‌تی الله بقلب سلیم» (۳۷۹)

مه‌حو‌ی ده‌ل‌یت:

۱- دل بوو به‌دوودی مه‌حض و، جگه‌ر بوو به‌عه‌ینی ناو
ناهم نبیه ده‌وانه، سروشکم نبیه ره‌وان
۲- تا هه‌بووه، تا ده‌بی موت‌نه‌فیس له‌سینه‌یه‌ک
بی ئیزنی نه‌و نه‌سیم‌ی نه‌فس که‌ی ده‌بی وه‌زان (۳۸۰)

ئ‌یبن عه‌ره‌بی ده‌ل‌یت:

۱- النار تضرم فی قلبی و فی کبدی شوقا الی نور ذات الواحد الصمد
۲- فجد علی بنور الذات منفردا حتی اغیب عن التوحید بالاحد (۳۸۱)
هه‌رچوار به‌یته‌کان به‌گشتی له‌چوار چیت‌وه‌یه‌ک خ‌ول ده‌خ‌ونه‌وه و باسی دووری خ‌ویان ده‌که‌ن له‌زاتی خوا و چو‌ن له‌پیت‌ناوی نه‌و دووریبه‌دا دل‌یان بو‌وته دووکه‌ل و جه‌رگیان تو‌اوه‌ته‌وه.

مه‌حو‌ی ده‌ل‌یت:

شوگری حه‌ق به‌رده‌ری هه‌ر فه‌قره ئیقامه تگاهم
به‌ر ده‌روباری نه‌ سوّلطان و نه‌شانیمه مه‌لاذ (۳۸۲)

ئ‌یبن عه‌ره‌بی ده‌ل‌یت:

الجود اولی به‌ والفقر اولی بنا فکن به‌ لاتکن الا له ولنا (۳۸۳)
مه‌حو‌ی و ئیبن عه‌ره‌بی هه‌ردووکیان دان به‌هه‌ژاری خ‌ویان ده‌نین به‌رامبه‌ر گه‌وره‌یی خوا و په‌ناش نابه‌نه به‌ر ده‌رگانه‌ی که‌س، چونکه به‌به‌شی خوا قایلن.

پهراوتیز:

(۱) سه‌عدی شیرازی: موشرفه‌دین موسلیح کوری عه‌بدوللای سه‌عدی شیرازی، یه‌کیتکه له‌و شاعیرانه‌ی که‌شبعر و په‌خشانی گه‌باندو‌ته به‌رزترین پله‌ی ره‌وانی و ره‌وانبیتزی، له‌نیوان سالانی ۵۸۵-۶۰۶/۱۱۸۹-۱۲۰۹ز له‌دایک بووه و له‌سالانی ۶۹۱-۶۹۴/۱۲۹۱-۱۲۹۴ز مردوووه و دوو به‌ره‌می به‌ناوبانگی له‌دوا به‌جی ماوه (گلستان و دیوانیتی شبعر.

تاریخ ادبیات ایران، د. رضا زاده شفیق، تاریخ ادبیات ایران، تهران، ۱۹۴۱، ص ۲۶۳.

(۲) دیوانی مه‌حوی، مه‌لا عب‌دول که‌ریمی موده‌ریس، ل ۳۳۰.

(۳) کولیاتی سه‌عدیمان پشکنی، ثم نبوه به‌یته‌مان چنگ نه‌که‌وت.

(۴) دیوانی مه‌حوی، ل ۳۳۶.

(۵) کلیات سع‌دی، محمد علی فروغی، ص ۵۳۰.

(۶) دیوانی مه‌حوی، ل ۵۳۵.

(۷) کلیات سع‌دی، محمد علی فروغی، ص ۵۹۸.

(۸) دیوانی مه‌حوی، ل ۵۳۹.

(۹) گلستان سع‌دی، محمد علی فروغی، چاپ مهارت، ص ۳.

(۱۰) دیوانی مه‌حوی، ل ۴۷.

(۱۱) گلستان سع‌دی، محمد علی فروغی، ص ۱۷۰.

(۱۲) دیوانی مه‌حوی، ل ۵۳.

(۱۳) گلستان، ص ۷۱.

(۱۴) دیوانی مه‌حوی، ل ۱۱۴.

(۱۵) گلستان، ص ۳۳.

(۱۶) دیوانی مه‌حوی، ل ۲۸.

(۱۷) کلیات سع‌دی، محمد علی فروغی، ص ۶۸۰.

(۱۸) دیوانی مه‌حوی، ل ۳۷.

(۱۹) گلستان، ص ۱۲.

(۲۰) دیوانی مه‌حوی، ل ۳۸.

(۲۱) کلیات سع‌دی، محمد علی فروغی، ص ۸۰۶.

(۲۲) دیوانی مه‌حوی، ل ۵۱.

(۲۳) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۵۲.

(۲۴) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۵۳.

(۲۵) کلیات سع‌دی، ص ۸۰۰.

(۲۶) دیوانی مه‌حوی، ل ۵۷.

(۲۷) گلستان، ص ۴۹.

(۲۸) دیوانی مه‌حوی، ل ۵۸.

(۲۹) گلستان، ص ۲۴.

(۳۰) دیوانی مه‌حوی، ل ۷۸.

(۳۱) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۲۰۶.

(۳۲) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۲۷۰.

(۳۳) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۳۱۱.

(۳۴) گلستان، ص ۵.

(۳۵) دیوانی مه‌حوی، ل ۹۲.

(۳۶) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۱۲۵.

(۳۷) کلیات سع‌دی، ص ۵۴۸.

(۳۸) دیوانی مه‌حوی، ل ۱۸۰.

(۳۹) کلیات سع‌دی، ص ۲۵۳.

(۴۰) دیوانی مه‌حوی، ل ۲۲۱.

(۴۱) کلیات سع‌دی، ص ۵۸۲.

(۴۲) دیوانی مه‌حوی، ل ۲۲۳.

(۴۳) کلیات سع‌دید، ص ۶۵۹.

(۴۴) دیوانی مه‌حوی، ل ۲۶۵.

(۴۵) گلستان، ص ۱۰.

(۴۶) دیوانی مه‌حوی، ل ۲۶۷.

(۴۷) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۳۰۲.

(۴۸) کلیات سع‌دی، ص ۵۴۲.

(۴۹) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۶۷۴.

(۵۰) دیوانی مه‌حوی، ل ۳۱۰.

(۵۱) کلیات سع‌دی، ص ۸۷۳.

(۵۲) دیوانی مه‌حوی، ل ۳۶۸.

(۵۳) کلیات سع‌دی، ص ۲۷۶.

(۵۴) البقرة/۲۸۶.

(۵۵) دیوانی مه‌حوی، ل ۴۵۷.

(۵۶) کلیات سع‌دی، ص ۴۵۰.

(۵۷) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۸۴۸.

(۵۸) السبأ/۱۳.

(۵۹) دیوانی مه‌حوی، ل ۲۵.

(۶۰) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۲۱۳.

(۶۱) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۴۰۹.

(۶۲) کلیات سع‌دی، ص ۴۲۰.

(۶۳) حافزی شیرازی: ناوی محه‌مه‌ده و نازناوی شه‌مه‌سه‌ددینه و یه‌کیتکه له‌شاعیره گه‌وره‌کانی سه‌ده‌ی هه‌شته‌می کۆچی و له ۷۲۶-۱۳۲۵ز له‌دایک بووه و له ۷۹۱-۱۳۸۸ز هوه وه‌فاتی کردووه، له‌ته‌مه‌نی بیست سالی‌دا شبعره‌کانی ناوبانگی ده‌رکردو گه‌یشته ده‌ست پاشایان و زانیان، نازناوی شبعری (حافظ)ه چونکه قورناتی هه‌موو له‌به‌ر بووه و ما‌مۆستایه‌کانی ثم

- نازناوهدیان بۆ داناوه، حافظ له ژبانییدا نهیتوانیوه دووره په‌رتیزی ژبانی رامیاری بیت، بۆیه شیعی
- به‌سه‌ر چهند ده‌سته‌لا تداریکدا هه‌لگوتوه و ستایشی کردوون.. دیوان حافظ، چاپ اول، مطبوعات امیر کبیر، ۱۳۳۴هـ.ش، ص ۹-۱۱.
- (۶۴) دیوانی مه‌حوی، ل ۵۲.
- (۶۵) دیوان حافظ، امیر کبیر، ص ۱۸.
- (۶۶) ئەم نیوه به‌ینه له‌نیوان چهند دیوانیکی حافظ پیمان نه‌دۆزرايه‌وه.
- (۶۷) دیوانی مه‌حوی، ل ۶۹.
- (۶۸) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۶۹.
- (۶۹) ئەم نیوه به‌ینه‌ش نه‌بوو، وا پینده‌چن له‌گه‌ل نیوه‌که‌ی تر هی مه‌حوی بیت (۷۰) دیوانی مه‌حوی، ل ۷۲.
- (۷۱) دیوان حافظ، امیر کبیر، ص ۴۳.
- (۷۲) دیوانی مه‌حوی، ل ۳۴۵.
- (۷۳) دیوان حافظ، امیر کبیر، ص ۲۶۴.
- (۷۴) دیوانی مه‌حوی، ل ۹.
- (۷۵) دیوان حافظ، مؤسسه‌ مطبوعات امیر کبیر، ص ۲۰۳.
- (۷۶) دیوانی مه‌حوی، ل ۱۰.
- (۷۷) دیوان حافظ، امیر کبیر، ص ۱۸۷.
- (۷۸) دیوانی مه‌حوی، ل ۱۴.
- (۷۹) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۷۸.
- (۸۰) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۱۶۸.
- (۸۱) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۲۷۵.
- (۸۲) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۲۷۸.
- (۸۳) دیوان حافظ، امیر کبیر، ص ۳۰.
- (۸۴) دیوان حافظ، تیمور برهان لیموده‌ی، انتشارات کاویان، ص ۱۸۸.
- (۸۵) دیوانی مه‌حوی، ل ۲۶.
- (۸۶) وشه‌ی (ئه‌مه‌ن) له‌دیوانه‌که‌دا به‌ واتای (ئه‌مه‌ن) لیکدراوه‌ته‌وه به‌لام له‌راستیدا (ئه‌مه‌ن) به‌ واتای: راست یان لای راست یا پیروژ دیت و وشه‌که له‌ئه‌سلدا عه‌ره‌بیه، ئه‌وه‌ی واتای ئه‌مه‌ن و ئاسوده‌ دئ له‌فارسیدا (ئیمین) ه‌ نه‌ک (ئه‌مه‌ن)، که‌واپو به‌م پینیه ده‌ب و شه‌که (ئیمین) بی...
- فره‌نگ عمید، حسن، عمید، انتشارات امیر کبیر، چاپ ه‌جدهم، تهران، ۱۳۶۲، ص ۱۷۸.
- (۸۷) دیوانی مه‌حوی، ل ۲۸۹.
- (۸۸) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۲۹۰.
- (۸۹) دیوان حافظ، امیر کبیر، ص ۱۶۷.
- (۹۰) دیوانی مه‌حوی، ل ۲۰.
- (۹۱) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۲۲۴.
- (۹۲) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۳۱۶.
- (۹۳) دیوان حافظ، امیر کبیر، ص ۱۹.
- (۹۴) دیوانی مه‌حوی، ل ۲۵.

- (۹۵) دیوان حافظ، امیر کبیر، ص ۴۱.
- (۹۶) دیوانی مه‌حوی، ل ۲۹.
- (۹۷) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۳۳.
- (۹۸) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۷۰.
- (۹۹) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۹۲.
- (۱۰۰) دیوان حافظ، امیر کبیر، ص ۵۳.
- (۱۰۱) دیوان حافظ، تیمور برهان لیموده‌ی، ص ۱۴۱.
- (۱۰۲) دیوانی مه‌حوی، ل ۴۴.
- (۱۰۳) دیوان حافظ، تیمور برهان لیموده‌ی، ص ۱۷۶.
- (۱۰۴) دیوانی مه‌حوی، ل ۵۲.
- (۱۰۵) دیوان حافظ، امیر کبیر، ص ۱۸.
- (۱۰۶) دیوانی مه‌حوی، ل ۵۹.
- (۱۰۷) دیوان حافظ، امیر کبیر، ص ۸۲.
- (۱۰۸) دیوانی مه‌حوی، ل ۷۲.
- (۱۰۹) دیوان حافظ، امیر کبیر، ص ۴۳.
- (۱۱۰) دیوانی مه‌حوی، ل ۷۴.
- (۱۱۱) دیوان حافظ، امیر کبیر، ص ۹۳.
- (۱۱۲) دیوانی مه‌حوی، ل ۸۳.
- (۱۱۳) دیوان حافظ، امیر کبیر، ص ۲۵.
- (۱۱۴) دیوانی مه‌حوی، ل ۸۴.
- (۱۱۵) دیوان حافظ، امیر کبیر، ص ۳۲۷.
- (۱۱۶) دیوانی مه‌حوی، ل ۹۸.
- (۱۱۷) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۹۸.
- (۱۱۸) دیوانی حافظ، تیمور برهان لیموه‌ی، ص ۳۶۸.
- (۱۱۹) محمد/ ۳۶.
- (۱۲۰) دیوانی مه‌حوی، ل ۱۰۳.
- (۱۲۱) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۳۰۵.
- (۱۲۲) دیوان حافظ، امیر کبیر، ص ۱۵۱.
- (۱۲۳) دیوانی مه‌حوی، ل ۱۱۳.
- (۱۲۴) دیوان حافظ، امیر کبیر، ص ۱۹.
- (۱۲۵) دیوانی مه‌حوی، ل ۱۰۵.
- (۱۲۶) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۱۴۳.
- (۱۲۷) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۲۰۴.
- (۱۲۸) دیوان حافظ، امیر کبیر، ص ۸۵.
- (۱۲۹) دیوانی مه‌حوی، ل ۱۱۹.
- (۱۳۰) دیوان حافظ، امیر کبیر، ص ۷۱.

به‌لام له‌لایهن سوڤیییه‌کانه‌وه بریتیییه له‌پایه‌ی یه‌کتاپه‌رستی، یا نووری محهمه‌دی، یا جویرائیل.
 فرهنگ لغات و اصطلاحات و تعبیرات عرفانی، ص ۳۳۷.
 (۱۶۶) دیوانی مه‌حوی، ل ۴۵۲.
 (۱۶۷) دیوان حافظ، امیر کبیر، ص ۸۹.
 (۱۶۸) دیوانی مه‌حوی، ل ۲۳۱.
 (۱۶۹) دیوان حافظ، امیر کبیر، ص ۱۰۹.
 (۱۷۰) دیوانی مه‌حوی، ل ۶۴.
 (۱۷۱) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۱۶۸.
 (۱۷۲) دیوان حافظ، امیر کبیر، ص ۱۶۴.
 (۱۷۳) مه‌ولانای رۆمی: ناوی محهمه‌ده و نازناوی جه‌لالودینه و به‌مه‌وله‌وی به‌ناوبانگه، له ۱۲۰۷-ک-۱۲۰۷ز له شاری به‌لخ له‌دایک بووه، له‌بهر ئه‌وه‌ی زۆر له شاری قونیه ژیاوه بۆیه به مه‌ولانای رۆمی ناوی ده‌رکردوو، له‌ته‌مه‌نی ۲۴ سالییدا له‌شوینی باوکی خه‌ریکی ده‌رس گوتنه‌وه‌ئامۆژگاریکردنی خه‌لکی ده‌بیته، له ۶۴۲-ک-۱۲۴۴ز (شمس‌الدین تبریزی) ده‌چیتته قونیه و وده‌بیته هاوریتی مه‌ولانا و له‌ئه‌نجامدا وای لێ دیت مه‌ولانا عه‌شقی ده‌بی و له‌سه‌ر ده‌ستی ده‌بیته سوڤی تا له‌سالی ۱۶۷۲-ک-۱۲۷۳ز وه‌فات ده‌کا و له‌شاری قونیه ده‌بیته‌ن.
 مثنوی معنوی، چاپ ششم، بدیع الزمان فروزانفر، چاپخانه‌ علمی، ناشر: سازمان انتشارات، جاویدان، ۱۳۶۸، ص ۷-۱۱.
 (۱۷۴) دیوانی مه‌حوی، ل ۳۱۸.
 (۱۷۵) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۵۳۱-۵۳۲.
 (۱۷۶) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۵۳۹.
 (۱۷۷) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۵۴۱.
 (۱۷۸) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۵۴۱.
 (۱۷۹) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۵.
 (۱۸۰) مثنوی معنوی، تحقیق نیکلسون، دفتر دوم، ص ۲۱۳.
 (۱۸۱) دیوانی مه‌حوی، ل ۶.
 (۱۸۲) شرح مثنوی شریف، د. فروزانفر، دفتر اول، ص ۳۱۶.
 (۱۸۳) البقرة/ ۸۲.
 (۱۸۴) دیوانی مه‌حوی، ل ۹.
 (۱۸۵) شرح مثنوی شریف، د. فروزانفر، قسم دوم، ص ۷۱۳.
 (۱۸۶) مثنوی معنوی، نیکلسون، ص ۹۲۸.
 (۱۸۷) دیوانی مه‌حوی، ل ۲۰.
 (۱۸۸) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۳۱۶.
 (۱۸۹) مثنوی معنوی، ۱۲۷۰.
 (۱۹۰) شرح مثنوی شریف، د. فروزانفر، قسم دوم، ص ۷۰۶.
 (۱۹۱) دیوانی مه‌حوی، ل ۳۵.
 (۱۹۲) مثنوی معنوی، ص ۹.

(۱۳۱) الانعام/ ۱۶۴.
 (۱۳۲) دیوانی مه‌حوی، ل ۱۱۹.
 (۱۳۳) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۱۲۸.
 (۱۳۴) دیوان حافظ، امیر کبیر، ص ۱۴۶.
 (۱۳۵) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۱۱۱.
 (۱۳۶) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۲۲۱.
 (۱۳۷) دیوانی مه‌حوی، ل ۱۳۳.
 (۱۳۸) دیوان حافظ، امیر کبیر، ص ۱۹۰.
 (۱۳۹) دیوانی مه‌حوی، ل ۱۶۷.
 (۱۴۰) دیوان حافظ، امیر کبیر، ص ۹۱.
 (۱۴۱) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۱۱۸.
 (۱۴۲) دیوان حافظ، تیمور لیموده‌ی، ص ۱۷۸.
 (۱۴۳) دیوان مه‌حوی، ل ۱۷۶.
 (۱۴۴) دیوان حافظ، امیر کبیر، ص ۲۶.
 (۱۴۵) دیوانی مه‌حوی، ل ۱۸۰.
 (۱۴۶) دیوان حافظ، امیر کبیر، ص ۴۳.
 (۱۴۷) دیوانی مه‌حوی، ل ۱۰۶.
 (۱۴۸) دیوانی مه‌حوی، ل ۱۸۶.
 (۱۴۹) دیوان حافظ، امیر کبیر، ص ۹۷.
 (۱۵۰) دیوان مه‌حوی، ل ۱۹۳.
 (۱۵۱) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۳۱۲.
 (۱۵۲) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۳۱۴.
 (۱۵۳) دیوان حافظ، امیر کبیر، ص ۶۰.
 (۱۵۴) دیوانی مه‌حوی، ل ۲۰۷.
 (۱۵۵) دیوان حافظ، امیر کبیر، ص ۱۸.
 (۱۵۶) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۲۹۹.
 (۱۵۷) دیوانی مه‌حوی، ل ۲۰۹.
 (۱۵۸) دیوان حافظ، تیمور لیموده‌ی، ص ۱۲۶.
 (۱۵۹) دیوانی مه‌حوی، ل ۲۲۱.
 (۱۶۰) دیوان حافظ، امیر کبیر، ص ۲۲.
 (۱۶۱) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۲۳۶.
 (۱۶۲) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۱۳۰.
 (۱۶۳) دیوانی مه‌حوی، ل ۳۴۵.
 (۱۶۴) دیوان حافظ، امیر کبیر، ص ۲۶۴.
 (۱۶۵) عه‌قتی کول: یاخود (العقل‌الفعال) له‌لایهن فه‌لسه‌فیییه‌کانه‌وه ده‌یه‌مینی ئه‌وه عه‌قلا‌نه‌یه که کاروباری گه‌ردوون به‌ریتوه ده‌بات. الملل والنحل، ج ۲، الشهر ستانی، ص ۱۳۲-۱۳۳.

- مه‌سنه‌وی که له‌باری ری‌بازی یه‌کیتی بوونه (وحدة الوجود). گلشن راز، شیخ محمود شبستری، چاپ اول، سنندج، ۱۳۶۹، ه.ش، ص ۴-۶.
- (۲۲۴) دیوانی مه‌حوی، ل ۱۳۴.
- (۲۲۵) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۱۸۶.
- (۲۲۶) گلشن راز، ص ۲۳.
- (۲۲۷) دیوانی مه‌حوی، ل ۱۱۳.
- (۲۲۸) گلشن راز، ص ۲۲.
- (۲۲۹) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۲۲.
- (۲۳۰) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۶۰.
- (۲۳۱) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۹۳.
- (۲۳۲) الرحمن/۲۶.
- (۲۳۳) دیوانی مه‌حوی، ل ۳۷۹.
- (۲۳۴) گلشن راز، ص ۱۱.
- (۲۳۵) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۴۸.
- (۲۳۶) دیوانی مه‌حوی، ل ۳۷۲.
- (۲۳۷) گلشن راز، ص ۳۸.
- (۲۳۸) دیوانی مه‌حوی، ل ۴۴.
- (۲۳۹) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۴۱۹.
- (۲۴۰) گلشن راز، ص ۱۰.
- (۲۴۱) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۱۱.
- (۲۴۲) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۹۳.
- (۲۴۳) دیوانی مه‌حوی، ل ۱۱۴.
- (۲۴۴) گلشن راز، ص ۲۰.
- (۲۴۵) دیوانی مه‌حوی، ل ۴۵۲.
- (۲۴۶) گلشن راز، ص ۹۷.
- (۲۴۷) دیوانی مه‌حوی، ل ۴۳۵.
- (۲۴۸) گلشن راز، ص ۲۱.
- (۲۴۹) له‌بهر ئه‌وه‌ی کورته‌ی ژبانی مه‌ولانا خالیدی نه‌قشبه‌ندی له‌به‌شی یه‌که‌می نامه‌که‌دا نووسراوه، بۆیه به‌پیتوبست نه‌زانرا دووباره بکرتته‌وه.
- (۲۵۰) دیوانی مه‌حوی، ل ۳۴.
- (۲۵۱) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۴۶۱.
- (۲۵۲) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۴۶۶.
- (۲۵۳) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۵۳۵.
- (۲۵۴) دیوانی مه‌حوی، ل ۳.
- (۲۵۵) یادی مه‌ردان، به‌رگی یه‌که‌م، مه‌لا عه‌بدول که‌ری می موده‌ریس، ل ۵۳۶.
- (۲۵۶) دیوانی مه‌حوی، ل ۶.
- (۲۵۷) یادی مه‌ردان، ب ۱، ل ۵۴۴.

- (۱۹۳) دیوانی مه‌حوی، ل ۴۷.
- (۱۹۴) مثنوی معنوی، ص ۶۶۰.
- (۱۹۵) دیوانی مه‌حوی، ل ۱۱۳.
- (۱۹۶) شرح مثنوی شریف، ص ۲۱۶.
- (۱۹۷) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۲۱۶.
- (۱۹۸) مثنوی معنوی، ص ۱۱۹۱.
- (۱۹۹) دیوانی مه‌حوی، ل ۱۲۷.
- (۲۰۰) مثنوی معنوی، ص ۱۰۷۵.
- (۲۰۱) دیوانی مه‌حوی، ل ۱۲۸.
- (۲۰۲) مثنوی معنوی، ص ۲۶۵.
- (۲۰۳) جلال الدین الرومی، ج ۱، د. محمد عبدالسلام کفافی، ص ۴۲۲.
- (۲۰۴) دیوانی مه‌حوی، ل ۱۴۶.
- (۲۰۵) شرح مثنوی شریف، ص ۶۹۰.
- (۲۰۶) دیوانی مه‌حوی، ل ۲۰۹.
- (۲۰۷) مثنوی معنوی، ص ۹۰۰.
- (۲۰۸) دیوانی مه‌حوی، ل ۲۲۳.
- (۲۰۹) مثنوی معنوی، ص ۱۲۸.
- (۲۱۰) دیوانی مه‌حوی، ل ۳۱۳.
- (۲۱۱) مثنوی معنوی، ص ۱۲۲۰.
- (۲۱۲) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۱۱۲.
- (۲۱۳) التاج، الجامع للاصول في احاديث الرسول، ج ۵، ط ۳، ص ۲۳۳.
- (۲۱۴) دیوانی مه‌حوی، ل ۳۱۳.
- (۲۱۵) مثنوی معنوی، ص ۸۱۵.
- (۲۱۶) دیوانی مه‌حوی، ل ۴۳۵.
- (۲۱۷) مثنوی معنوی، ص ۸۱۴.
- (۲۱۸) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۸۱۴.
- (۲۱۹) دیوانی مه‌حوی، ل ۳۷۳.
- (۲۲۰) شرح مثنوی شریف، ص ۵۸۸.
- (۲۲۱) دیوانی مه‌حوی، ل ۴۵۷.
- (۲۲۲) مثنوی، ص ۹۴۰.
- (۲۲۳) ناوی (سعد الدین محمود بن عبدالکریم بن یحیی شبستری) یه، له‌باره‌ی ژبانییه‌وه زۆر نازانری، گوایه له ۶۷۸ ک- ۱۲۸۸ز له نازربایجان له دایک بووه له ۷۲۰ ک- ۱۳۲۰ز وه‌فاتی کردووه، واتا ته‌نیا (۳۳) سال ژباوه، سرووده‌کانی نیشانه‌ی وردبینی و زانایی شاعیرن، کۆمه‌له‌ به‌ره‌مه‌یکی هه‌یه، له‌وانه (حق‌الیقین، مرآة‌المحققین، سعادت نامه، گلشن راز)، شاعیر له‌ژنیر کاربگه‌ری ئین عه‌ره‌بی دابووه و گولشه‌نی راز به‌گشتی بریتیه‌یه له‌هه‌زار به‌یتی

- (۲۵۸) دیوانی مه‌حوی، ل ۱۶.
- (۲۵۹) یادی مه‌ردان، ب ۱، ل ۴۸۴.
- (۲۶۰) دیوانی مه‌حوی، ل ۲۰.
- (۲۶۱) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۲۲.
- (۲۶۲) یادی مه‌ردان، ب ۱، ل ۴۷۳.
- (۲۶۳) دیوانی مه‌حوی، ل ۲۸.
- (۲۶۴) یادی مه‌ردان، ب ۱، ل ۴۷۴.
- (۲۶۵) دیوانی مه‌حوی، ل ۲۹.
- (۲۶۶) یادی مه‌ردان، ب ۱، ل ۴۸۷.
- (۲۶۷) دیوانی مه‌حوی، ل ۶۱.
- (۲۶۸) یادی مه‌ردان، ب ۱، ل ۵۳۶.
- (۲۶۹) دیوانی مه‌حوی، ل ۱۱۲.
- (۲۷۰) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۱۶۰.
- (۲۷۱) یادی مه‌ردان، ب ۱، ل ۴۸۶.
- (۲۷۲) دیوانی مه‌حوی، ل ۱۱۳.
- (۲۷۳) یادی مه‌ردان، ب ۱، ل ۴۷۶.
- (۲۷۴) دیوانی مه‌حوی، ل ۱۳۲.
- (۲۷۵) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۱۷۶.
- (۲۷۶) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۱۸۶.
- (۲۷۷) یادی مه‌ردان، ب ۱، ل ۴۸۵.
- (۲۷۸) دیوانی مه‌حوی، ل ۱۳۴.
- (۲۷۹) یادی مه‌ردان، ب ۱، ل ۵۹۶.
- (۲۸۰) گولشه‌نی راز: دیوانیکی فارسیی شاعیری تازه‌ربایجانی مه‌حمودی شه‌به‌سته‌ریبه و بابه‌تی شیعره‌کانی سوْفیکه‌ریبه، سه‌یری به‌راورده‌کهی مه‌حوی بکه له‌گه‌ل گولشه‌نی راز دا.
- (۲۸۱) دیوانی مه‌حوی، ل ۱۶۰.
- (۲۸۲) یادی مه‌ردان، ب ۱، ل ۵۴۵.
- (۲۸۳) دیوانی مه‌حوی، ل ۲۰۱.
- (۲۸۴) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۳۶۲.
- (۲۸۵) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۴۱۵.
- (۲۸۶) یادی مه‌ردان، ب ۱، ل ۵۳۴.
- (۲۸۷) الشمس / ۱.
- (۲۸۸) اللیل / ۱.
- (۲۸۹) دیوانی مه‌حوی، ل ۲۰۳.
- (۲۹۰) یادی مه‌ردان، ب ۱، ل ۴۸۳.
- (۲۹۱) دیوانی مه‌حوی، ل ۲۲۳.
- (۲۹۲) یادی مه‌ردان، ب ۱، ل ۵۴۷.
- (۲۹۳) دیوانی مه‌حوی، ل ۲۷۰.
- (۲۹۴) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۲۹۶.
- (۲۹۵) یادی مه‌ردان، ب ۱، ل ۴۷۰.
- (۲۹۶) التوبة / ۸۲.
- (۲۹۷) دیوانی مه‌حوی، ل ۳۱۴.
- (۲۹۸) یادی مه‌ردان، ب ۱، ل ۴۷۹.
- (۲۹۹) دیوانی مه‌حوی، ل ۴۵۷.
- (۳۰۰) یادی مه‌ردان، ب ۱، ل ۶۴۸.
- (۳۰۱) له‌بهر ته‌وه‌ی له‌به‌شی به‌که‌می ته‌م نامه‌یه ژین نامه‌ی نووسراوه، بزیه دووباره نه‌کرایه‌وه.
- (۳۰۲) دیوانی مه‌حوی، ل ۸.
- (۳۰۳) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۲۲۷.
- (۳۰۴) بوْ زتده شاره‌زایی بروانه، دیوانی مه‌حوی لاپه‌ره‌ی: ۱۹، ۳۴، ۱۱۱، ۱۲۰، ۱۲۷، ۱۲۸، ۱۴۹.
- (۳۰۵) دیوانی مه‌حوی، ل ۵۴.
- (۳۰۶) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۱۱۹.
- (۳۰۷) بروانه دیوانی مه‌حوی، ل ۱۱۹، ۲۷۲.
- (۳۰۸) دیوانی مه‌حوی، ل ۶.
- (۳۰۹) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۱۶۰.
- (۳۱۰) دیوان الحلاج، د. کامل مصطفی الشیبی، ص ۱۰۲.
- (۳۱۱) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۷۷.
- (۳۱۲) دیوانی مه‌حوی، ل ۹.
- (۳۱۳) دیوان الحلاج، ص ۱۱۹.
- (۳۱۴) دیوانی مه‌حوی، ل ۳۰.
- (۳۱۵) دیوان الحلاج، ص ۱۱۱.
- (۳۱۶) دیوانی مه‌حوی، ل ۷۹.
- (۳۱۷) دیوان الحلاج، ص ۳۹.
- (۳۱۸) دیوانی مه‌حوی، ل ۸۴.
- (۳۱۹) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۸۹.
- (۳۲۰) دیوان الحلاج، ص ۱۱۴.
- (۳۲۱) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۱۱۹.
- (۳۲۲) دیوانی مه‌حوی، ل ۱۱۲.
- (۳۲۳) دیوان الحلاج، ص ۵۳.
- (۳۲۴) دیوانی مه‌حوی، ل ۱۱۳.
- (۳۲۵) دیوان الحلاج، ص ۲۶.
- (۳۲۶) دیوانی مه‌حوی، ل ۱۲۳.
- (۳۲۷) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۱۵۶.
- (۳۲۸) دیوان الحلاج، ص ۲۷.
- (۳۲۹) دیوان مه‌حوی، ل ۱۳۱.
- (۳۳۰) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۲۹۶.
- (۳۳۱) سه‌رچاوه‌ی پیشوو، ل ۳۱۸.

دیني، یاخود خو خستنه پوره په له خواو هممو خه لک ده بینه، لیره دا (ایک نعبد) سه لماندنی
 فهرقه لای رتیبواری سو فیکه گه ری. فرهنگ لغات واصطلاحات وتعبيرات عرفاني، ص ۱۵۵،
 ص ۳۶۰.

(۳۶۷) جمع: زار او په کی سو فیکه گه ریبه و بریتیه له بینینی خوا به چاوی دل (شهود) و گه یشته
 قوناغی نیستییه (فناء)، یا خود هرچی له لایه ن خواوه بی جه معه، (ایک نستعین) سه لماندنی
 نهو جه معه یه، فرهنگ لغات واصطلاحات وتعبيرات عرفاني، ص ۱۵۵، ۳۶۰.

- (۳۶۸) دیوانی مه حوی، ل ۳۲۰.
- (۳۶۹) دیوان ابن عربي، ص ۱۰۲.
- (۳۷۰) سه رچاوه ی پیشوو، ل ۲۶۳.
- (۳۷۱) دیوانی مه حوی، ل ۳۷۳.
- (۳۷۲) دیوان ابن عربي، ص ۲۴۶.
- (۳۷۳) سه رچاوه ی پیشوو، ل ۲۷۱.
- (۳۷۴) الملل و النحل، ج ۱، الشهرستاني، ص ۷۹.
- (۳۷۵) دیوانی مه حوی، ل ۳۹۴.
- (۳۷۶) سه رچاوه ی پیشوو، ل ۴۲۷.
- (۳۷۷) سه رچاوه ی پیشوو، ل ۴۳۴.
- (۳۷۸) دیوان ابن عربي، ص ۴۷۲.
- (۳۷۹) الشعراء/ ۸۸.
- (۳۸۰) دیوانی مه حوی، ۴۰۷.
- (۳۸۱) دیوان ابن عربي، ص ۱۳.
- (۳۸۲) دیوانی مه حوی، ل ۱۱۷.
- (۳۸۳) دیوان ابن عربي، ص ۱۸۶.

- (۳۳۲) دیوان الحلاج، ص ۷۷.
- (۳۳۳) سه رچاوه ی پیشوو، ل ۲۶.
- (۳۳۴) التوبة / ۸۲.
- (۳۳۵) دیوانی مه حوی، ل ۱۵۰.
- (۳۳۶) دیوان الحلاج، ص ۱۰۶.
- (۳۳۷) دیوانی مه حوی، ل ۲۲۳.
- (۳۳۸) سه رچاوه ی پیشوو، ل ۲۳۹.
- (۳۳۹) سه رچاوه ی پیشوو، ل ۳۲۷.
- (۳۴۰) سه رچاوه ی پیشوو، ل ۴۵۷.
- (۳۴۱) دیوان الحلاج، ص ۶۳.
- (۳۴۲) دیوانی مه حوی، ل ۴۳۳.
- (۳۴۳) دیوان الحلاج، ص ۱۲۳.
- (۳۴۴) الفتوحات المکیة، ج ۱، ص ۳۲.
- (۳۴۵) له بهر نه وهی له به شی به که می نه م نامه یه ژین نامه ی نین عه ده بی نو سراه پیشوستی به
 دو باره کرده نه نبیه.
- (۳۴۶) دیوانی مه حوی، ل ۳۱۸.
- (۳۴۷) سه رچاوه ی پیشوو، ل ۳۶۱.
- (۳۴۸) سه رچاوه ی پیشوو، ل ۱۱۳.
- (۳۴۹) دیوان ابن عربي، ص ۱۰۵.
- (۳۵۰) دیوان ابن عربي، ص ۲۶۵.
- (۳۵۱) سه رچاوه ی پیشوو، ل ۴۹.
- (۳۵۲) سه رچاوه ی پیشوو، ل ۲۳۹.
- (۳۵۳) سه رچاوه ی پیشوو، ل ۲۶۵.
- (۳۵۴) سه رچاوه ی پیشوو، ل ۲۶۴.
- (۳۵۵) سه رچاوه ی پیشوو، ل ۲۳۰.
- (۳۵۶) دیوانی مه حوی، ل ۲۰۸.
- (۳۵۷) دیوان ابن عربي، ص ۱۶.
- (۳۵۸) دیوانی مه حوی، ل ۳۰۳.
- (۳۵۹) دیوان ابن عربي، ص ۱۶۵.
- (۳۶۰) الحشر / ۲۱.
- (۳۶۱) الاحزاب / ۷۲.
- (۳۶۲) دیوانی مه حوی، ل ۳۱۳.
- (۳۶۳) دیوان ابن عربي، ص ۷۷.
- (۳۶۴) سه رچاوه ی پیشوو، ل ۲۱۶.
- (۳۶۵) سه رچاوه ی پیشوو، ل ۲۲۶.
- (۳۶۶) فرق: زار او په کی سو فیکه گه ریبه و بریتیه لهو شتانه ی که تایه تن به رتیبواری خو ی به دهستی